AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

ADMİU
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT MƏDƏNİYYƏT
VƏ İNCƏSƏNƏT UNİVERSİTETİ

INTERNATIONAL UNION OF THEATRE CRITICS

TEATRO

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT MƏDƏNİYYƏT VƏ İNCƏSƏNƏT UNİVERSİTETİ

"TEATR 2.0: RUH VƏ KOD"

mövzusunda
Beynəlxalq tələbə elmi
konfransının materialları

Bakı 2026

https://doi.org/10.52094/ZUTN8714

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT MƏDƏNİYYƏT VƏ İNCƏSƏNƏT UNİVERSİTETİ
TEATR SƏNƏTİ FAKÜLTƏSİ
TEATRŞÜNASLIQ KAFEDRASI

AZERBAIJAN STATE UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS
PERFORMING ARTS FACULTY
THEATRE STUDIES DEPARTMENT

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ
ФАКУЛЬТЕТ ТЕАТРАЛЬНОГО ИСКУССТВО
КАФЕДРА ТЕАТРОВЕДЕНИЕ

10 Mart Milli Teatr Günü və 27 Mart Beynəlxalq Teatr Gününə həsr olunur

Dedicated to the National Theatre Day on March 10 and the International Theatre Day on March 27

Посвящается Национальному дню театра 10 марта и Международному дню театра 27 марта

“TEATR 2.0: RUH VƏ KOD”
mövzusunda beynəlxalq tələbə elmi
konfransının materialları
12 mart 2026

Materials of the
International students’ scientific conference
“THEATRE 2.0: SOUL AND CODE”
March 12, 2026

Материалы международной
Студенческой научной конференции
“ТЕАТР 2.0: ДУХ И КОД”
12 марта 2026 года

Konfrans materialları Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Elmi Şurasının 12 fevral 2026-cı il tarixli (protokol № 5) qərarına əsasən çap edilir.

Bakı – 2026

Ekspert komissiyasının üzvləri

Məryəm Əlizadə	*Sənətşünaslıq doktoru, professor*
İsrafil İsrafilov	*Sənətşünaslıq doktoru, professor*
Aydın Talıbzadə	*Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor*
Vidadi Qafarov	*Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*
Fəridə Cəlilova	*Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*
Elçin Cəfərov	*Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

Texniki heyət

Elçin Cəfərov	*Redaktor*
Aliyə Dadaşova	*Məsul katib*
Cavid Zeynalov	*Texniki redaktor*
Qönçə Firudinli	*Texniki redaktor*

Teatr 2.0: Ruh və kod, – Bakı: ADMİU-nun mətbəəsi, – 2026, – 129 s.

Ünvan: AZ – 1065, Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, İnşaatçılar prospekti 39.
Адрес: AZ – 1065, Азербайджанская Республика, город Баку, пр. Строителей 39.
Address: 39, Inshaatchilar Avenue, Baku, Republic of Azerbaijan, AZ – 1065. Tel: (+994 12) 599-00-54

© ADMİU, 2026

MƏRUZƏLƏR
REPORTS
ДОКЛАДЫ

Teatr kodlaşmasında dövlət siyasəti..........7
Əhməd Mehtiyev *(Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti)*
State Policy in Theatre Coding
Ahmad Mehtiyev *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Государственная политика в кодировании театра
Ахмед Мехтиев *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Şekspir faciəsinin müasir interpretasiyası..........13
Ramazan Abeldaxan (*T.Jurgenev adına Qazaxıstan Milli İncəsənət Akademiyası)*
Contemporary Interpretation of Shakespeare's Tragedy
Ramazan Abeldakhan *(Kazakh National Academy of Arts named after T.Jurgenev)*
Современная интерпретация трагедии Шекспира
Рамазан Абельдахан *(Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова)*

Məcruh və kod..........16
Raya Əli Şərif *(Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti)*
The Wounded and the Code
Raya Ali Sharif *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Раненый и код
Рая Али Шариф *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Sənətlərin sintezi: tamaşanın vizual həllində teatr rəssamının rolu..........21
Ülkər Ələkbərova (*Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti*)
Synthesis of the Arts: The Role of the Theatre Designer in the Visual Solution of the Performance
Ulker Alakbarova *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Синтез искусств: роль театрального художника в визуальном решении спектакля
Улькер Алекберова *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Çağdaş qazax rejissorluğunun inkişafı (Farhat Moldagalinin yaradıcılığı əsasında)..........27
Dinara Sagıngaliyeva (*T.Jurgenev adına Qazaxıstan Milli İncəsənət Akademiyası)*
The Development of Contemporary Kazakh Directing (Through the Case of Farhat Moldagali)
Dinara Sagingaliyeva *(Kazakh National Academy of Arts named after T.Jurgenev)*
Çağdaş Kazak Yönetmenliğinin Gelişimi (Farhat Moldagali Üzerinden)
Dinara Sagingaliyeva *(T.Jurgenov Adına Kazak Ulusal Sanat Akademisi)*

Canlı teatr və rəqəmsal texnologiya inteqrasiya müstəvisində..........31
Aytən Abdullayeva (*Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti)*
Live Theatre and Digital Technology in the Context of Integration
Ayten Abdullayeva *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Живой театр и цифровые технологии в контексте интеграции
Айтен Абдуллаева *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Qazax ədəbi irsi və onun müasir səhnə interpretasiyası..........36
Narqız Orinbasar *(T.Jurgenev adına Qazaxıstan Milli İncəsənət Akademiyası)*
Kazakh Literary Heritage and Its Contemporary Stage Interpretation

Narqiz Orinbasar *(Kazakh National Academy of Arts named after T.Jurgenev)*
Казахское литературное наследие и её современная сценическая интерпретация
Наркиз Оринбасар *(Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова)*

Teatr sənətinin yeni paradiqması: insan və maşın əməkdaşlığı..40
Aynur Əskərli *(Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti)*
A New Paradigm of Theatre Art: Human and Machine Collaboration
Aynur Askerli *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Новая парадигма театрального искусства: сотрудничество человека и машины
Айнур Аскерли *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Qazax teatr sənəti: dünən və bu gün..44
Şuqıla Dalibayeva *(T.Jurgenev adına Qazaxıstan Milli İncəsənət Akademiyası)*
Kazakh Theatre Art: Yesterday and Today
Shuqila Dalibayeva *(Kazakh National Academy of Arts named after T.Jurgenev)*
Казахское театральное искусство: вчера и сегодня
Шугыла Далибаева *(Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова)*

Postdramatik teatr estetikası və hibrid səhnə modeli...48
Ramilə Abdullazadə *(Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti)*
The Aesthetics of Postdramatic Theatre and the Hybrid Stage Model
Ramila Abdullazade *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Эстетика постдраматического театра и гибридная модель сцены
Рамиля Абдуллазаде *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Çağdaş teatrda musiqi və səs dizaynının dramaturji funksiyası.......................................53
Gülbadam Bəşirova *(Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti)*
The Dramaturgical Function of Music and Sound Design in Contemporary Theatre
Gulbadam Bashirova *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Драматургическая функция музыки и звукового дизайна в современном театре
Гюльбадам Баширова *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Müasir teatr inteqrə olunmuş dillər sistemi kimi: III Riçard...59
Aleksandrina Çorasku (*Moldova Musiqi, Teatr və Rəssamlıq Akademiyası)*
Contemporary Theatre as an Integrated System of Languages: Richard III
Aleksandrina Chorasku *(Academy of Music, Theatre and Fine Arts of Moldova)*
Современный театр как интегрированная система языков: сценография, свет и звук в постановке «Ричард III»
Александрина Чораску *(Академия музыки, театра и изобразительных искусств Республики Молдова)*

Hibrid teatr: müasir səhnə sənətində transformasiya və yeni estetik model........................65
Cəfər Rzayev (*Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti)*
Hybrid Theatre: Transformation and a New Aesthetic Model in Contemporary Stage Art
Jafar Rzayev *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Гибридный театр: трансформация и новая эстетическая модель в современном сценическом искусстве
Джафар Рзаев *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Müasir Moldova teatrında interaktivlik: formalar və estetik funksiyalar.............................68
Iana Ciolpan *(Moldova Musiqi, Teatr və Rəssamlıq Akademiyası)*
Interactivity in Contemporary Theatre in the Republic of Moldova: Forms and Aesthetic Functions
Iana Ciolpan *(Academy of Music, Theatre and Fine Arts of Moldova)*

Интерактивность в современном театре в Республике Молдова: формы и эстетические функции
Иана Чолпан *(Академия музыки, театра и изобразительных искусств Республики Молдова)*

Rəqəmsal texnologiyalar cəmiyyətində teatr......73
Amin Əhmədzadə (*Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti*)
Theatre in a Society of Digital Technologies
Amin Ahmadzade *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Театр в обществе цифровых технологий
Амин Ахмедзаде *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Bertolt Brext pyeslərinin Qazaxıstan teatrlarında təcəssüm xüsusiyyətləri......78
Darya Qordiyenko (*T.Jurgenev adına Qazaxıstan Milli İncəsənət Akademiyası)*
Features of the Interpretation of Bertolt Brecht's Plays in the Theatres of Kazakhstan
Darya Qordiyenko *(Kazakh National Academy of Arts named after T.Jurgenev)*
Особенности интерпретации пьес Бертольта Брехта в театрах Казахстана
Дарья Гордиенко *(Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова)*

Azərbaycan və Qazaxıstanın müasir teatr tamaşalarında innovativ səhnəqrafiyanın rolu......82
Elvin Abdullayev *(Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, T.Jurgenev adına Qazaxıstan Milli İncəsənət Akademiyası)*
The Role of Innovative Scenography in Contemporary Theatre Performances of Azerbaijan and Kazakhstan
Elvin Abdullayev *(Azerbaijan State University of Culture and Arts, Kazakh National Academy of Arts named after T.Jurgenev)*
Роль инновационной сценографии в современных театральных спектаклях Азербайджана и Казахстана
Эльвин Абдуллаев *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств, Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова)*

Teatr və yeni media: müasir tamaşalar kontekstində mədəniyyətə çıxış......87
Rata Andreea-Emira *(Moldova Musiqi, Teatr və Rəssamlıq Akademiyası)*
Theatre and New Media: Access to Culture in the Context of Contemporary Performances
Rata Andreea-Emira *(Academy of Music, Theatre and Fine Arts of Moldova)*
Театр и новые медиа: доступ к культуре в контексте современных спектаклей
Рата Андрея-Эмира *(Академия музыки, театра и изобразительных искусств Республики Молдова)*

Aktyorların ifadə vasitələri sistemində antitetik qrim......91
Yelizaveta Ralitna *(Xarkov Dövlət İncəsənət Akademiyası)*
Antithetical Makeup in the System of Actors' Expressive Means
Yelizaveta Ralitna *(Kharkiv State Academy of Arts)*
Антитетический грим в системе выразительных средств актёра
Елизавета Ралитна *(Харьковская государственная академия искусств)*

Keçmişə doğru irəliləyiş: klassik dramaturgiyanin çağdaş səhnə həlləri......95
Zeynəb İsmayılova *(Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti)*
Moving Towards the Past: Contemporary Stage Interpretations of Classical Dramaturgy
Zeynab Ismayilova *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Движение в прошлое: современные сценические интерпретации классической драматургии
Зейнаб Исмайилова *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Rəqəmsal dövrdə teatr: süni intellekt və səhnə sənətinin transformasiyası............................98
Zəhra Fəttahova *(Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti)*
Theatre in the Digital Age: Artificial Intelligence and the Transformation of Performing Arts
Zahra Fattahova *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Театр в цифровую эпоху: искусственный интеллект и трансформация сценического искусства
Зехра Фаттахова *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Qazax teatrında qazax qadın obrazının müasir interpretasiyası...103
Abzal Adina *(T.Jurgenev adına Qazaxıstan Milli İncəsənət Akademiyası)*
Contemporary Interpretation of the Image of the Kazakh Woman in Kazakh Theatre
Abzal Adina *(Kazakh National Academy of Arts named after T.Jurgenev)*
Современная интерпретация образа казахской женщины в казахском театре
Абзал Адина *(Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова)*

Teatr və “Qaragöz” faciəsinin müasir interpretasiyası...107
Abiken Zeynep (*T.Jurgenev adına Qazaxıstan Milli İncəsənət Akademiyası)*
Theatre and the Contemporary Interpretation of the Tragedy “Karagoz”
Abiken Zeynep *(Kazakh National Academy of Arts named after T.Jurgenev)*
Театр и современная интерпретация трагедии «Қарагөз»
Абикен Зейнеп *(Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова)*

Asxat Mayemirovun “Chanel No. 5” tamaşasında tarixi travmanın təmsili.......................111
Ayjan Kabildanova (*T.Jurgenev adına Qazaxıstan Milli İncəsənət Akademiyası)*
The Representation of Historical Trauma in the Performance “Chanel No. 5” by Askhat Mayemirov
Kuralay Asangyzy *(Kazakh National Academy of Arts named after T.Jurgenev)*
Репрезентация исторической травмы в спектакле «Chanel №5» Асхата Маемирова
Айжан Кабылданова *(Казахской национальной академий имени Т.Жургенова)*

“Qaragöz”: müasir səhnə interpretasiyası...115
Yatay Bibigül *(T.Jurgenev adına Qazaxıstan Milli İncəsənət Akademiyası)*
“Karagoz”: Contemporary Stage Interpretation
Yatay Bibigul *(Kazakh National Academy of Arts named after T.Jurgenev)*
«Карагоз»: современная сценическая интерпретация
Ятай Бибигуль *(Казахской национальной академий имени Т.Жургенова)*

Səhnə sənətinin inkişaf tarixi...118
Əsmər Həbibli (*Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti)*
The Relationship Between Theatre and Society in Azerbaijan: A Sociological Evaluation
Asmar Habibli *(Azerbaijan State University of Culture and Arts)*
Взаимосвязь театра и общества в Азербайджане: социологическая оценка
Эсмер Хабибли *(Азербайджанский государственный университет культуры и искусств)*

Azərbaycanda teatr və cəmiyyət münasibətləri: sosioloji təhlil..122
Həsən Səmədov (*Anadolu Universiteti, Türkiyə*)
The Relationship Between Theatre and Society in Azerbaijan: A Sociological Evaluation
Hasan Samadov *(Anadolu University, Turkiye)*
Azerbaycan’da Tiyatro ve Toplum İlişkisi: Sosyolojik Bir Değerlendirme
Hasan Samadov *(Anadolu Üniversitesi, Türkiye)*

Əhməd Mehtiyev
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Teatr tənqidi ixtisaslaşması, Magistrant

Teatr kodlaşmasında dövlət siyasəti

Xülasə: Bu məqalə teatr sənətinin və dövlət siyasətinin qarşılıqlı rolunu, tarixi, nəzəri və müqayisəli aspektlərdən təhlil edir. Teatrın yalnız estetik hadisə deyil, həm də ictimai institut kimi fəaliyyəti onu dövlət idarəçiliyinin təsir obyektinə çevirir. Bu məqalənin məqsədi, dövlət siyasətinin teatr sisteminə təsir mexanizmlərini institusional tənzimləmə, iqtisadi və repertuar siyasəti, teatrın həm hakimiyyətin legitimləşdirici alətinə, həm də tənqidi diskursun meydanına çevrilmə potensialını müxtəlif alimlərin nəzəriyyələrinin kontekstində təhlil etməkdir. Nəticə olaraq göstərilir ki, teatr və dövlət siyasətinin ikili münasibətlər əsasında həm təşviqedici, həm də məhdudlaşdırıcı müstəvidə olduğu lakin bu münasibətin heç vaxt birtərəfli olmadığı əks olunur.
Açar sözlər: *teatr kodlaşması, dövlət siyasəti, mədəni siyasət, teatrın idarə olunması, siyasi teatr, institusional tənzimləmə.*

State Policy in Theatre Coding

Abstract: This article analyzes the interrelated roles of theatre art and state policy from historical, theoretical, and comparative perspectives. Theatre, functioning not only as an aesthetic phenomenon but also as a social institution, becomes an object of influence within the sphere of state governance. The aim of this article is to examine the mechanisms through which state policy affects the theatre system—such as institutional regulation, economic and repertoire policy—as well as theatre's potential to function both as a tool for legitimizing authority and as a platform for critical discourse. These issues are analyzed within the context of various scholars' theoretical approaches. The study concludes that the relationship between theatre and state policy is dual in nature, operating on both supportive and restrictive levels; however, this relationship is never unilateral.
Keywords: *Theatre codification, state policy, cultural policy, theatre management, political theatre, institutional regulation.*

Государственная политика в кодировании театра

Резюме: В данной статье анализируется взаимосвязанная роль театрального искусства и государственной политики с исторической, теоретической и сравнительной точек зрения. Театр, выступая не только как эстетическое явление, но и как социальный институт, становится объектом воздействия системы государственного управления. Целью статьи является исследование механизмов влияния государственной политики на театральную систему — институционального регулирования, экономической и репертуарной политики, а также потенциала театра выступать как инструмент легитимации власти и как пространство критического дискурса. Эти вопросы рассматриваются в контексте теоретических подходов различных ученых. В результате показано, что отношения между театром и государственной политикой носят двойственный характер, проявляясь как в

стимулирующем, так и в ограничивающем измерении, однако эти отношения никогда не являются односторонними.

Ключевые слова: *Кодификация театра, государственная политика, культурная политика, управление театром, политический театр, институциональное регулирование.*

Giriş

Teatr və siyasət arasındakı əlaqə minilliklər boyu davam edən mürəkkəb və çoxşaxəli bir dialoqdur. Qədim Yunanıstanda Dionis şərəfinə keçirilən festivallardan tutmuş müasir dövrün dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən milli teatrlarına qədər, səhnə sənəti həmişə cəmiyyətdəki güc münasibətlərinin, ideoloji mübarizələrin və kollektiv şüurun formalaşdığı məkan olmuşdur. Bu münasibətin ən bariz təzahürlərindən biri teatrın təşkilatlanması yəni yaradıcılıq prinsipləri, təşkilati strukturu, repertuar seçimi və tamaşaçı ilə əlaqəsinin müəyyən qayda və normalar çərçivəsinə salınması prosesidir. Bu təşkilatlanmada dövlət siyasətinin rolu isə müasir dövrdə getdikcə daha aktual tədqiqat mövzusuna çevrilir.

Dövlət siyasətinin yaranması qədim sivilizasiyalara, məsələn, Qədim Yunanıstan və Romaya gedib çıxır. Həmin dövrlərdə hökmdarlar cəmiyyəti tənzimləmək üçün fərmanlar və qanunlar qəbul edirdilər. Lakin dövlət siyasətinin müasir konteksdə elmi şəkildə öyrənilməsi XIX əsrin sonlarında başlamışdır. Bu dövrdə Vudro Vilson və Con Borces kimi amerikalı alimlər hökumət ilə cəmiyyət arasındakı münasibətləri araşdırmışdılar . İkinci Dünya müharibəsindən sonra isə ictimai siyasət sosial, iqtisadi və siyasi problemlərin həllinə yönəlmiş müstəqil bir elm sahəsi kimi formalaşmışdır. Dövlət siyasəti dedikdə, yalnız hökumətin qanunvericilik aktları və ya rəsmi sənədləri deyil, eyni zamanda mədəniyyət sahəsinə ayrılan maliyyə vəsaitlərinin bölüşdürülməsi, teatr şəbəkəsinin qurulması, milli kimliyin səhnədə təmsili və senzura mexanizmləri də daxil olmaqla geniş spektrli tənzimləmə formaları başa düşülür. Müasir dövrdə teatr, xüsusilə də repertuar teatrları, az sayda istisnalarla, bazar iqtisadiyyatı şəraitində öz hesabına yaşaya bilmədiyi üçün dövlət dəstəyinə ehtiyac duyur. Bu dəstək isə istər-istəməz müəyyən öhdəliklər və gözləntilərlə müşayiət olunur.

Teatr və siyasət arasındakı münasibət tarixi və nəzəri baxımdan ayrılmaz xarakter daşıyır. Minilliklər boyu siyasət, sosial həyatın digər sahələrindən – incəsənət, din, əxlaq və tarixdən təcrid olunmuş şəkildə dərk edilməmişdir. Əksinə, bu sahələr bir-birini qarşılıqlı şəkildə formalaşdıran və bütöv ictimai sistem yaradan elementlər kimi qəbul olunmuşdur. Qədim düşüncə ənənəsində siyasət yalnız hakimiyyət aləti kimi deyil, yaxşı və ədalətli həyatın təşkili haqqında elm sayılırdı. Ona görə də teatr kimi ictimai sənət forması siyasi reallığın xaricində mövcud ola bilməzdi. Teatr ictimai münasibətlərin səhnə üzərində modelləşdirilməsi, sosial güc münasibətlərinin simvolik ifadəsi və kollektiv şüurun formalaşdırılması məkanıdır. Dövlət siyasəti isə bu məkanın ideoloji istiqamətini müəyyən edən struktur gücdür.

Teatrın siyasətlə münasibətini yalnız antik dövrdən çıxış edərək izah etmək yetərli olmaz. Tarixi təcrübə göstərir ki, hər bir mədəniyyət özünəməxsus teatr formaları yaratmış və bu formalar konkret ictimai-siyasi şəraitə uyğun şəkildə fərqli funksiyalar yerinə yetirmişdir. Teatrın dəyişməyən xüsusiyyəti onun sosial mahiyyətidir. O, kollektiv təcrübənin estetik ifadəsi kimi çıxış edir, tamaşaçı təxəyyülünü işə salır və cəmiyyətdə mövcud olan münasibətləri səhnə üzərində modelləşdirir. Bununla yanaşı, teatr yalnız mövcud reallığın təkrarı deyil; o, hələ reallaşmamış imkanları, potensial dəyişiklikləri və alternativ sosial formaları da təsəvvür müstəvisində canlandırmaq gücünə malikdir. Bu baxımdan teatr həm refleksiya, həm də impuls yaradan

məkandır. Lakin müasir dövrün sosial strukturu antik cəmiyyət modelindən prinsipial şəkildə fərqlənir. Müasir siyasi reallıq "kütlə" anlayışının formalaşması ilə səciyyələnir. Bu anlayışın meydana çıxması ilə siyasət artıq yalnız hakim təbəqəyə aid fəaliyyət sahəsi deyil, geniş ictimai təbəqələrin iştirak etdiyi dinamik prosesə çevrilmişdir. Bunun nəticəsində marksizm, faşizm, kommunizm və liberalizm kimi ideoloji sistemlər meydana gəlmiş və siyasi təfəkkür yeni miqyas qazanmışdır. Belə şəraitdə teatrın funksiyası da transformasiyaya uğramışdır.

Müasir mərhələdə teatr yalnız dövlət ideologiyasının ötürücüsü kimi çıxış etmir. O, ictimai hərəkatların, inqilabi qrupların və siyasi təşkilatların istifadə etdiyi təsir vasitəsinə çevrilmişdir. Səhnə artıq yalnız mərkəzləşdirilmiş hakimiyyətin deyil, müxtəlif sosial qüvvələrin diskurs sahəsidir. Bu dəyişiklik vətəndaş tərbiyəsinin də xarakterini yenidən müəyyənləşdirmişdir: siyasi şüurun formalaşdırılması artıq yalnız dövlətin əlində deyil, alternativ mədəni platformalar vasitəsilə də həyata keçirilir. Müasir şərait teatrın siyasi funksiyasını genişləndirmiş və mürəkkəbləşdirmişdir. O, həm legitimləşdirici, həm də tənqidi rol oynaya bilir. Bu isə siyasətin təhlilində yeni metodoloji yanaşmalar tələb edir; çünki teatr artıq sadəcə mədəni hadisə deyil, siyasi dinamikanın formalaşmasında aktiv iştirak edən diskurs sahəsidir.

Teatr və siyasət: nəzəri paradiqma

Siyasət mahiyyət etibarilə sosial və siyasi gücə əsaslanan ümumi maraqların idarə olunması prosesidir. O, yalnız dövlət aparatında cəmlənmir, eyni zamanda təşkilatlararası münasibətlərdən başlayaraq ictimai dəyərlərə qədər uzanan geniş sahəni əhatə edir. Hakimiyyət uğrunda mübarizə və prosedurlar ətrafında konfliktlər, ictimai nizamın qurulması və qorunması siyasətin ayrılmaz xüsusiyyətləridir. Siyasət bir tərəfdən hökmranlıq vasitəsi kimi çıxış edir, digər tərəfdən isə cəmiyyət daxilində müəyyən inteqrasiya və nizam yaradır. Bu ikili xarakter teatrın da siyasi funksiyasını şərtləndirir, çünki səhnədə təqdim olunan hər bir konflikt, hər bir qəhrəman modeli və hər bir sonluq sosial harmoniyanın necə təsəvvür edildiyini göstərir.

İnstitusional baxımdan teatr, dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş hüquqi və iqtisadi çərçivə daxilində fəaliyyət göstərir. Bu çərçivəyə teatrların təsis qaydaları, maliyyələşmə mənbələri, vergi güzəştləri, müqavilə hüququ və əmək münasibətləri daxildir. Dövlət, teatrı ya birbaşa özü təsis edib saxlaya, ya da özəl teatrlara qrant və subsidiyalar verə bilər. Bu maliyyə asılılığı teatrın fəaliyyət istiqamətlərini dolayısı yolla müəyyənləşdirən mühüm amildir.

İdeoloji səviyyədə isə teatr kodlaşması daha mürəkkəb xarakter daşıyır. Teatr tamaşaları vasitəsilə müəyyən dəyərlər, tarixi şərhlər və sosial modellər təqdim olunur. Dövlət siyasəti bu dəyərlərin formalaşmasına təsir göstərə bilər. Məsələn, milli teatrların yaradılması və onların repertuar siyasətinin dəstəklənməsi çox vaxt milli kimliyin qorunması və inkişaf etdirilməsi məqsədi daşıyır. Bu kontekstdə teatr milli birliyin simvolik təmsil məkanına çevrilir. Ümumiyyətlə, mövzuya daha geniş arealdan baxdığımız zaman teatr qədim ritual mərasimlərdən formalaşaraq ictimai institut halına gəlmişdir. O, müəyyən dövrdə və məkanda mövcud olan sosial və siyasi proseslərin güzgüsünə çevrilmişdir. Müharibələr, üsyanlar, inqilablar, sosial ziddiyyətlər və hakimiyyət mübarizələri teatrın əsas mövzuları sırasında olmuşdur. Bu fakt təsadüfi deyil. Çünki insan ictimai və siyasi varlıqdır; onun ehtiyacları, maraqları və davranış modelləri cəmiyyət daxilində formalaşır. Sosial struktur daxilində mövqelər, iyerarxiyalar və güc münasibətləri yaranır və bu münasibətlər səhnədə dramatik formaya salınır. Beləliklə, teatr reallığın passiv əksi deyil, onun yenidən qurulmuş estetik modelidir.

Tarixdə siyasət və teatr kəsişməsi

Dövlətin teatr həyatına sistemli şəkildə müdaxiləsinin ən önəmli nümunələrindən birini XIX əsr Fransasında müşahidə etmək olar. Napoleon Bonapartın 1806-1807-ci illərdə qəbul etdiyi dekretlərlə Fransada ilk dəfə olaraq vahid dövlət teatr şəbəkəsi yaradıldı . Bu sistem 1864-cü ilə qədər, demək olar ki, 60 ilə yaxın bir müddət ərzində fəaliyyət göstərdi və teatr prosesinin demək olar ki, bütün aspektlərini, repertuardan tutmuş direktor təyinatına qədər mərkəzləşdirilmiş şəkildə tənzimlədi. Napoleon islahatları 1791-ci il Le Şapelye qanunu ilə əldə edilmiş bədii və kommersiya azadlığını ləğv edərək, teatrları yenidən dövlət nəzarəti altına aldı. Bu yeni sistemdə vilayət teatrlarının direktorları nazirlik tərəfindən təyin olunur, səyyar truppalar isə yalnız müəyyən edilmiş rayonlarda fəaliyyət göstərmək üçün dövlət lisenziyası alırdılar. Teatrlar gəlirlərinin 5%-ni dövlətin kassalar üçün nəzərdə tutduğu xüsusi fonda ödəməli idilər. Bu islahat Fransanın teatr xəritəsini yenidən çəkdi, iki səviyyəli səyyar truppalar sistemi yaratdı və qadınların truppa rəhbəri olmasını qadağan etdi. Bu təcrübə göstərir ki, dövlət siyasəti təkcə teatrın məzmununa deyil, həm də onun coğrafi paylanmasına, işçi qüvvəsinin tərkibinə və iqtisadiyyatına birbaşa təsir göstərə bilir.

Sosialist düşərgəsinin dağılması və neoliberal iqtisadi siyasətlərin güclənməsi ilə 1990-cı illərdə Avropanın bir çox ölkəsində dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən teatrlar ciddi problemlərlə üzləşdi. Bu baxımdan, ən dramatik nümunələrdən biri Berlinin "Dövlət Səhnələri Kompleksi"nin (Staatliche Schauspielbühnen Berlin) bağlanmasıdır. 1993-cü ilin iyununda Berlin Senatı böyük büdcə kəsiri səbəbindən Almaniyanın ən böyük və ən bahalı teatr kompleksini bağlamaq qərarına gəldi . Bu hadisə teatrın dövlət siyasəti ilə münasibətində yeni bir mərhələnin, iqtisadi səmərəlilik və büdcə qənaətçiliyi prinsiplərinin mədəniyyət siyasətinə tətbiqinin bariz nümunəsidir. Brandon Vulf bu prosesi "dövlət-səhnə kompleksinin tənəzzülü" kimi təhlil edir və qeyd edir ki, Berlin Divarının dağılmasından sonra birləşmiş Almaniya paytaxtında siyasi və iqtisadi gündəlik, dövlət subsidiyaları ilə yaşayan teatrların mövcudluğunu təhlükə altına atmışdır. Bu cür iqtisadi təzyiqlər müasir teatrların fəaliyyətində ikili öhdəliklər yaradır. Dövlət teatrları maliyyələşdirir, lakin eyni zamanda onlardan müəyyən sosial və mədəni funksiyaları yerinə yetirməyi gözləyir. Bu gözləntilər bəzən teatrın bədii muxtariyyəti ilə toqquşa bilər. Dövlət siyasətinin teatr kodlaşmasına təsiri təkcə maliyyə və ya təşkilati səviyyədə qalmır; o, teatrın estetik dilinə, janr seçiminə və hətta bədənin səhnədə təmsilinə qədər nüfuz edə bilər.

Nəticə

Dövlət siyasətinin teatr sferasındakı güclü rolu heç də o demək deyil ki, teatr yalnız hakimiyyətin passiv alətinə çevrilir. Əksinə, teatr tarixi eyni zamanda bu kodlaşmaya qarşı müqavimətin, alternativ modellerin və tənqidi yanaşmaların da tarixidir. XX əsr Avropa teatrında Bertolt Brextin epik teatrı, Ervin Piskatorun siyasi teatrı və onların davamçıları mövcud siyasi strukturların tənqidi üçün səhnəni platformaya çevirdilər. Brextin "yadlaşdırma effekti" tamaşaçını səhnədə gördüklərini təbii və dəyişməz qəbul etməkdən çıxararaq, onları tənqidi düşüncəyə təşviq edirdi. Bu yanaşmada məqsəd tamaşaçını emosional passivlikdən çıxarmaq və onu rasional mövqe tutmağa təşviq etməkdir. Yadlaşdırma effekti vasitəsilə tamaşaçı səhnədə gördüyünü adi və qaçılmaz reallıq kimi deyil, dəyişdirilə bilən sosial konstruksiya kimi qəbul edir. Bu modeldə teatr dövlətin qurduğu harmoniyanı təsdiqləmir, əksinə, onun mexanizmlərini ifşa edir. Tamaşaçı yalnız müşahidəçi deyil, ictimai proseslərin məsul iştirakçısı kimi təqdim olunur.

Bu ənənənin daha da radikal formasını Braziliyalı teatr xadimi Avqusto Boalın "Qanunverici Teatr" (Legislative Theatre) metodologiyasında görürük. Boalın yaratdığı bu model

tamaşaçıları passiv müşahidəçi mövqeyindən çıxararaq, onları ictimai müzakirələrin və hətta qanun yaradıcılığı prosesinin fəal iştirakçısına çevirməyi hədəfləyir.

Siyasi gücün mühüm komponentlərindən biri zor və ya zor tətbiqi potensialıdır. Müharibə, siyasi repressiya, üsyan kimi hadisələr teatrın dramaturji materialına çevrildikdə, səhnə siyasi travmanın kollektiv şüurda mənalandırılması məkanına çevrilir. Zorakılığın səhnələşdirilməsi iki fərqli nəticə doğura bilər: ya onu normallaşdıraraq gücün qaçılmazlığını qəbul etdirmək, ya da onu tənqid edərək empatiya və etiraz hissi oyatmaq. Teatrın bu funksiyası onun dövlət siyasəti ilə münasibətini daha da mürəkkəbləşdirir, çünki o, həm rəsmi ideologiyanın daşıyıcısı, həm də alternativ diskursun mənbəyi ola bilər.

Teatr semiotik sistem kimi də çoxqatlı mesajlar ötürür. Pərdə açıldığı andan etibarən səhnədəki hər bir detal jest, intonasiya, dekor, işıq mənalandırma prosesində iştirak edir. Dövlət siyasəti bu mənalandırma çərçivəsini müəyyən ideoloji istiqamətə yönəldə bilər, lakin onu tam nəzarətdə saxlamaq mümkün deyil. Çünki tamaşaçı passiv obyekt deyil; o, öz sosial təcrübəsi və siyasi mövqeyi ilə səhnədə gördüyünü yenidən şərh edir. Beləliklə, teatr kodlaşması həmişə açıq və dinamik proses olaraq qalır. Bu müqavimət formaları göstərir ki, teatr kodlaşması heç vaxt tamamilə qapalı və biristiqamətli proses deyil. Dövlət siyasəti teatrın fəaliyyəti üçün çərçivə müəyyən etsə də, bu çərçivə daxilində yaradıcı şəxslər və qruplar öz alternativ kodlaşdırma strategiyalarını inkişaf etdirə bilirlər.

Siyasətin ekoloji konsepsiyası onu bütöv sosial sistemin tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirir. Bu baxımdan teatr mədəni alt-sistem kimi siyasətlə qarşılıqlı təsirdədir. O, nə siyasətdən tam müstəqildir, nə də yalnız onun alətidir. Dövlət siyasəti teatrın mövzu seçiminə, strukturuna və estetik dilinə təsir göstərsə də, teatrın daxili yaradıcılıq məntiqi və ictimai rezonansı onu həm də tənqidi və dəyişdirici gücə çevirə bilir.

Nəticə etibarilə, teatr kodlaşmasında dövlət siyasətinin rolu mürəkkəb, çoxqatlı və tarixən dəyişkən bir fenomendir. Napoleon dövrünün mərkəzləşdirilmiş nəzarət sistemlərindən tutmuş müasir dövrün neoliberal iqtisadi təzyiqlərinə qədər, dövlət teatrın təşkili, maliyyələşdirilməsi və məzmunu üzərində müxtəlif vasitələrlə təsir göstərməyə davam edir. Bu təsir həm institusional (teatr şəbəkəsinin qurulması, direktor təyinatı), həm iqtisadi (subsidiyalar, vergilər), həm də ideoloji (repertuar siyasəti, milli kimlik inşası) səviyyələrdə özünü göstərir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Augusto Boal, “Legislative Theatre Using performance to make politics” translated by Adrian Jackson, Taylor & Francis e-Library, 2005. https://arditiesp.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/boal_legislative_theatre.pdf
2. Brandon Wolf (2021) “Institutional Theatrics Performing Arts Policy in Post-Wall Berlin” (northwestern university press) https://dhjhkxawhe8q4.cloudfront.net/northwestern-uni-press-wp/wp-content/uploads/2021/05/26151131/Woolf-excerpt.pdf
3. Holderness, G. (1992). “Shaustück and Lehrstück: Erwin Piscator and the Politics of Theatre” https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-21792-2_6
4. Katherine Astbury (May 1, 2014). “Napoleon’s theatre legislation of 1806 in the provinces. Napoleonic theatre”. (Hypotheses) https://doi.org/10.58079/ow5x
5. Konstantinidis, G. (2024). Dionyus the liberator https://www.researchgate.net/publication/378858315_Dionysus_the_Liberator
6. Marqo Morqon (2013) «Политика и театр в Европе XX века. Воображение и сопротивление» https://www.litres.ru/book/margo-morgan/politika-i-teatr-v-evrope-xx-veka-voobrazhenie-i-soprotivleni-70905469/chitat-onlayn/

7. Şupanitz, Endryu Pol (2020) “Revolutionary competition : coalitions, labor, and the birth of French antitrust”, 1791-1864 (Stanford University Libraries) https://purl.stanford.edu/fb312yn8302
8. Verner Heçt, “The Development of Brecht's Theory of the Epic Theatre, 1918-1933”, Published online by Cambridge University Press,(14 feburary 2022), https://www.cambridge.org/core/journals/tulane-drama-review/article/abs/development-of-brechts-theory-of-the-epic-theatre-19181933/02171F6A02AC1B1E72A2D5266CDFF57B
9. Woodrow, W. (1887). “Political science quarterly” https://faculty.fiu.edu/~revellk/pad3003/Wilson.pdf

Рамазан Абелдахан
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова,
Специальность Театроведение, бакалавриат

Современная интерпретация трагедии Шекспира

Резюме: В статье анализируется современная интерпретация трагедии Уильяма Шекспира «Гамлет» на примере спектакля Дины Жумабаевой «Гамлеттің соңғы күндері…». Рассматривается взаимодействие классического текста с эстетикой постдраматического и цифрового театра. Особое внимание уделяется трактовке образа Гамлета, сценографии, символике цвета, а также визуальным и музыкальным кодам постановки. Делается вывод, что спектакль представляет собой новое художественное прочтение классики в контексте современных культурных и технологических процессов.
Ключевые слова: *Гамлет, Шекспир, современный театр, постдраматический театр, интерпретация, сценография, режиссура, театральное искусство.*

Contemporary Interpretation of Shakespeare's Tragedy

Abstract: The article analyzes a contemporary interpretation of William Shakespeare's tragedy Hamlet through Dina Zhumabayeva's production Hamlet's Last Days…. It examines the interaction between the classical text and the aesthetics of postdramatic and digital theatre. Particular attention is given to the interpretation of Hamlet's character, scenography, color symbolism, and the visual and musical codes of the performance. The study concludes that the production represents a new artistic reading of a classical work within the context of contemporary cultural and technological processes.
Keywords: *Hamlet, Shakespeare, modern theatre, postdramatic theatre, interpretation, scenography, directing, performing arts.*

Şekspir faciəsinin müasir interpretasiyası

Xülasə: Məqalədə Vilyam Şekspirin "Hamlet" faciəsinin müasir interpretasiyası Dina Jumabayevanın "Hamletin son günləri…" tamaşası əsasında təhlil olunur. Tədqiqatda klassik mətnin postdramatik və rəqəmsal teatr estetikas ilə qarşılıqlı əlaqəsi araşdırılır. Xüsusi diqqət Hamlet obrazının yozumuna, səhnəqrafiyaya, rəng simvolikasına, eləcə də tamaşanın vizual və musiqi kodlarına yönəldilir. Nəticədə belə qənaətə gəlinir ki, tamaşa klassikanın müasir mədəni və texnoloji proseslər kontekstində yeni bədii interpretasiyasını təqdim edir.
Açar sözlər: *Hamlet, Şekspir, müasir teatr, postdramatik teatr, interpretasiya, səhnəqrafiya, rejissura, teatr sənəti.*

В начале XXI века театр оказался в пространстве активного диалога с цифровой культурой. Технологии, алгоритмическое мышление, визуальные коды массовой культуры всё активнее проникают в сценическое искусство, заставляя пересматривать классические театральные модели. Современный театр всё чаще существует на пересечении двух начал. С одной стороны, живое человеческое присутствие, эмоциональный резонанс, телесность

актёра, то, что можно обозначить как «дух». С другой стороны, структурированность сценического пространства, драматургическая композиция, визуальные и звуковые алгоритмы, работа с цитатами и цифровыми знаками, то есть «код». Взаимодействие этих двух категорий формирует новый театральный язык.

Спектакль Дины Жумабаевой «Гамлеттің соңғы күндері…» («Последние дни Гамлета...»), поставленный на сцене Государственного академического театра для детей и юношества имени Г. Мусрепова, представляет собой показательный пример подобного театрального мышления. Классическая трагедия Шекспира здесь становится основой для современного сценического эксперимента, в котором традиционный сюжет вступает в диалог с эстетикой постдраматического и визуально ориентированного театра.

Образ Гамлета в постановке Д. Жумабаевой далёк от традиционного романтического героя. Он представлен как человек, находящийся в состоянии внутреннего разрыва, одиночества и недоверия к окружающему миру. Такой Гамлет близок современному зрителю, особенно молодому поколению, для которого характерны сомнение, ощущение несправедливости и утрата устойчивых ценностных ориентиров.

Использование перевода Хамита Ергалиева сохраняет философскую глубину шекспировского текста, но в сочетании с современной сценической формой создаёт эффект контраста между словом и визуальным рядом. Текст здесь работает как носитель духа, в то время как сценическая форма – как код, который трансформирует его восприятие.

Спектакль отказывается от линейного и психологически «удобного» повествования. Вместо этого зрителю предлагается фрагментированная, динамичная структура, в которой смысл рождается не только из слов, но и из визуальных и телесных знаков.

Одним из ключевых элементов спектакля является сценография. Красные ковры, свисающие сверху, формируют замкнутое пространство, напоминающее стены крепости или лабиринт. Этот образ можно интерпретировать как символ социального и психологического алгоритма, в котором существуют персонажи. Ковры одновременно отсылают к традиции и выступают как знак ограничения свободы.

Красный цвет в спектакле приобретает многозначный характер. Он ассоциируется с кровью, насилием, страстью и внутренним напряжением. Таким образом, цвет становится частью кода, который постоянно воздействует на зрительское восприятие, усиливая эмоциональное напряжение.

Музыкальные и визуальные цитаты из массовой культуры, включая использование популярной музыки, создают эффект узнаваемости и вовлечённости. Это не просто стилистический приём, а элемент цифрового мышления, где разные культурные коды сосуществуют в одном пространстве.

Особое место в спектакле занимает образ Горацио. В классической трактовке он является верным другом Гамлета и свидетелем трагедии. В интерпретации Жумабаевой этот персонаж приобретает иную функцию. Он становится фигурой наблюдателя, «тихого игрока», чьё присутствие ощущается как скрытый механизм, влияющий на ход событий.

Горацио почти не проявляет эмоций, его действия минимальны, однако световые акценты и мизансцены постоянно возвращают внимание зрителя к его фигуре. Таким образом, персонаж превращается в своеобразный алгоритм трагедии – код, который не действует напрямую, но определяет структуру происходящего.

Финал спектакля, в котором Горацио остаётся в живых, усиливает ощущение тревоги. Его выживание воспринимается не как надежда, а как вопрос: кто на самом деле управляет трагедией — люди или безличные механизмы?

В спектакле Дины Жумабаевой «Гамлеттің соңғы күндері…» классический текст вступает в диалог с цифровой и постдраматической эстетикой. Технологические и визуальные решения не подменяют живую природу театра, а, напротив, подчёркивают её уязвимость и силу. Гамлет в этой постановке – не герой прошлого, а современный человек, оказавшийся внутри сложной системы знаков, правил и ожиданий.

Список использованной литературы

1. William Shakespeare. *Hamlet*. — London: Arden Shakespeare, 2006.
2. Hans-Thies Lehmann. *Postdramatic Theatre*. — London: Routledge, 2006.
3. Patrice Pavis. *Analyzing Performance: Theater, Dance, and Film*. — Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003.
4. Erika Fischer-Lichte. *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*. — London: Routledge, 2008.
5. Хамит Ергалиев. *Гамлет* (перевод трагедии У. Шекспира на казахский язык). — Алматы: Жазушы, 1983.

Raya Əli Şərif
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Teatr rejissoru ixtisası, Bakalavriat

Məcruh və kod

Xülasə: Bu məruzə müasir teatrda texnologiya və xüsusilə Web 2.0 düşüncə modelinin təsiri fonunda baş verən transformasiyaları tənqidi aspektdən təhlil edir. Teatr 2.0 anlayışı yalnız texnoloji yenilənmə kimi deyil, həm də sənətin mahiyyətinə mümkün müdaxilə kimi dəyərləndirilir. Məruzədə transformasiya ilə mutasiya arasındakı fərq qabardılaraq, texnologiyanın sənətə inteqrasiyasının onun daxili təkamülündən doğub-doğmadığı sualı qoyulur. Süni intellektin dramaturgiya, tamaşaçı davranışı və səhnə estetikası üzərində təsiri, Adornonun "mədəniyyət sənayesi" konsepsiyası çərçivəsində analiz edilir. Eyni zamanda, texnologiyanın marketinq və menecment sahəsindəki müsbət rolu qəbul edilərək, onun yaradıcı prosesdə dominant alətə çevrilməsinin riskləri vurğulanır. Məruzə nəticə olaraq teatrın etik və estetik prinsiplərinin qorunması şərti ilə texnologiyaya balanslı yanaşmanın vacibliyini irəli sürür.
Açar sözlər: *Teatr 2.0, süni intellekt, mədəniyyət sənayesi, dramaturgiya, tamaşaçı davranışı, texnologiya və incəsənət, teatr etikası, rəqəmsal transformasiya.*

The Wounded and the Code

Abstract: This paper critically examines the transformations in contemporary theatre under the influence of technology, particularly the Web 2.0 paradigm. Theatre 2.0 is approached not merely as technological innovation, but as a potential intervention in the essence of art. The study distinguishes between transformation and mutation, questioning whether technological integration emerges from the internal evolution of theatre or from external imposition. The impact of artificial intelligence on dramaturgy, audience behavior, and stage aesthetics is analyzed through the lens of Adorno's concept of the "culture industry." While acknowledging the constructive role of technology in marketing and management, the paper highlights the risks of its dominance in the creative process. It ultimately advocates for a balanced approach that preserves the ethical and aesthetic integrity of theatre.
Keywords: *Theatre 2.0, artificial intelligence, culture industry, dramaturgy, audience behavior, technology and art, theatre ethics, digital transformation.*

Раненый и код

Резюме: В данной работе проводится критический анализ трансформаций современного театра под влиянием технологий, в частности парадигмы Web 2.0. Театр 2.0 рассматривается не только как технологическое обновление, но и как возможное вмешательство в сущность искусства. Особое внимание уделяется различию между трансформацией и мутацией, а также вопросу о том, является ли интеграция технологий результатом внутренней эволюции театра или внешнего воздействия. Влияние искусственного интеллекта на драматургию, поведение зрителя и сценическую эстетику анализируется в контексте концепции «индустрии культуры» Адорно. Признавая положительную роль технологий в сфере маркетинга и менеджмента, автор подчеркивает

риски их доминирования в творческом процессе. В заключение выдвигается идея необходимости сбалансированного подхода при сохранении этических и эстетических принципов театра.
Ключевые слова: *Театр 2.0, искусственный интеллект, индустрия культуры, драматургия, поведение зрителя, технологии и искусство, театральная этика, цифровая трансформация.*

Rəvayətə görə, antik bir imperiyada kartoqrafiya sənəti o dərəcə inkişaf edir ki, orada imperiyanın hüdudları ilə tamamilə eyni ölçüdə olan bir xəritə yaradılır. Gəl gör ki, zaman keçdikcə, xələf nəsillər dərk edirlər ki, bu xəritə tamamilə işləksizdir. Zira, bu halı ilə xəritə artıq nəinki yolu göstərmək üçün bir vasitə olmaqdan çıxıb, o öz əzəməti ilə mahiyyətin özünü gizlədən bir örtüyə çevrilib (Jorge Luis Borges, 1946; Lewis Carroll, 1870). Bu pritça müasir teatr müstəvisinə proyeksiya edilmək üçün olduqca əlverişlidir. Aşkardır ki, vətənimiz Teatr İmperiyası da əsla vaxt itirmədən, gərək zərurətdən, gərək rəqabətdən özünün 2.0 adlı nəhəng bir xəritəsinin quruculuğuna qədəm qoyub. Artıq bir sıra mülahizələrdə bu proses təşəkkül, innovasiya və ya modernləşmə kimi təqdim olunsa da, dərindən müşahidə etdikdə bu transformasiyanın məğzi ilə bağlı tərəddüdlər üzə çıxır. Transformasiya formanın təkamülüdür və öz daxilində mahiyyətin davamlılığını ehtiva edir. Bu halda Web 2.0 düşüncə modelinin teatr sənətindəki analoqunu həqiqətən transformasiya kimi qiymətləndirmək olar, yoxsa bu daha çox transformasiya libasına bürünmüş bir mutasiya örnəyidir? Teatr 2.0-ın dayanaq nöqtəsi sənətin mahiyyətcə təkamülüdür, yoxsa kənar texnoloji müdaxilədən doğan bir struktur dəyişikliyi? Bu sualların fonunda bu modelə münasibətimi nə hanısa doqmatik “yox”la, nə də heyranlıq ritorikasına, “yenilik naminə yenilik” eyforiyasına qapılmış şərtsiz “hə” ilə ifadə etməyin tərəfdarıyam. Web 2.0-ın teatr sahəsinə transferi mənim üçün nə qaladakı şahzadəni xilas etməyə gələn yaraşıqlı prinsdir, nə də ağzından od püskürüb, hər şeyi kül edəcək əjdaha, yəni nə mütləq xilaskar, nə mütləq qəsbkar. Şübhəsiz, biz yeniliyə yalnız müqavimət göstərərsək, aktuallılıq dalğamızdan uzaq düşürük, digər tərəfdən sırf təqdiranə mövqedə dayandıqda isə tənqidi təfəkkürümüzü iflic edirik. Təəssüflə qeyd etməliyəm ki, müasir mədəni diskursda orta yolu axtaran, riskləri analiz etməyə çalışan və açıq masa ətrafında rasional müzakirə tələb edən intellektual sayıqlıq da çox vaxt “mühafizəkarlıq” kimi qələmə verilir. Teatr haqqında çox məşhur iki aksiom var ki, artıq şablonlaşsa da, bugünkü mənzərəni anlamaq üçün bizə kifayət edəcək ən etibarlı və konseptual vasitələrdir: “Tamaşa ruhun qidasıdır” və “Teatr canlı orqanizmdir”. Əgər tamaşa ruhun qidasıdırsa, şübhəsiz bugün teatra təqdim olunan menyudakı təamlar teatra da yaddır. Əgər teatr da canlı bir orqanizmdirsə, normal şərtlərdə bütün digər bioloji sistemlərdə olduğu kimi, bu yad maddəni ya həzm etməli, yəni sənətin süzgəcindən keçirib özününküləşdirməli, ya da kənarlaşdırmalıdır. Hansı ki, tarix də bizə eynən bunu göstərir; sənət sahəsindəki ən sarsıdıcı böhranlar innovasiyanın özündən deyil, yaranması ilə tətbiqi arasındakı konseptual həzm prosesinin yoxluğundan doğub. Bəşər olaraq, əksərən geri qalmaq qorxusu ilə təklifləri qavramadan, yalnız mövcud tendensiyaları kor təbii təqlid etməklə “o əjdahadan bizdə də var” demək üçün meydana qaçırıq. Bu böyük oyunun sadəcə xırda piyonları olaraq, öncədən müəyyən olunmuş hərəkət trayektoriyamız üzrə irəliləyirik. Halbuki, üzərində dayanmalı olduğumuz ilk sual budur: bu proses nəyə və kimlərin marağına xidmət edir? Suala Adornonun “mədəniyyət sənayəsi” konsepsiyası kontekstində cavab versək sözsüz ki, texnoloji nəhənglərin kapital genişləndirmə cəhdləri bütün digər sahələrə olduğu kimi incəsənətə, bilavasitə teatra da təsirsiz ötüşməyəcəkdi. Biz kapitalizmin köləsinə bir anda və səbəbsiz çevrilmədik. Bu

proses ehtiyac ilə istək arasındakı incə tarazlığın pozulması ilə başladı. Məhz bu nöqtədə bazar mexanizmi öz satışı üçün insanın ən zəif düşüncələrinə nüfuz etmə bacarığını nəinki inkişaf etdirdi, hətta bu bacarığın özünü belə "bazar manipulyasiyası" başlığı altında yenə bizə satdı. Bizə necə köləyə çevrildiyimiz elə bir formada etiraf edildi ki, bu köləlikdən necə xilas olaq düşüncəsi gündəmə belə gəlmədi, əksinə bu formulu başqalarını da bizim bazarımıza kölə etmək yolunda sərf etdik. Bu manipulyasiyanın ən başlıca xüsusiyyətlərindən biri funksional olaraq məhsullar arası minimum fərqin belə, həyati dönüş nöqtəsi kimi nümayişidir. Vədlər şişirdilir və "yenilik" qaçılmazlıq kimi təqdim olunur. Hazırda teatr sahəsində də eyni gedişat müşahidə olunur. Süni intellektin alətləri "tamaşaçını passiv müşahidəçilikdən azad etmək", "tamaşaçı reaksiyasının proqnozlaşdırılması", "dramaturji mətnlərin ilkin analizi" başlıqları altında hətta süni intellekt tərəfindən yazılmış "pyes"lərin səhnələşdirilməsi səviyyəsinə qədər çatıb. Elə bu? Xeyr. Məsələnin bir qədər ironik tərəfi də öz mətbəximizdə gizlənib. Müasir teatr mütəxəssisi etiraf edə bilərmi ki, bugün texnologiyanın imkanlarını əsla sığınacaq kimi yox yalnız və yalnız seçim kimi istifadə edir? Çünki süni intellektin ifadə vasitələri, bacarıqsızlıq müqabilində ən mükəmməl gizlənmə yeri ola bilər. Aktyorla işləyə bilməyən, tamaşanın ağrısını ötürə bilməyən bir rejissor üçün, bütün vizual effektlər bir baxıma ən yaxşı kompensasiyadır. Aktyor həyatının özülü olan psixotexnikanın qəsdli və ya qəsdsiz şəkildə təhrif olunub tamaşada saxta temporitm yaradılması cəhdi, bilavasitə tamaşaçının intellektual qavrayışının belə xəfifə alınması fonunda bu yeniliyi sorğulamaq çox təbiidir. Bununla belə, texnologiya və süni intellektin marketinq, menecment və bu kimi sahələrdəki rolunu inkar etmək qeyri-mümkün olduğu kimi, bunun teatr üçün də labüd bir ehtiyac olduğunu etiraf etmək lazımdır. Biz smartfonlar dövründəyik və teatrın sosial platformalarda hədəf kütləni düzgün seçən alqoritmlərlə təmsil olunması sənət üçün mühüm bir addımdır. Təbii ki, burada da yaradıcıların yol verdiyi fundamental bir xəta var ki, bu da adətən reklamı özündən böyük tamaşalarla qarşılaşmağımıza yol açır. Artıq yaradıcı öz şah əsərinin auditoriya tərəfindən qiymətləndirilməsini zamanla formalaşan bir prosesə təslim etmir. Tamaşanın dəyərini özü əvvəlcədən təyin edir, bu dəyəri marketinq strategiyaları ilə "şedevr" kimi təqdim edir, yüksək təqdim edilmiş bir tamaşanın gözləntisi də auditoriya tərəfindən təbii olaraq yüksək olur. Bəlkə ilk baxışda çox məsum kimi görünən bu sistemin də riski ondan ibarətdir ki, tamaşanın həmin yüksək gözləntiləri ödəmədiyini hiss etdikdə, öz obyektiv qavrayışından əsassız olaraq şübhə duymağa başlayan tamaşaçı, qarşısına qoyulan görkəmli amma mənasız bir tamaşaya fikir bildirməyə çəkinir və yaradıcıların himayəsində təhlükəsiz axın zonasına doğru yönəlir. Unutmaq olmaz ki, teatr mövcudiyyətinin ali məqsədi insana insanlığı öyrətmək yolunda xidmət etməkdir. Bu həqiqət aşkar olduğu təqdirdə, günün sonunda tamaşaçı və teatr arasında qarşılıqlı inam və hörmətə xələl gətirmək belə olsa, kommersiya məqsədi ilə tamaşaçı hiss və düşüncələrini, gözlənti və qənaətlərini süni şəkildə formalaşdırmaq teatrın etik prinsiplərinə və sənət əxlaqına ziddir. Bu mövzuda qızıl ortanın vacibliyini vurğulayaraq daha bir ehtiyat tələb edən məsələyə nəzər yetirək. Hər halda, Karel Çapek təxminən 100 il əvvəl "R.U.R" pyesində "robot" anlayışını bizə qazandırdığı zaman, həmin robotun bir gün onun da əlindən qələmini alacağını təxmin etməliydik. Dramaturqun öz ilhamını həyatdan, süni intellektin isə digər hazır mətnlərdən aldığı düşünüldükdə, dramaturq sayəsində sənəti həyatın simulyasiyasına çevirən bu tamaşalar, süni intellekt sayəsində sənəti simulyasiyanın simulyasiyasına çevirir. Bodriyarsayağı bu qısa anons, rəqəmsal diktaturanın sənəti tədricən həyat həqiqətindən bir addım da uzaqlaşdırdığını qavramağa kifayət etsə də, müəllifi süni intellekt olan bu pyeslərin hazırda dünya teatr bazarında çox yüksək qiymətləndirilməklə bərabər, ABŞ, Böyük Britaniya, Çexiya və s. kimi ölkələrin müxtəlif

teatrlarında artıq öz səhnə həyatını tapmış olması da qəribə bir paradoksdur. (“AI: When a robot writes play” Svanda Theatre, 2021; “AI” Young Vic Theatre, 2021) Fikrimi tam lokallaşdırmadan, xüsusən bizim kimi tərcümə infrastrukturu zəif olan mühitlərdə bu məsələyə daha həssas yanaşılmasından yana olduğumu qeyd etməliyəm. Hələ də, dünya dramaturgiyasının əhəmiyyətli bir hissəsi dil bariyeri səbəbindən bizim səhnəyə çıxmamışkən, bu yaradıcı boşluğu süni alqoritmlərə həvalə etməyə qarşı bu böyük həvəs sual doğurur. Əgər məqsəd həqiqətən repertuar zənginliyidirsə, əvvəlcə prioritetlərin təyini istiqamətində addımlar atılmalıdır. Niyə texnologiya ilk növbədə tərcümə sistemlərini gücləndirməyə, dramaturq və tərcüməçilərin əməyini sürətləndirməyə və motivasiyalarını yüksəltməyə yönəlmir? Niyə bu alət insanın işini asanlaşdırmağa yox, mütləq insanın yerini almağa kodlanıb? “Tamaşaçı davranışının proqnozlaşdırılması” təklifinin irəli sürdüyü mətləblərlə də tanış olduğumuz zaman, tamaşaçı reaksiyasını statik modelə çevirən sistemlərin ilk baxışda idarəetmə rahatlığı və iqtisadi sabitlik vəd etdiyini görürük. Fəqət, bu yanaşma, xüsusilə mərkəzdən kənar, sosial və iqtisadi yükün daha ağır olduğu mühitlərdə də eyni nəticələri doğuracaqmı? Şübhəsiz, belə məkanlarda tamaşaçı çox zaman gündəlik həyatın təzyiqlərindən qısa müddətli qaçış axtarır və təbii olaraq nisbətən “yüngül” hesab olunan janrlara üstünlük verir. Bu seçim tamamilə anlaşılandır. Bəs əgər alqoritmlər uzun müddətdir mübarizə aparılan bu döngünü dəyişməz norma kimi qəbul edirsə, artıq süni intellekt teatrın janr müxtəlifliyinin genişlənməsinə yox, əksinə onun yaradıcı diapazonunun daralmasına, ən yaxşı ehtimalda mövcud sistemin olduğu kimi təkrarına xidmət edir ki, bu da həmin mühitlərdə risk etmək istəyən, nadirən estetik istiqaməti dəyişməyə cəhd göstərən bir rejissoru əvvəlcədən proqnozlaşdırılmış uğursuzluq etiketi ilə üzləşdirib, onun yaradıcı şövqünün sınmasını, kor-peşman texnoloji meyarlara boyun əyməsini şərtləndirir. Halbuki, sənət sahəsində universallıq iddiası yalnız o zaman qəbul edilə bilər ki, tətbiq olunan prinsip müxtəlif miqyaslı və müxtəlif kontekstli mühitlərdə eyni dərəcədə işləsin. Çağdaş teatr toplumunun ənənəyə istinad edən bu mövqeyə məhəl qoymaması artıq alışılmış haldır. Necə deyərlər, “Ənənəvi teatr və ya irəli-keçmişə doğru”. Hərçənd, mövcud panoramanı zərrəcə müşahidə, bu formulun tamamilə əks istiqamətdə oxunuşuna da imkan verir. Mümkündür ki, bir mədəni sistem uzun müddətli ardıcıl inkişaf trayektoriyası qurmayıbsa, o zaman irəliyə doğru hərəkət məhz itirilmiş mərhələlərin dirçəlməsindən başlasın. Belə çıxır ki, belə mühitlər üçün “keçmişə doğru irəli” ifadəsi heç də ironiya deyil, struktur reallığıdır. Biz hələ də rişxənd etsək də, bəlkə doğurdan iyirmi il irəli getmək üçün, bəzən iyirmi il geri getmək lazımdır? Bu mənada, bəlkə doğurdan “gələnək” və “gələcək” ifadələri arasındakı semantik oxşarlıq təsadüf deyil? Bir tək bu aydındır ki, haqqında danışdığımız bu qədər statistik fakt və ehtimalların sonunda belə, bu mərhələnin nəticələri haqqında qəti fikir bildirmək artıq bizim iradəmizdə deyil. Sadəcə yaşayıb görəcəyik ki, bizim sadəlövh ruhumuzun canlı orqanizmində koda təbii şəkildə yer tapılacaq, yoxsa, nəhayətdə ruhumuz özü bir alətə çevrilib həyatına kodun süni tənəffüs aparatı altında davam edəcək…?

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). Dialectic of Enlightenment. Stanford University Press.
2. Baudrillard, J. (1994). Simulacra and Simulation. University of Michigan Press.
3. Borges, J. L. (1946). On Exactitude in Science.
4. Broadhurst, S., & Machon, J. (Eds.). (2012). Performance and Technology: Practices of Virtual Embodiment and Interactivity. Palgrave Macmillan.
5. Čapek, K. (1920). R.U.R. (Rossum’s Universal Robots).

6. Carroll, L. (1870). Sylvie and Bruno.
7. Causey, M. (2016). Theatre and Performance in Digital Culture. Routledge.
8. Dixon, S. (2007). Digital Performance: A History of New Media in Theater, Dance, Performance Art, and Installation. MIT Press.
9. Švanda Theatre (2021). AI: When a Robot Writes a Play.
10. Young Vic Theatre (2021). AI.

Ülkər Ələkbərova
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Teatr tarixi və nəzəriyyəsi ixtisaslaşması, Magistrant

Sənətlərin sintezi: tamaşanın vizual həllində teatr rəssamının rolu

Xülasə: Bu məruzədə teatr sənətində rejissor və səhnə rəssamı əməkdaşlığının tarixi inkişafı araşdırılır. XVIII-XIX əsrlərdən başlayaraq, Mayninqen Teatrı kimi nümunələrlə professional tandem formalaşması təhlil olunur. XX əsrdə avanqard cərəyanların təsiri vurğulanır: Kazimir Maleviçin "Günəş üzərində qələbə" operası üçün suprematist dekorasiyaları, Vladimir Tatlinin konstruktivist eskizləri ("Zangezi", "İvan Susanin"), italyan futuristlərin (Cakomo Balla, E. Prampolini) dinamik işıq və forma təcrübələri, Bauhaus məktəbinin (Lotar Şreyer) mistik və funksional modelləri ("Ay oyunu") incələnir. Rəssam Teatrı kontekstində Tadeuş Kantorun psixoloji simvolik tərtibatları ("Odisseyin qayıdışı", "Vyelopole") əks etdirilir. Məruzə rəssamların səhnəni vizual estetik harmoniya kimi yenidən qurduğunu, klassik ənənələri inkar edərək yeni ifadə formaları yaratdığını nəzərdən keçirir. Mövzunun aktuallığı teatr sənətində tətbiq olunan innovativ yanaşmalar və yeni səhnə texnologiyalarının təhlili ilə şərtlənir.
Açar sözlər: *Suprematizm, konstruktivizm, futurizm, rejissor-rəssam əməkdaşlığı, avanqard cərəyanlar.*

Синтез искусств: роль театрального художника в визуальном решении спектакля

Резюме: В данном докладе исследуется историческое развитие сотрудничества режиссёра и сценографа в театральном искусстве. Начиная с XVIII–XIX веков анализируется формирование профессионального тандема на примере Майнингенского театра. В XX веке подчёркивается влияние авангардных течений: супрематические декорации Казимира Малевича к опере «Победа над солнцем», конструктивистские эскизы Владимира Татлина («Зангези», «Иван Сусанин»), динамические эксперименты со светом и формой итальянских футуристов — Джакомо Балла и Энрико Прамполини, мистико-функциональные модели школы Баухаус (Лотар Шрейер, «Лунная игра»). В контексте Театра Художника рассматриваются психологически символические постановки Тадеуша Кантора («Возвращение Одиссея», «Велёполе, Велёполе»). В докладе показано, как художники переосмыслили сценическое пространство в качестве целостной визуально-эстетической гармонии, отказавшись от классических традиций и создав новые формы художественного выражения. Актуальность темы обусловлена анализом инновационных подходов и новых сценических технологий, применяемых в театральном искусстве.
Ключевые слова: *супрематизм, конструктивизм, футуризм, сотрудничество режиссёра и художника, авангардные течения.*

Synthesis of the Arts: The Role of the Theatre Designer in the Visual Solution of the Performance

Abstract: This paper explores the historical development of collaboration between the director and the stage designer in theatrical art. Beginning with the 18th–19th centuries, it analyzes the

formation of the professional tandem through examples such as the Meininger Court Theatre. The influence of avant-garde movements in the 20th century is emphasized: the Suprematist set designs by Kazimir Malevich for the opera Victory over the Sun; the Constructivist sketches by Vladimir Tatlin ("Zangezi," "Ivan Susanin"); the dynamic experiments with light and form by Italian Futurists Giacomo Balla and Enrico Prampolini; and the mystical and functional models of the Bauhaus school (Lothar Schreyer, "Moon Play"). Within the context of the Artist's Theatre, the psychologically symbolic stage designs of Tadeusz Kantor ("The Return of Odysseus," "Wielopole, Wielopole") are examined. The paper considers how artists reconstructed the stage as a space of visual and aesthetic harmony, rejecting classical traditions and creating new forms of expression. The relevance of the topic is determined by the analysis of the innovative approaches and new stage technologies applied in the theatre.
Keywords: *Suprematism, Constructivism, Futurism, director–designer collaboration, avant-garde movements.*

Teatrda uğurlu bir tamaşanın ərsəyə gəlməsi üçün rejissorla səhnə rəssamı arasında qarşılıqlı və məhsuldar əməkdaşlıq xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu münasibətin tarixi inkişafına nəzər yetirdikdə aydın olur ki, artıq XVIII əsrdə teatr sənətində rəssam əsas aparıcı fiqurlardan biri kimi çıxış etmiş və eyni zamanda səhnə maşinisti funksiyasını da yerinə yetirmişdir: "Orada aparıcı sima olan rəssam həm də səhnə maşinisti idi" [N.Bəykişiyev., 2010, s. 161]. XIX əsrə gəldikdə isə rejissor və rəssam arasında professional əməkdaşlıq münasibətlərinin formalaşmağa başladığını müşahidə edirik. Məhz bu dövrdə Qərbi Avropa teatrında rejissor-rəssam tandemi ilk dəfə real şəkildə təşəkkül tapmışdır. Saks-Mayninqen hersoqu II Corc ilk müasir rejissor kimi tarixə düşmüş, o, teatr fəaliyyətində rəssamlarla sıx əməkdaşlıq etmiş və "Mayninqen Teatr Ansamblı" adlı saray teatr qrupunu təsis etmişdir. Onun rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən teatr kollektivi bir sıra Avropa ölkələrinə qastrol səfərləri etmiş, səhnə əsərlərində isə realizm prinsiplərinə və detallı dəqiqliyə xüsusi önəm verilmişdir. Beləliklə, XIX əsr teatrında rejissor fiqurunun meydana çıxması ilə paralel olaraq, onun teatr sənətində aparıcı və istiqamətverici rolu da tədricən formalaşmağa başlamışdır. Xüsusilə XX əsrdə rejissor–rəssam əməkdaşlığı daha da inkişaf etmiş və teatr sənətində yeni estetik meyillərin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Bu dövrdə rus avanqard sənətkarlarının təqdim etdiyi səhnə dekorasiyaları xüsusi maraq doğurur. Avanqard rəssamların həm təsviri sənətdə, həm də teatr səhnəsində əsas hədəflərindən biri klassik və köhnə estetik ənənələrin inkarı, onların yerinə yeni formaların və ifadə vasitələrinin tətbiqi olmuşdur. Bu sənətkarlar arasında Kazimir Maleviç (1879–1935) rus avanqardizminin aparıcı nümayəndələrindən biri kimi seçilir. Onun həm rəngkarlığında, həm də teatr səhnəsinə verdiyi tərtibatlarda fərdi üslubu və bədii-estetik baxışları ön plana çıxır. Maleviçin ən məşhur səhnəqrafik işlərindən biri olan "Günəş üzərində qələbə" adlı futurist opera üçün yaratdığı səhnə dekorasiyası və kostyum eskizləridir. Bu opera 1913-cü ildə Rusiyada nümayiş etdirilmişdir. Maleviç bu operanın səhnə dekorasiyası və kostyum eskizlərini işləyərkən özünün "suprematizm" üslubuna xas formalardan və rəng duyumundan istifadə etmişdir. Eyni zamanda, sənətkarın bu operaya verdiyi eskizlər arasında məşhur "Qara kvadrat" əsərinin prototipi olan bir görüntü də yer almaqdadır. Həmin eskizdə arxa fon üçün nəzərdə tutulan kompozisiyada kvadratın yarısı əks olunmuşdur. Bu fakt, Maleviçin məşhur "Qara kvadrat" əsərinin ideya-estetik mənşəyinin məhz teatr sənəti ilə bağlı olduğunu da göstərir: "Maleviçin rəsmində məşhur qara kvadrat görünməzdən

iki il əvvəl onun prototipi “Günəş üzərində qələbə” operasının teatr dekorasiyasında göründü” (Realbasik, 2009).

Məşhur konstruktivistlərdən biri olan Vladimir Tatlinin yalnız rəngkarlıq sahəsindəki fəaliyyəti deyil, həm də teatr sənəti üçün hazırladığı səhnə dekorasiyaları və kostyum eskizləri xüsusilə maraq doğurur. Tatlinin teatrla bağlı əsas işləri sırasında “Çar Maksimilyan” (1911), “İmperator” və “İvan Susanin” (1913), “Xanım Lenin” (1917) və “Zangezi” (1923) tamaşaları qeyd oluna bilər. “Onun 1913-cü ildəki “İmperator” və “İvan Susanin” tamaşaları üçün hazırladığı kostyumlar hərəkətdə olan üçölçülü bir konstruksiya (insan bədəni) üçün nəzərdə tutulmuşdu, statik bir səth üçün deyil” [J.E.Bowlt., 1977, s. 67]. Bu fakt Tatlinin teatr üçün yaratdığı vizual tərtibatlarda bədənin hərəkətini nəzərə alaraq formaların funksional uyğunluğuna xüsusi önəm verdiyini göstərir. Xüsusilə, “İvan Susanin” tamaşası üçün hazırladığı döyüşçü geyimlərinin eskizlərinə nəzər yetirdikdə, bu elementlər daha aydın görünür. Döyüşçülərin pozasında bədən dili və duruşla yanaşı, qərb geyim mədəniyyətinə uyğun döyüş geyimlərinin təsviri də diqqət çəkir. 1923-cü ildə Tatlin futurist şair Velimir Xlebnikovun “Zangezi” adlı pyesinə quruluş vermişdir. “Xlebnikovun əsas qurucu elementi səs olan söz konstruktoruna cavab olaraq Tatlin müxtəlif materiallarla, müxtəlif səth və formalarda toxunulan bir konstruksiya qurmağa çalışdı” (Denner.n.d). Bu tamaşa üçün hazırladığı səhnə dekorasiyası və eskizlərdə konstruktivist üslubun əsas prinsipləri – həndəsi formalar, funksionallıq və texnoloji estetikaya yönəlik yanaşma öz əksini tapmışdır. Tatlin burada səhnə tərtibatında simvolika və estetikadan daha çox formanın funksionallığına və konstruktiv quruluşa üstünlük vermiş, məzmundan çox forma üzərində durmuşdur.

İtalyan futuristlərinin teatr sahəsindəki fəaliyyəti onların yeni vizual ifadə formaları axtarışları ilə sıx bağlı idi. Bu sənətkarlar səhnə məkanında ənənəvi teatr prinsiplərindən imtina edərək, modern və eksperimental yönümlü estetik dəyərlər üzərində qurulan yeni bir vizual dil formalaşdırmağa çalışırdılar. Onların səhnə tərtibatlarında əsasən hərəkətli platformalar, kəskin işıqlandırma effektləri, səsləndirmə vasitələri, eləcə də abstrakt və simvolik məna daşıyan geometrik formalar ön planda yer alırdı. Futurist rəssamların təsviri sənətdəki yenilikçi meylləri və ənənəni inkar edən münasibətləri teatr estetikası kontekstində də əks olunurdu. Bu baxımdan, İtalyan futurizminin öncül nümayəndələrindən olan Cakomo Balla yalnız təsviri sənətdə deyil, eyni zamanda teatr sənətindəki axtarışları ilə də diqqət çəkmişdir. Onun teatr sahəsindəki ən mühüm işlərindən biri 1916–1917-ci illərdə hazırlanan “Atəşfəşanlıq” adlı futurist balet layihəsidir. Əsərin premyerası 1917-ci ildə baş tutmuşdur və musiqisi tanınmış bəstəkar İqor Stravinski tərəfindən bəstələnmişdir. Balla bu səhnə işi vasitəsilə öz rəngkarlığında tətbiq etdiyi əsas vizual elementləri – xüsusilə mexaniki qurğular və abstrakt geometrik strukturları – teatr səhnəsinə köçürmüşdür. Baletin vizual quruluşunda müxtəlifbucaqlı formalardan və dinamik işıq effektlərindən istifadə edilərək tamaşaçının vizual qavrayışına güclü təsir göstərən bir səhnə mühiti yaradılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, tamaşada ənənəvi anlamda iştirak edən rəqqaslar mövcud deyil və hərəkətlərin yerini işıq, forma və rənglərin dinamikası alır. Səhnədə təqdim olunan fiqurlar isə əsasən qırmızı, yaşıl, bənövşəyi, sarı və göy rəng tonlarında təsvir edilmişdir. E.Prampolininin yaradıcılığına gəldikdə, “O, “səhnəqrafiya” və “teatr bəzək tərtibatı” kimi anlayışlardan imtina etməyə qərar verdi və hər ikisini “səhnə tərtibatı və texnologiyası” ifadəsi ilə əvəz etdi. Bu termin isə rəssamlıqdan daha çox memarlıq və texniki konstruksiyalarla bağlı idi və səhnə məkanını yenilikçi, müasir bir yanaşma ilə təqdim edirdi” [Strożek, P., 2017, s. 13]. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, futurist sənətkar E. Prampolini səhnə məkanını sadəcə

dekorativ elementlərlə bəzəməkdən ibarət saymır, onu texniki, funksional və memarlıq baxımından düşünülməsi zəruri olan bütöv bir struktur kimi qəbul edirdi. Onun teatr sənətinə yanaşması yenilikçi, dinamik və konseptual xarakter daşıyırdı. Prampolininin teatr sahəsindəki ən mühüm işlərindən biri Alban Berqin "Tragik Simfoniya" (1944) əsəri üçün hazırladığı səhnə tərtibatıdır. Bu layihədə sənətçi reallıqdan uzaq, abstrakt və simvolik formalarla işləyərək tamaşanın mahiyyətini vizual olaraq ifadə etməyə çalışmışdır. O, kompozisiyada qara üçbucaq və qara bulud təsvirləri vasitəsilə əsərin adında əks olunan "tragiklik" hissini çatdırmağa nail olmuşdur. Tamaşa eskizlərindən birinin aşağı sağ küncündə yerləşdirilən qırmızı ulduz formasındakı fiqur isə "əzilmə" və "ümidsizlik" kimi emosional yüklü məna qatlarını simvollaşdırır. Kompozisiyanın üzərindəki dəmir konstruksiya elementləri isə Prampolininin texnoloji və memarlıq yönümlü yanaşmasının bariz nümunəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Bauhaus məktəbinin əsas xüsusiyyətləri və onun teatr sənətinə dair yanaşmaları nəzərdən keçirildikdə, bu cərəyanın məqsədlərinin səhnə sənətinə inteqrasiyasının nə qədər məntiqli və məqsədyönlü olduğu aydın şəkildə görünür. "Bauhaus məqsədlərinin – yaradıcı elementləri dərindən araşdıraraq bədii-ideal ilə sənətkarcasına-praktiki olanı birləşdirmək, həmçinin "der Bau"un mahiyyətini bütün yönləri ilə dərk etmək – teatr sahəsinə tətbiq olunmasının təbii olduğu aydındır" [W.Gropius., 1924, s. 82]. Bu konseptual yanaşma Bauhaus sənətkarlarının teatrda həm estetik, həm də texnoloji prinsiplərə əsaslanan kompleks bir ifadə forması yaratmaq cəhdlərini əks etdirir. Məktəbin nümayəndələri insan bədəninin hərəkət imkanlarını araşdırmaq və səhnə məkanında bu hərəkətləri stilizə edilmiş, sistemli bir formaya salmaq üçün geometrik formaların vizual gücündən geniş şəkildə istifadə etmişlər. Onlar üçün teatr yalnız emosional təsir vasitəsi deyil, eyni zamanda bədənin, məkanın və obyektlərin qarşılıqlı münasibətinin təcrübə sahəsi idi. Bu baxımdan, mexaniki və texnoloji elementlərin tətbiqi vasitəsilə insan hərəkətini funksional və ritmik bir quruluşa salmaq, Bauhaus teatr konsepsiyasının əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Beləliklə, bu cərəyanın teatr sahəsindəki fəaliyyəti, formanın məzmunla uzlaşdırıldığı, funksionallığın estetikaya xidmət etdiyi eksperimental bir platforma kimi çıxış etmişdir. "Bauhaus səhnə emalatxanası riyazi dəqiqliklə həyata keçirilən ezoterik (sirli və simvolik məzmunlu) bir proqram ilə səciyyələnirdi. 1921-1923-cü illər arasında bu emalatxanaya rəhbərlik etmiş Lotar Şreyer isə əsasən ruhi və mistik qüvvələrin fiziki formalar vasitəsilə simvolik şəkildə təqdim olunması ilə maraqlanırdı" (Getty Research Institute, 2019). Məlum olduğu kimi, məşhur alman Bauhaus məktəbinin nümayəndələrindən biri olan Lotar Şreyer teatr sənətinə dair baxışlarında səhnənin yalnız vizual forma (dekorasiya) baxımından deyil, eyni zamanda fiziki hərəkət (aktyor oyunu) vasitəsilə mistik qüvvələrin təcəssümünə xidmət etməli olduğunu önə çəkirdi. Bauhaus sənətkarlarının yaradıcılığına xas olan estetik yenilik axtarışları, rənglərin ekspressiv vurğulanması, səhnə quruluşunun dinamik və funksional mahiyyət daşıması bu məktəbin əsas prinsipləri sırasında yer alırdı. Lotar Şreyer də bu bədii-estetik meyarlara əsaslanaraq öz eksperimental teatr modelini formalaşdırmışdır. Onun ezoterik yönümlü teatr layihələrindən biri olan "Ay oyunu" (1923) mistik atmosferin yaradılması baxımından xüsusilə diqqətəlayiqdir. Səhnə eskizində mərkəzi fiqur ay forması daxilində təsvir olunmuş və bu fiqurun Məryəm Ana obrazını simvolizə etdiyi ehtimal edilir. Kompozisiyada həmçinin xaç, göz və müxtəlif geometrik formalar kimi simvolik elementlərə də yer verilmişdir. Rəssamın digər əhəmiyyətli işlərindən biri sayılan "Çarmıxa çəkilmə" (1920) səhnə tərtibatında da oxşar mistik və ruhani mühitin yaradılmasına səy göstərildiyi aydın görünür. Bu eskizdə qara, qırmızı, ağ və yaşıl rənglərdə olan dairəvi və düzbucaqlı formalarla yanaşı, mərkəzdə xaç təsvirinə yer verilməsi

onun simvolizminə xas bir yanaşmanı ortaya qoyur. Ümumilikdə, Şreyerin teatr estetikası simvolik təsvirlərə və ezoterik məna qatlarına əsaslanırdı. Bundan əlavə, Lotar Şreyer səhnə quruluşunda maska istifadəsinə xüsusi önəm vermiş, həm musiqi, həm də ritmin dramaturji quruluşdakı funksional rolunu vurğulamışdır.

XX əsrin ikinci yarısında meydana çıxan "Rəssam Teatrı" konsepsiyası teatr sənətinə və ümumilikdə mədəni həyatın inkişafına mühüm töhfələr vermişdir. Bu teatr anlayışının görkəmli nümayəndələrindən biri polyak sənətkar Tadeuş Kantor (1915-1990) olmuşdur. O, həm təsviri sənət sahəsində, həm də teatr rejissoru kimi sanballı fəaliyyəti ilə yadda qalmışdır. Kantorun teatrla bağlı işlərində məkanın təkcə dekorativ deyil, eyni zamanda simvolik və psixoloji mənalar daşıması diqqət çəkir. Onun tamaşalarında istifadə etdiyi vizual elementlər – "Stulların oturacaqları köhnəlib və sallanır, divarlar dəliklərə doludur, masanın üzəri tozla örtülüb, yaxud ərp bağlayıb, köhnə alətləri pas atıb, hər şey ağarmış, sürtülmüş, çürük, yaxud çirklənmişdir. Məhz bu vəziyyətdə onlar öz kövrəkliyini və zəifliyini, deməli, həm də öz həyatını hansısa yeni intensivliklə aça bilir" [H.T.Leman., 2022, s. 119] – onun səhnə quruluşlarında əsas estetik və fəlsəfi çalar kimi çıxış edir. Kantorun 1944-cü ildə yaratdığı "Odisseyin qayıdışı" adlı səhnə eskizi bu baxımdan diqqətəlayiqdir. Səhnədə İkinci Dünya müharibəsinin yaratdığı sosial-mədəni çöküşü və ruhi boşluğu əks etdirən bir atmosfer yaradılmışdır. Odissey obrazı burada klassik mifik qəhrəman kimi deyil, müharibənin təsirinə məruz qalmış bir alman əsgəri obrazında təqdim olunur. Eskizdə iki insan fiquru təsvir olunmuşdur: biri oturmuş vəziyyətdə, digəri isə ayaq üstə və şlyapalı halda dayanır. Dekor elementlərinə ikinci dərəcəli yer verilmiş, əvəzində dövrün ruhunu və duyğusal yüklənməsini ön plana çəkmişdir. Digər nümunə isə Kantorun rejissorluğunu etdiyi və 23 iyun 1980-ci ildə premyerası baş tutmuş "Vyelopole, Vyelopole" tamaşasına aid eskizlərdir. Bu vizual eskizlərdə əsasən araba təsviri, otaq daxilində çarmıxa çəkilmiş oğlan əsgər, yarıçılpaq qadın fiquru, köhnə stul və kəllə sümüyü kimi simvolik obrazlara yer verilmişdir. Xüsusilə yarıçılpaq qadın burada kamera qarşısında təsvir olunmuşdur. Bu eskizlər Kantorun uşaqlıq xatirələri və nostalji duyğuları ilə zəngin olan rəssamlıq üslubunu xatırladır və onun teatr sənətinə fərdi, avtobioqrafik bir qat gətirdiyini göstərir.

Avanqard rəssamlar arasında yalnız Kazimir Maleviç deyil, eyni zamanda Vasili Kandinski də mühüm yer tutur. Konstruktivizm cərəyanının nümayəndələrindən El Lissitszki, italyan futuristlərdən Fortunato Depero, Bauhaus məktəbinin təmsilçilərindən Oskar Şlemmer və Lazlo Moqoli-Nad da səhnəqrafiya sənətinin inkişafına əhəmiyyətli töhfələr vermişlər. Bundan əlavə, Rəssam Teatrı istiqamətində fəaliyyət göstərən Yozef Şayna, Piter Şuman, Achim Frayer, Robert Uilson və Leszek Mondzik kimi sənətkarlar da səhnəqrafiyanın konseptual və vizual imkanlarını genişləndirmişlər. Ümumilikdə belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, "Rəssam teatrı" cərəyanının nümayəndələrinin, eləcə də rus avanqardı, italyan futuristləri və alman Bauhaus məktəbinə mənsub sənətkarların rəssamlıq fəaliyyətinin onların teatr sahəsindəki işlərinə dərin təsir göstərdiyi müşahidə edilir. Bu sənətkarlar səhnəni təkcə dramatik məkan kimi deyil, eyni zamanda rəng, forma və plastikanın estetik harmoniyası kimi düşünərək teatr məkanını vizual cəhətdən də yenidən qurmuşlar.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Bowlt, John E. (1977). Constructivism and Russian stage design 1880-1930. Performing Arts Journal, 1, 3, 62-84.

2. Denner, M. (n.d.). Zangezi: Introduction and Tatlin's Stage Design. URL: https://max.mmlc.northwestern.edu/mdenner/Drama/plays/zangezi/TMP965235067.htm (Müraciət tarixi: 15.02.2026)
3. Getty Research Institute, 2019. URL: https://www.getty.edu/research/exhibitions_events/exhibitions/bauhaus/new_artist/body_spirit/theater (Müraciət tarixi: 15.02.2026)
4. Gropius, W. (Red.). (1961). The theater of the Bauhaus. Tərcümə: Arthur S. Wensinger. Middletown: Wesleyan University Press. (Orijinal əsər 1924-cü ildə nəşr olunub).
5. Hans-tis Leman. Postdramatik teatr kitabı.Tərcümə: Fəridə Cəlilova. Bakı: ADMİU-nun Nəşriyyatı, 2022
6. Nazim Bəykişiyev.Rəssamın rejissorla iş birliyi.// Musiqi dünyası. № 1-2.- 2010.- S.161.
7. Realbasik. (2009). Опера "Победа над солнцем" и прообраз "Черного квадрата" Казимира Малевича. URL: https://realbasik.livejournal.com/37424.html (Müraciət tarixi: 15.02.2026)
8. Strożek, P. (2017). Enrico Prampolini: Futurism, Stage Design and the Polish Avant-Garde Theatre. URL: https://msl.org.pl/sites/msl/files/prodykty/PRAMPOLINI_an.pdf (Müraciət tarixi: 15.02.2026).

Dinara Sagıngaliyeva
Temirbek Jurgenov Adına Kazak Ulusal Sanat Akademisi,
Tiyatro Eleştirmenliği Bölümü, Lisans

Çağdaş Kazak Yönetmenliğinin Gelişimi (Farhat Moldagali Üzerinden)

Özet: Bu makalede çağdaş Kazak tiyatro rejisörlüğünün gelişimi Moldağali Farhat Erlanulı'nın yaratıcı faaliyetleri üzerinden incelenmektedir. Çalışmanın amacı, genç rejisörün sanatsal arayışlarını ve Kazak tiyatro sanatına katkısını analiz etmektir. Araştırmada tarihsel-karşılaştırmalı ve teorik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Makalede rejisörlüğün sanatsal doğası, ulusal tiyatrodaki gelişim süreci ve Farhat Moldağali'nin sahneleme özellikleri ele alınmaktadır. Sonuç olarak, rejisörün eserlerinde klasik ile çağdaş estetiğin sentezi, müziksel uyum ve sahne dili bütünlüğünün önemli yer alacağı belirlendi. Bu bağlamda, F. Moldağali'nin eserleri çağdaş Kazak tiyatrosunun gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır.
***Anahtar kelimeler**: tiyatro estetiği, saundrama, müziksel uyum, sahne dili, karakter psikolojisi, ulusal tiyatro, rejisörlük sanatı.*

Çağdaş qazax rejissorluğunun inkişafı (Farhat Moldagalinin yaradcılığı əsasında)

Xülasə: Bu məqalədə çağdaş Qazax teatr rejissorluğunun inkişafı Moldagali Farhat Erlanulının yaradıcılıq fəaliyyəti üzərindən incələnir. Tədqiqatın məqsədi gənc rejissorun bədii axtarışlarını və Qazax teatr sənətinə töhfəsini təhlil etməkdir. Araşdırmada tarixi-müqayisəli və nəzəri analiz metodlarından istifadə olunmuşdur. Məqalədə rejissorluğun bədii təbiəti, milli teatrda inkişaf prosesi və Farhat Moldagalinin səhnələşdirmə xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilir. Nəticə olaraq, rejissorun əsərlərində klassik ilə çağdaş estetikanın sintezi, musiqili uyğunluq və səhnə dili bütövlüyünün mühüm yer tutduğu müəyyən edilmişdir. Bu kontekstdə, F. Moldagalinin əsərləri çağdaş Qazax teatrının inkişafında mühüm yer tutur.
***Açar sözlər**: teatr estetikası, saundrama, musiqili uyğunluq, səhnə dili, xarakter psixologiyası, milli teatr, rejissorluq sənəti.*

The Development of Contemporary Kazakh Directing (Through the Case of Farhat Moldagali)

Resume: This article examines the development of contemporary Kazakh theatre directing through the creative work of Moldagali Farhat Erlanuly. The aim of the study is to analyze the artistic approaches of the young director and his contribution to Kazakh theatre. Historical-comparative and theoretical analysis methods are employed in the research. The article explores the nature of directing as an art form, the development of national theatre, and the staging features of Farhat Moldagali's productions. As a result, it is determined that the director's works are characterized by the synthesis of classical and contemporary aesthetics, musical harmony, and the integrity of stage language. In this context, F. Moldagali's plays a significant role in the development of contemporary Kazakh theatre.
***Keywords:** theatrical aesthetics, sound drama, musical harmony, stage language, character psychology, national theater, art of directing.*

Genel olarak rejisörlük sanatı yalnızca estetik, eğitsel ve duygusal işlevleri yerine getirmekle kalmayıp, halkın kaderiyle birlikte bireyin yaşam etkinliğini de ustalıkla tasvir eder.

Eski dönemlerde bu görevin şairlerin, ozanların ve hatiplerin elinde olduğu bilinmektedir. Demek ki günümüzde rejisörün çok yönlü olması zamanın gereğidir. Bir yapımı yalnızca sahneye koymak yeterli değildir; rejisör, iç sezgisinde bulunan düşünceyi duygu aracılığıyla sanatsal imgeye dönüştürerek onu sahne diliyle etkileyici biçimde aktarabilmelidir. Karp'ın "Yönetmenliğin Temelleri" kitabında şöyle deniyor: «Yönetmen, filmi(teatro eseri) yaratan kişi, yani düşüncelerini samimiyetle paylaşmaya çalışan insandır.»[1]. Yani, bu bağlamda yönetmen, kendi düşüncesini sahnede estetik bir şekilde gösteren bir kişi olarak tanımlansa yanlış olmaz.

Ülkemize Avrupa sanatı temelinde gelen rejisörlük bugün çok yönlü olarak gelişmektedir. "Zamanına göre insanı" ilkesini esas alarak her dönemin kendi rejisörlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Her devrin sanatçıları kendi zamanlarının güncel meselelerini gündeme getirerek bunu tiyatro seyircisine ulaştırmayı başarmıştır. Ulusal tiyatro sanatına sadakatle hizmet eden A. Tokpanov, Ä. Mämbetov, B. Omarov, M. Bayserkenov, Q. Jetpisbayev gibi rejisörlerin yaratıcılığı ulusal rejisörlüğün profesyonel düzeyini yükseltmiş ve yeni yönelimlere yönelmesine etki etmiştir.

Tiyatro sürekli hareket hâlinde olan kültürel bir mekândır. Bu sürecin kesintisiz devam etmesi, tiyatro sanatı yolundaki uzmanların mesleki sorumluluğuyla yakından bağlantılıdır. Tiyatroyu dünya düzeyine yükseltmek yalnızca bir misyon değil, manevi bir görev olarak kabul edilmelidir. Çünkü seyirciye düşündürücü sanatsal eserler sunmak rejisör yaratıcılığının temel amaçlarından biridir.

M. Äuezov adını taşıyan Edebiyat ve Sanat Enstitüsünün "Tiyatro ve Sinema" bölüm başkanı, tanınmış tiyatrobilimci Amangeldi Mukan rejisörlüğün doğası hakkında şöyle belirtmektedir: "Rejisörlük, kaba güç ve azme boyun eğmeyen ince ve narin bir maddedir. O, bilgi ve yetkinliğe, keskin hayal gücüne dayanan sanatçının entelektüel düzeyini gösterir" [2]. Gerçekten de rejisörlük için bilgi ve kesintisiz arayış son derece önemlidir. Bu alan, felsefi derinlikle düşünmeyi gerektiren karmaşık bir yaratıcı mekândır.

Tiyatronun sanatsal yönünü belirleyen rejisörlük kurumunun oluşmasının üzerinden yaklaşık yüz yıl geçmiştir. Bu dönemde sahne sanatının gelişimine önemli katkı sağlayan rejisörler ulusal tiyatro tarihinde silinmez iz bırakmıştır. Günümüzde bu sentez sanatını sürdüren tiyatro insanları yeniliğe yönelerek seyirciye yeni bir soluk getirmeyi amaçlamaktadır. Rejisörlük kalitesinin artması tiyatro sürecinin kesintisiz gelişiminin göstergesidir. Demek ki ülkemizin tiyatro rejisörlüğü gelecekte de yeni zirveleri fethetmeye devam edecektir.

Çağdaş Kazak tiyatro sanatındaki genç rejisörler arasında Moldağali Farhad Erlanulı özellikle anılabilir. O, 1993 yılında Semey bölgesinin Abıralı yöresindeki Kaynar köyünde doğmuştur. Tanınmış tiyatro rejisörü ve pedagog Maman Bayserkenov'un öğrencisi olan Farhad, 2011–2016 yılları arasında T. Jürgenov adını taşıyan Kazak Ulusal Sanat Akademisinde mesleki eğitim almıştır. Babasının sanata olan ilgisi genç adayın yaratıcı yola gelmesine etki etmiştir. Çocukluğundan itibaren şarkı söylemekle, dombra ve piyano çalmakla meşgul olan o, akademi duvarları içinde tiyatro sanatıyla derin biçimde tanışmıştır.

Genç rejisör yaratıcı yoluna Kuzey Kazakistan'daki S. Mukanov adını taşıyan Kazak müzikli-drama tiyatrosunda sahneleyici rejisör olarak başlamıştır. Daha sonra Almatı şehrine gelerek yaratıcı imkânlarını genişletmiştir. Bugüne kadar sahnelediği спектакller arasında "Allo, mama...", "Jan dauısı", "Jılımıq", "Qorğansızdıñ küni", "Altaydan auğan el", "Qaragöz", "Qulager", "Bolmağan balalıq şağ", "Apalı-siñili üşeü", "№37" ve diğer eserler bulunmaktadır.

Yaratıcı yolunun başlangıç döneminde rejisörün başlıca hayallerinden biri dünya klasiğini sahnelemek olmuştur. Son sınıfta Tacik rejisör Barzu Abdurazzakov ile yapılan uygulamalı dersler onun rejisörlük düşünce sisteminin oluşmasına etki etmiştir. Diploma çalışması olarak sunulan "Allo, mama..." yapımında çağdaş toplumdaki anne ile çocuk arasındaki ilişki teması sanatsal açıdan açımlanmıştır.

2017 yılında genç rejisör "StarTDrama" laboratuvarını kurarak "Burqasıñ 86" спектаклini sahneye çıkarmıştır. Yapımda Aralık olayını gündeme getirerek tarihsel hafıza meselesi ele alınmış ve seyirciye derin düşünce sunulmuştur. Hocası Maman Bayserkenov'dan aldığı yurttaşlık pozisyonu anlayışı onun yaratıcı yönünün oluşmasına etki etmiştir.

Günümüzde F. Moldağali özgün imzasını oluşturmuş olup yeni projeler üzerinde çalışmaktadır. Eserleri "Daryn" Devlet Gençlik Ödülü ve Birinci Cumhurbaşkanı Vakfı ödülüyle değerlendirilmiştir. Saundrama türünde sahnelenen "Qulager" спектаклi rejisörün yaratıcı arayışının sonucu olarak özellikle belirtilmelidir. Bu yapım A. Çehov adını taşıyan uluslararası festivale katılmış ve yüksek değerlendirme almıştır.

F. Moldağali'nin rejisörlük özelliklerinden biri saundrama türünde müzikal uyuma özel önem vermesidir. "Qaragöz" ve "Qulager" yapımlarında eylem ile müziğin armonisi sanatsal çözümün temel eksenine dönüşmüştür. Rejisör tiyatroyu insanı tanıma mekânı olarak değerlendirerek karakterin varlığını yeni bir yönden açmaya çabalamaktadır. Onun görüşüne göre günümüz seyircisinin estetik beğenisi yüksektir, bu nedenle tiyatro ile seyirci düzeyi birlikte gelişmelidir.

Oyuncularla çalışma sürecinde rejisör eserin içeriğine derinlemesine nüfuz etmeye özel dikkat göstermektedir. Rejisörün kendisi esere ilgi duymadığı takdirde oyuncuyu da yaratıcı arayışa yöneltemeyeceğini temel ilke olarak benimsemektedir. İç duygu ve samimi ilgiden doğan yapım ancak seyirciye etkileyici olacaktır. Genç rejisörün yaratıcı gelişim yolunda yeni zirvelere ulaşacağına güven tamdır.

Kazak opera sanatının altın fonuna giren "Abay" operası ulusal müzik ile dramaturjinin birleşiminin yüksek bir örneğidir. Farhat Moldağali tarafından sahnelenen versiyon klasik mirasa çağdaş bakışın bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Yapımın prömiyeri Abay adını taşıyan Kazak Ulusal Opera ve Bale Tiyatrosunun sahnesinde gerçekleşmiştir. Spektakl geleneksel klasik modelden bütünüyle uzaklaşmadan, A. Jübanov ve L. Hamidi yazarlığındaki libretonun ideolojik içeriğini koruyarak gerçekleştirilmiştir.

Rejisör Abay imgesini yalnızca tarihî bir şahsiyet olarak değil, toplumsal çelişkilerle yüz yüze gelen bir düşünür, manevi yalnızlığı yaşayan bir şahsiyet olarak göstermeye çabalamaktadır. Sahnede adaletsizliğe karşı duran, toplumla mücadelede yalnızlık duygusunu yaşayan Abay imgesi görülmektedir. Ancak yapımda temel dikkat yalnızca şair şahsiyetine yoğunlaşmamaktadır. Rejisör yorumunda şair imgesi sahne hareketi, ışık çözümleri ve sembolik mizansenler aracılığıyla derinleştirilmektedir. Abay partisini Kazakistan'ın halk sanatçısı Talgat Küzembayev icra etmiştir. Sonuç olarak seyirci yalnızca tarihî dönemi değil, günümüzle örtüşen manevi meseleleri de hissedebilmiştir. F. Moldağali etnografik dekorasyon unsurlarını mümkün olduğunca sadeleştirerek spektakli tarihsel nitelikten ziyade felsefi içerikte sunmaya yönelmiştir. Dekorasyondan çok oyunculuk oyununa ve müzikal ekspresyona üstünlük verilmiştir. Işık ile gölgenin uyumlu kullanımı karakterlerin psikolojik durumunu belirginleştirmiştir.

Farhat Moldağali çağdaş Kazak rejisörlüğünde özgün imzası açık biçimde oluşmuş yaratıcı şahsiyetlerden biridir. Onun yapımları ulusal klasiği çağdaş estetikle birleştirerek müzikal uyum

ile sahne eyleminin bütünlüğüne dayanmaktadır. Rejisör tiyatroyu insan varlığını tanıma mekânı olarak değerlendirerek karakter psikolojisini derinlemesine açmaya çabalamaktadır.

Bu bakımdan F. Moldağali'nin eserleri Kazak tiyatro sanatının çağdaş gelişim sürecini belirleyen önemli bir olgu olarak değerlendirilebilir. Onun rejisörlük yaklaşımı ulusal sahne kültürünün profesyonel düzeyinin yükselmesine ve sanatsal ufkunun genişlemesine etki etmektedir.

Kaynakça

1. Amangeldi Mukan'ın yönetmenlik üzerine referansı
2. Karp, "Yönetmenliğin Temelleri"

Aytən Abdullayeva
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Teatrşünaslıq ixtisası, Bakalavriat

Canlı teatr və rəqəmsal texnologiya inteqrasiya müstəvisində

Xülasə: Məqalədə canlı teatrın rəqəmsal texnologiyalarla inteqrasiyası və bu prosesin teatrın ontoloji mahiyyətinə təsiri araşdırılır. Teatrın əsas xüsusiyyəti olan canlı performans və aktyor-tamaşaçı ünsiyyəti Valter Benyaminin "aura" anlayışı kontekstində təhlil edilir. Rəqəmsal texnologiyaların yaratdığı yeni estetik və institusional imkanlar göstərilsə də, onların teatrın canlılıq prinsipini qorumaq şərti ilə istifadə olunmasının zəruriliyi vurğulanır.
Açar sözlər: *teatr sənəti, rəqəmsal texnologiya, mexaniki reproduksiya, canlı performans, aura anlayışı, interaktiv teatr, virtual reallıq, teatrın rəqəmsallaşması.*

Live Theatre and Digital Technology in the Context of Integration

Abstract: This article examines the integration of live theatre with digital technologies and the impact of this process on the ontological essence of theatre. The fundamental characteristic of theatre—live performance and actor–audience interaction—is analyzed within the context of Walter Benjamin's concept of "aura." Although the new aesthetic and institutional possibilities created by digital technologies are highlighted, the article emphasizes the necessity of using these technologies in a way that preserves the principle of liveness in theatre.
Keywords: *Theatre art, digital technology, mechanical reproduction, live performance, the concept of aura, interactive theatre, virtual reality, digitalization of theatre.*

Живой театр и цифровые технологии в контексте интеграции

Резюме: В статье исследуется интеграция живого театра с цифровыми технологиями и влияние этого процесса на онтологическую сущность театра. Основная особенность театра — живое исполнение и взаимодействие актёра со зрителем — рассматривается в контексте концепции «ауры» Вальтера Беньямина. Несмотря на новые эстетические и институциональные возможности, создаваемые цифровыми технологиями, подчеркивается необходимость их использования при условии сохранения принципа живости театра.
Ключевые слова: *Театральное искусство, цифровые технологии, механическая репродукция, живое исполнение, концепция ауры, интерактивный театр, виртуальная реальность, цифровизация театра.*

XXI əsr rəqəmsal transformasiya dövrü kimi səciyyələnir. Teatr sənəti də bu prosesdən kənarda qalmamış, səhnə məkanına proyeksiya sistemləri, interaktiv vizual platformalar, canlı yayım texnologiyaları və süni intellekt elementləri daxil olmuşdur. Məqalədə bu tendensiya "Teatr 2.0" anlayışı çərçivəsində şərh edilir. Lakin məsələ texnoloji yenilənmənin mövcudluğu deyil. Problem teatrın ontoloji mahiyyəti ilə bağlıdır. Əgər teatr canlı insan ünsiyyətinə əsaslanan sənət formasıdırsa, rəqəmsal inteqrasiya teatrın özünəməxsus fərqliliyinə necə təsir edir? Teatr öz mahiyyətini dəyişirmi, yoxsa texnologiyanı yalnız vasitə kimi inteqrasiya edə bilir? Rəqəmsal

doymuşluq şəraitində tamaşaçının hələ də fiziki teatr məkanına üz tutması faktı göstərir ki, canlı ünsiyyət ehtiyacı aktual olaraq qalır. Bu baxımdan mövzu həm də antropoloji baxımdan əhəmiyyətlidir. Belə ki, teatr sənətinin digər audiovizual sənətlərdən əsas fərqi onun canlı hadisə xarakteridir. Kino, televiziya və rəqəmsal media əvvəlcədən qeydə alınır və texniki alətlər vasitəsilə təqdim olunur. Teatr isə real zaman içində baş verən performativ hadisədir. Bu hadisə aktyor və tamaşaçı arasında eyni məkan və zaman çərçivəsində yaranan qarşılıqlı təsirə əsaslanır.

Teatrın ontoloji xüsusiyyəti məhz bu canlı qarşılaşmada təzahür edir. Səhnə hadisəsi əvvəlcədən hazırlanmış dramaturji və rejissor planına əsaslansa da, onun konkret reallaşması hər dəfə fərqli olur. Aktyorun performansı, tamaşaçının reaksiyası və səhnədə yaranan emosional mühit hər nümayişdə dəyişir. Bu səbəbdən teatr hadisəsi tam şəkildə təkrarlana bilən struktur deyil. Bu təkrarolunmazlıq teatrın canlılıq prinsipi ilə birbaşa əlaqəlidir. Hər tamaşa eyni dramaturji materiala əsaslansa belə, konkret performans eyni şəkildə yenidən yaradıla bilmir. Bu xüsusiyyət teatrın digər sənət formalarından fərqlənməsinə səbəb olur.

Bəhs etdiyimiz məsələ sənət fəlsəfəsində də müzakirə predmetlərindəndir. Bu baxımdan, istinad etdiyim əsas mənbələrdən biri alman filosofu Valter Benyaminin “Mexaniki reproduksiya dövründə sənət əsəri” (1935) [2] adlı essesidir. Benyaminə görə, klassik bir sənət əsərinin “aura”sı var. Burada söhbət onun zaman və məkan daxilindəki unikal mövcudluğundan və orijinallığından gedir. Lakin sənət əsəri mexaniki yolla (fotoqrafiya, kino) çoxaldıqda, bu unikal “aura” yox olur. Çünki artıq əsərin “orijinalı” ilə “surəti” arasındakı fərq itir. Əvvəllər sənət ritual və dinlə bağlı idi, məsələn, mağara rəsmləri, dini ikonalar və s. Onların əsas dəyəri sirrli və sakral olmalarında idi. O yazır: “Biz bilirik ki, ən qədim sənət əsərləri əvvəl magik, sonra isə dini ritualın əsasında yaranmışdır. Sənət əsərinin aurası ilə bağlı mövcudluğu heç vaxt onun ritual funksiyasından tam şəkildə ayrılmamışdır. Başqa sözlə desək, ‘autentik’ sənət əsərinin unikal dəyəri onun ritual köklərinə, ilkin istifadə kontekstinə bağlıdır” [2, s. 6]. Benyamin mexaniki reproduksiyanın sənəti ritual mənşəyindən qismən azad etdiyini düşünürdü. Bununla belə, o “sənət sənət üçündür”(l’art pour l’art) prinsipinin tərəfdarı deyildi və sosial məsuliyyətdən imtina edən sənətkarları da tənqid edirdi. Onun narahatlığı tamamilə autentiklik və özünəməxsusluq anlayışlarının zəifləməsi ilə bağlı idi. Benyaminin irəli sürdüyü əsas suallardan biri belədir: əgər sənət əsəri texniki üsullarla sonsuz sayda çoxaldıla bilirsə, onda orijinal nümunənin əhəmiyyəti nədədir? Bu sual müasir teatrın rəqəmsal texnologiya ilə inteqrasiya halına da tətbiq oluna bilər. Benyamin həmçinin qeyd edirdi ki, mexaniki reproduksiya dövründə incəsənətin dəyəri getdikcə onun neçə nəfər tərəfindən görülməsi ilə ölçülməyə başlayır. Onun yaşadığı dövrdə incəsənət tez-tez siyasi məqsədlər üçün istifadə olunurdu. Müasir rəqəmsal mediada isə kütləvi yayım imkanlarının genişlənməsi bu tendensiyanı daha da gücləndirmişdir.

Bu kontekstdə Benyaminin “aura” anlayışı rəqəmsal inteqrasiya şəraitində teatrın qarşılaşa biləcəyi əsas problemlərdən biri kimi şərh edilə bilər. Teatr aktyoru tamaşaçı qarşısında fiziki olaraq mövcuddur və performans məhz bu birbaşa qarşılaşma üzərində qurulur. Lakin texnoloji vasitələr — kamera və ya rəqəmsal ekran — bu performansı tam və vahid hadisə kimi təqdim etmir; onu kadrlar, rakurslar və fraqmentlər şəklində yenidən qurur. Məsələn, aktyorun səhnədə yaratdığı obraz (tutaq ki, Maqbet rolunda) onun fiziki mövcudluğu və canlı performansı ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır. Rəqəmsal çəkilişdə isə aktyor ilə tamaşaçı arasındakı birbaşa əlaqə zəifləyir. Benyamin kino sənətinin reallığı çoxsaylı fraqmentlər vasitəsilə qurduğunu qeyd edirdi. Teatr isə daha çox bütöv və fasiləsiz performans hadisəsinə əsaslanır. Müasir teatr səhnəsində böyük ekranların istifadəsi və ya aktyorun hərəkətlərinin eyni anda müxtəlif rakurslardan

proyeksiya edilməsi bu iki prinsipin toqquşmasına səbəb ola bilər. Benyamin həmçinin qeyd edirdi ki, müasir kütlə incəsənəti çox vaxt "diqqəti dağınıq" vəziyyətdə qəbul edir. Ev şəraitində kompüter və ya smartfon vasitəsilə izlənilən rəqəmsal teatr bu tip qavrayışın ən aydın nümunələrindən biri hesab oluna bilər. Bu kontekstdə maraqlı paradoks VR (virtual reallıq) teatrında ortaya çıxır. Benyaminə görə auranın zəifləməsi qismən kütlənin hər şeyi "yaxınlaşdırmaq" istəyindən irəli gəlir. Virtual reallıq texnologiyası bu istəyin radikal formasına çevrilir.

Bu gün dünya teatr praktikasında tamaşaların canlı yayımı geniş yayılmışdır. Bu format çox vaxt "evdən çıxmadan tamaşa izlə" kimi reklam edilir. Belə hallarda aktyor səhnədə canlı şəkildə oynamağa davam edir, lakin kamera obyektivi onunla tamaşaçı arasında baryer yaradır. Bəzi müasir rəqəmsal teatr layihələrində texnoloji effektlər aktyorun təbii emosional ifadəsini kölgədə qoyaraq səhnədə süni vizual dominantlıq yaradır. Bu isə teatrın əsasını təşkil edən canlı insan ünsiyyətinin zəifləməsi riskini ortaya çıxarır. Nəticə etibarilə əsas sual yaranır: texnologiya ilə intensiv inteqrasiya şəraitində canlı ünsiyyət üzərində qurulan teatrın özünəməxsusluğu qorunub saxlanıla biləcəkmi? Kino mexaniki reproduksiya vasitəsilə teatrın aurasını müəyyən dərəcədə sarsıtmışdısa, teatrın rəqəmsallaşması bu prosesi daha da dərinləşdirə bilər. Bu isə teatrın passiv istehlak olunan əyləncə formasına çevrilməsi riskini də gündəmə gətirir.

Müasir nəzəriyyəçilər canlılıq anlayışını yenidən nəzərdən keçirirlər. Filip Auslanderin fikrincə, müasir mədəniyyət şəraitində canlı performans da media ilə qarşılıqlı əlaqə içində formalaşır [1]. Bu yanaşma canlılığın yalnız texniki fərqlə müəyyən olunmadığını göstərir.

Bununla belə, problem tam şəkildə aradan qalxmır. Canlı teatr hadisəsi real zaman daxilində baş verən insan qarşılaşmasına əsaslanır və bu qarşılaşma texniki vasitələrlə tam şəkildə əvəz edilə bilmir. Teatrın gücü məhz bu qarşılaşmanın yaratdığı emosional intensivlikdə və qeyri-müəyyənlikdə təzahür edir. Rəqəmsal texnologiyalarla bağlı müzakirələrdə teatrın mahiyyətinin qorunması məsələsi tez-tez ön plana çıxsa da, teatrın texnologiyadan tam şəkildə uzaq qalması da real görünmür. Müasir cəmiyyət artıq rəqəmsal kommunikasiya strukturları üzərində qurulmuşdur və mədəni istehsal formaları bu transformasiyadan kənarda mövcud ola bilmir. Bu baxımdan teatrın texnologiyaya müqavimət göstərərək tam arxaik formada qalması mümkün deyil.

Tarixi baxımdan teatr daim sosial və texnoloji dəyişikliklərlə birlikdə transformasiya olunmuşdur. Antik ritual tamaşalarından orta əsr dini teatrına, oradan isə müasir səhnə estetikasına qədər teatr hər dövrdə mövcud mədəni mühitlə qarşılıqlı əlaqə daxilində inkişaf etmişdir. Bu səbəbdən rəqəmsal texnologiyaların səhnə sənətinə daxil olması teatr tarixində baş verən digər transformasiya mərhələlərinin davamı kimi də qiymətləndirilə bilər. Belə ki, teatrın rəqəmsal texnologiyalarla qarşılıqlı əlaqəsi eyni zamanda yeni yaradıcı və institusional imkanlar da yaradır. Bu inteqrasiya teatrın auditoriya ilə münasibətlərini, səhnə estetikasını və incəsənətin əlçatanlıq imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirə bilər. İlk növbədə, rəqəmsal texnologiyalar teatrın auditoriya miqyasını genişləndirir. Canlı yayım və onlayn platformalar vasitəsilə tamaşalar yalnız konkret şəhərdə yerləşən tamaşaçılar üçün yox, müxtəlif ölkələrdə yaşayan izləyicilər üçün də əlçatan olur. Tənqidçilər üçün dünya teatrını izləmək və qiymətləndirmək imkanı yaradır. Eyni şəkildə, bu baxımdan rəqəmsal yayım teatrın coğrafi məhdudiyyətlərini qismən aradan qaldırır və onun qlobal auditoriya ilə əlaqəsini gücləndirir. Bu model xüsusilə pandemiya dövründə geniş yayılmış və bir çox teatr qurumları üçün alternativ fəaliyyət forması kimi formalaşmışdır.

İkinci mühüm aspekt teatrın arxivləşdirilməsi və sənədləşdirilməsi ilə bağlıdır. Ənənəvi teatr təcrübəsi efemer xarakter daşıdığı üçün tamaşa yalnız baş verdiyi anda mövcud olur və sonra

yoxa çıxır. Rəqəmsal qeyd texnologiyaları isə teatr tarixinin sənədləşdirilməsinə imkan yaradır. Bu materiallar tədqiqat, tədris və teatr tarixinin öyrənilməsi üçün mühüm mənbəyə çevrilmək imkanı qazanır.

Rəqəmsal texnologiyalar həmçinin səhnə estetikasının genişlənməsinə şərait yaradır. Video proyeksiyalar, interaktiv vizual sistemlər və rəqəmsal səhnə dizaynı teatrın vizual imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Müasir səhnə praktikasında virtual məkanların yaradılması, real və rəqəmsal obrazların eyni səhnə məkanında qarşılıqlı əlaqəsi kimi estetik eksperimentlər müşahidə olunur. Bu yanaşma teatrı vizual olaraq zənginləşdirir və yeni ifadə formalarının yaranmasına imkan yaradır. Bundan əlavə, rəqəmsal texnologiyalar tamaşaçı iştirakının yeni modellərini meydana çıxarır. İnteraktiv performanslar, mobil tətbiqlər və virtual platformalar tamaşaçını performans prosesinin aktiv iştirakçısına çevirə bilir. Əslində tamaşaçının aktiv iştirakçıya çevrilməsi ideyası teatr tarixində yeni fenomen deyil. XX əsrdə bir sıra rejissor və teatr nəzəriyyəçiləri səhnə ilə zal arasındakı sərhədləri zəiflətməyə çalışmışlar. Məsələn, Yeji Qrotovski və Piter Bruk kimi rejissorlar tamaşaçı ilə aktyor arasında birbaşa və intensiv əlaqə yaratmağa yönəlmiş teatr formaları üzərində işləyirdilər. Onların məqsədi tamaşaçını passiv müşahidəçi statusundan çıxararaq səhnə hadisəsinin canlı iştirakçısına çevirmək idi. Bu tendensiya teatrın daha qədim mərhələləri ilə də əlaqələndirilə bilər. Teatrın ritual mənşəyi nəzərə alındıqda, ilkin performativ formaların kollektiv iştirak prinsipi üzərində qurulduğu məlum olur. Antik mərasimlərdə icraçı ilə müşahidəçi arasında sərt ayrım mövcud deyildi; performans bütöv bir icmanın iştirak etdiyi kollektiv hadisə xarakteri daşıyırdı. Bu baxımdan müasir rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə yaranan interaktiv teatr formalarını müəyyən mənada həmin kollektiv performans modelinin yeni texnoloji mühitdə yenidən ortaya çıxması kimi də şərh etmək mümkündür. Tamaşaçının performans prosesinə daha aktiv şəkildə daxil edilməsi isə teatrın sosial və kommunikativ funksiyasını gücləndirən amillərdən biri kimi çox əhəmiyyətlidir.

Rəqəmsal inteqrasiyanın başqa bir mühüm nəticəsi inklüzivlik imkanlarının genişlənməsidir. Onlayn yayımlar və rəqəmsal platformalar fiziki olaraq teatr məkanına gəlmək imkanı olmayan insanlar üçün alternativ iştirak forması yaradır. Bu, xüsusilə müxtəlif fiziki məhdudiyyətləri olan tamaşaçılar üçün teatrı daha əlçatan edir. Nəhayət, rəqəmsal texnologiyalar teatrın digər incəsənət formaları ilə dialoqunu da gücləndirir. Kino, video-art, rəqəmsal dizayn və kompüter qrafikası kimi sahələrlə qarşılıqlı əlaqə teatrın funksionallığını artırır. Bu proses nəticəsində teatr müxtəlif media formalarının sintezində inkişaf edə bilər. Həmin kontekstdə əsas məsələ texnologiyanın mövcudluğu yox, onun teatrın prinsipləri ilə necə uzlaşdırılmasıdır. Teatrın canlılıq, real zamanlı qarşılaşma və performativ təkrarolunmazlıq kimi əsas xüsusiyyətləri qorunmaq şərti ilə rəqəmsal texnologiyalar səhnə estetikasına xidmət edən vasitə kimi istifadə oluna bilər.

Nəticə

Nəticədə, teatrın rəqəmsal dövrdə mövcudluğunu davam etdirməsi üçün texnologiya ilə müəyyən səviyyədə inteqrasiyası qaçılmazdır. Lakin bu inteqrasiya teatrın mahiyyətini əvəz edən struktur yox, onun ifadə imkanlarını genişləndirən köməkçi sistem kimi həyata keçirilməlidir. Bu halda texnologiya teatrın mahiyyətini zəiflətmək əvəzinə, onun müasir mədəni mühitdə davamlılığını təmin edən vasitə olmalıdır.

Beləliklə, müasir teatrın qarşısında duran əsas vəzifə rəqəmsal texnologiyalardan imtina etmək deyil, onları teatrın canlı performativ təbiəti ilə balanslaşdırılmış şəkildə istifadə etməkdir.

Bu balansın qorunması teatrın həm tarixi davamlılığını saxlamasına, həm də müasir mədəni mühitdə aktuallığını itirməməsinə imkan yaradar.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Auslander Philip. Liveness: Performance in a mediatized culture, London, Routledge, 2022, 230 p.
2. Benjamin Walter. The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction, New York: Shocken Books, 1969, 12 p.
3. The future of the post-pandemic virtual theatre https://zip-scene.com/2022/01/24/the-future-of-the-post-pandemic-virtual-theatre/
4. The theatre effect: Benefits of live performances https://performingarts.nd.edu/news-announcements/theater-effect-benefits-live-performances/
5. What (good) examples of digital technology in theatre do you know? https://thetheatretimes.com/what-good-examples-of-digital-technology-in-theatre-do-you-know/

Наркыз Орынбасар
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова,
Специальность Театроведение, бакалавриат

Казахское литературное наследие и её современная сценическая интерпретация

Резюме: В статье рассматривается взаимосвязь казахской литературы и театрального искусства в контексте развития национальной театральной культуры. Анализируется роль литературного наследия в становлении театра, включая сценические адаптации фольклора, драматургии, исторических и лиро-эпических произведений. Особое внимание уделяется современным режиссёрским интерпретациям и особенностям сценической адаптации прозы и эпоса. Отмечается влияние современных театральных тенденций, способствующих обновлению национального наследия и привлечению молодой аудитории.
Ключевые слова: *казахская литература, театральное искусство, авторская режиссура, интерпретация, национальная культура, современная режиссура.*

Qazax ədəbi irsi və onun müasir səhnə interpretasiyası

Xülasə: Məqalədə milli teatr mədəniyyətinin inkişafında Qazax ədəbiyyatı ilə teatr sənəti arasındakı qarşılıqlı əlaqə araşdırılır. Teatrın formalaşmasında ədəbi irsin rolu, o cümlədən folklorun, dramaturgiyanın, tarixi və lirik-epik əsərlərin səhnə uyğunlaşdırmaları təhlil edilir. Xüsusi diqqət müasir rejissor interpretasiyalarına və nəsr və epik mətnlərin səhnələşdirilməsinin xüsusiyyətlərinə yönəldilir. Tədqiqatda milli irsin yenilənməsinə və gənc auditoriyanın cəlb olunmasına töhfə verən müasir teatr meyllərinin təsiri vurğulanır.
Açar sözlər: *Qazax ədəbiyyatı, teatr sənəti, müəllif rejissorluğu, interpretasiya, milli mədəniyyət, müasir rejissorluq.*

Kazakh Literary Heritage and Its Contemporary Stage Interpretation

Abstract: The article examines the relationship between Kazakh literature and theatrical art in the development of national theatrical culture. It analyzes the role of literary heritage in the emergence of theatre, including stage adaptations of folklore, drama, and historical and lyric-epic works. Particular attention is given to contemporary directorial interpretations and the features of stage adaptation of prose and epic narratives. The study highlights the influence of modern theatrical trends that contribute to renewing national heritage and engaging younger audiences.
Keywords: *Kazakh literature, theatrical art, auteur directing, interpretation, national culture, contemporary directing.*

Казахская литература – это драгоценное наследие, отражающее мировоззрение народа, его традиции и ценности, историческую судьбу от глубокой древности до наших дней. В неисчерпаемом пространстве словесного искусства находят отражение исторические события, общественно-политические противоречия и психологическая память народа.

Через литературное наследие мы познаём национальное мировоззрение, историю, устремления, традиции и характер народа. Народное искусство берёт начало в духовной сущности, быте и культурных основаниях этноса. Казахская литература отличается глубокими историческими корнями, национальным сознанием и древними культурными традициями.

Известно, что одна из первых постановок в период становления казахского театра была создана на основе национального культурного наследия. Великий просветитель, писатель, поэт Жүсипбек Аймауытов как режиссёр адаптировал айтыс «Биржан и Сара» к сцене и впервые представил его как театральную постановку в городе Семей [1, 293 с.]. По данным доктора искусствоведения Б.Кундакбайулы, 13 февраля 1915 года в клубе приказчиков Семея спектакль «Биржан – Сара», поставленный Ж. Аймауытовым, стал предвестником зарождения национального театра на казахской земле.

Театровед А. Еркебай в своём докладе на XIV Международной научно-практической конференции «Ауэзовские чтения» также отмечает режиссёрскую и драматургическую деятельность Ж. Аймауытова. [2, 113 с.].

Первые режиссёрские поиски и сценические эксперименты в казахском театре заложили основу дальнейшего формирования драматургической традиции. Этот процесс углубился с появлением пьес на историческую тематику. Театральная сцена стала не только художественным пространством, но и духовно-идеологической площадкой осмысления национальной истории.

Историческая интерпретация драматургических произведений тесно связана с сохранением национальных ценностей и идеологическим влиянием эпохи. Драматургия как вид искусства способна передавать политическую, социальную и культурную реальность определённого исторического периода через сценический образ, воздействуя на общественное сознание, историческую память и национальное мировосприятие. Отображение конкретной личности или события на сцене – это не только художественное решение, но и способ формирования отношения нации к собственной истории.

В этом контексте пьеса написанная в 1928 году Мухтара Ауэзова «Хан Кене» считается одной из первых исторических трагедий в казахской драматургии. В произведении художественно осмыслено национально-освободительное движение под предводительством Кенесары Касымулы. Однако в советский период пьеса была снята со сцены по идеологическим причинам, что наглядно демонстрирует зависимость исторической интерпретации драматургии от государственной идеологии. В годы независимости возвращение к исторической тематике способствовало возрождению национального самосознания.

Наряду с историческими драмами объектом современной интерпретации на театральной сцене стали лиро-эпические поэмы и прозаические произведения. Лиро-эпосы, воспевающие любовь, героизм, верность и нравственные ценности, до сих пор сохраняют свою жизнеспособность на сцене. «Козы Корпеш – Баян сулу» и «Кыз Жибек» продолжают активно ставиться в театрах.

Режиссёры, обращаясь к этим произведениям, предлагают их в современной форме, порой используя авангардные или постдраматические приёмы, стремясь привлечь молодое поколение к национальному наследию. Это художественные решения, возникающие на стыке традиции и новаторства.

Адаптация классических романов и повестей к языку сцены – процесс превращения литературного наследия в визуально-художественное искусство. Например, фрагменты романа-эпопеи «Путь Абая» активно используются в театральных постановках. Такие спектакли позволяют зрителю ощутить атмосферу исторической эпохи и прикоснуться к глубине национального духовного мира.

Современная режиссура рассматривает лиро-эпические и прозаические произведения не только как текст, но и как духовный опыт, подчёркивая воспитательную и познавательную функцию театра.

Если обратиться к постановке драматической оперы «Кыз Жибек» режиссёра Алибека Умирбекулы, то следует отметить, что в основу драматургии были положены вариант эпоса Ж. Шайкысламулы, а также либретто Габита Мусрепова и Евгения Брусиловского. Новаторство режиссёра проявилось не в отказе от традиции, а в её переосмыслении посредством современного сценического языка. Вместе с тем подобный подход потребовал значительной творческой свободы и ответственности за сохранение авторской идеи и исторического контекста.

В репертуаре казахских театров на протяжении многих лет остаются произведения Г. Мусрепова «Кыз Жибек», «Козы Корпеш – Баян сулу», а также пьесы М. Ауэзова «Қарагоз», «Еңлик-Кебек». В разные периоды они получали новые режиссёрские интерпретации.

Одним из представителей новой волны в режиссуре является Гүлназ Балпеисова. В Казахском Национальном музыкально-драматическом театре имени Калибека Куанышбаева режиссер интерпретировала пьесу Г. Мусрепова «Козы Корпеш – Баян Сулу» как музыкальную драму. Постановка отличалась метафоричностью и символизмом, масштабной творческой командой и использованием оркестрового сопровождения, усиливающего эмоциональное воздействие.

Г. Балпеисова является выпускницей мастерской известного режиссёра Римаса Туминаса, поэтому в её работах внимании к паузе, внутреннему темпу, глубокой проработке монологов и психологической пластике актёров. Музыка и вокальные номера в спектакле раскрывают не только сюжет, но и внутреннее состояние персонажей. Режиссёр стремится представить героев не только как представителей фольклорного прошлого, но и как носителей универсальных человеческих ценностей.

В последние годы в казахском театре активно используются постдраматические элементы, минималистичные сценические решения и мультимедийные технологии, что свидетельствует о его диалоге с мировыми театральными тенденциями.

Адаптация прозы к сцене – сложный творческий процесс, в котором решающую роль играет авторская интерпретация режиссёра. Одним из представителей новой волны является режиссёр Мейрам Хабибуллин, поставивший роман Оралхана Бокея «Не погаси свой огонь» в молодёжном театре «Дарига-ай» города Семей. В прозе характер героя раскрывается преимущественно через авторское повествование, тогда как на сцене эта функция переходит к актёрской игре, мизансцене, пластике и интонации.

Таким образом, взаимосвязь казахской литературы и театрального искусства является важным направлением развития национальной культуры. Современная интерпретация литературного наследия на сцене соединяет прошлое и настоящее, способствуя обновлению национального сознания.

Современные режиссёрские поиски направлены на достижение гармонии между традицией и новаторством. Этот процесс укрепляет художественный уровень казахского театра и его позиции в культурном пространстве.

Список использованной литературы

1. XIV Ауэзовские чтения: материалы XIV Международной научно-практической конференции. – Алматы: «Әдебиет әлемі», 2016. – 228 с.
2. Время и театр (Исследования и статьи). – Алматы: издательство «Өнер», 1981. – 328 с.
3. Сборник материалов Международной научно-теоретической конференции «Трансформация национальных ценностей в современном сценическом и экранном искусстве». – Алматы: издательство Print Express, 2021. – 424 с.

Aynur Əskərli
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Teatr tarixi və nəzəriyyəsi ixtisaslaşması, Magistrant

Teatr sənətinin yeni paradiqması: insan və maşın əməkdaşlığı

Xülasə: Bu məqalə teatr sənətində texnologiyaların rolunu tarixi və müasir kontekstdə araşdırır. Müasir dövrdə teatr sənəti süni intellekt və rəqəmsal texnologiyaların təsiri ilə yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Bu texnologiyalar yalnız səhnə obrazlarını yaratmaqla kifayətlənmir, həm də performansın ontoloji qatını formalaşdırır. Məqalədə qədim dövrün mexaniki qurğuları ilə müasir Sİ və rəqəmsal sistemlərin müqayisəsi aparılır, teatrın texnoloji inkişaf xətti və yaradıcı potensialının davamlı transformasiyası vurğulanır.
***Açar sözlər**: Süni intellekt, texnologiya, performans, rəqəmsallaşma, interaktivlik.*

A New Paradigm of Theatre Art: Human and Machine Collaboration

Abstract: This article examines the role of technology in theatrical art from both historical and contemporary perspectives. In the modern era, theatre has entered a new stage of development under the influence of artificial intelligence and digital technologies. These technologies not only contribute to the creation of stage imagery but also shape the ontological dimension of performance. The article compares the mechanical devices of ancient periods with contemporary AI and digital systems, emphasizing the trajectory of technological development in theatre and the continuous transformation of its creative potential.
***Keywords**: Artificial intelligence, technology, performance, digitalization, interactivity.*

Новая парадигма театрального искусства: сотрудничество человека и машины

Резюме: Данная статья рассматривает роль технологий в театральном искусстве в историческом и современном контекстах. В современную эпоху театральное искусство вступило в новый этап развития под влиянием искусственного интеллекта и цифровых технологий. Эти технологии не только способствуют созданию сценических образов, но и формируют онтологическое измерение перформанса. В статье проводится сравнительный анализ механических устройств древних эпох и современных систем искусственного интеллекта и цифровых технологий, подчеркивается линия технологического развития театра и непрерывная трансформация его творческого потенциала.
***Ключевые слова:** Искусственный интеллект, технологии, перформанс, цифровизация, интерактивность.*

İnsanlıq tarix boyu fasiləsiz inkişaf və dəyişiklik ilə ilə üz-üzə qalmışdır. Bu dəyişikliklər yalnız texnoloji sahələrlə məhdudlaşmır; eyni zamanda düşüncə tərzimizin, dəyərlər sistemimizin və həyat fəlsəfəmizin dərin qatlarında da özünü göstərir. Məhz bu transformasiyalar insanın özünü dərk etmə prosesini sürətləndirir. Dünyanın ritmi sürətlənərkən insan təkcə xarici reallıqlarla deyil, həm də daxili düşüncəsi, varlığının mahiyyəti ilə qarşı-qarşıya qalır. Beləliklə, dəyişən dünya sadəcə struktur dəyişimi deyil; o, insan təcrübəsi və şüurunun bir növ laboratoriyasına çevrilir –

burada hər fikir və hər qərar kiçik bir eksperiment xarakteri daşıyır. Süni intellekt (AI) bu prosesin ən sürətli katalizatorlarından biridir. O, yalnız maşınların "ağıllanması" deyil, eyni zamanda insan düşüncəsini formalaşdırmaq üçün yeni imkanlar yaradır.

Sİ-nin, rəqəmsal texnologiyaların inkişafı iqtisadiyyat, səhiyyə, təhsil, sənaye kimi müxtəlif sahələrdə köklü dəyişikliklərə səbəb olmaqla yanaşı, incəsənətə, o cümlədən teatra da öz təsirini göstərməkdədir. Onu da qeyd etməliyik ki, teatr sənəti tarix boyu elmi və texnoloji nailiyyətlərin imkanlarından istifadə edərək performansın ifadə imkanlarını genişləndirmişdir. Hələ Qədim Yunanıstanda tamaşaların vizual və dramatik təsirini gücləndirmək məqsədilə müxtəlif texnoloji qurğulardan istifadə edilirdi. Məsələn, e.ə. V əsrdə vinçlər vasitəsilə tanrı obrazları səhnəyə endirilmiş, e.ə. IV əsrdə isə Heron tərəfindən hərəkət edən dörd təkərli platformalar hazırlanmışdır. Zaman keçdikcə teatr texnologiyaları daha mürəkkəb formalar aldı. XIX–XX əsrlərdə karbon qövs lampalarının səhnə texnologiyasına daxil edilməsi teatr məkanında işıqlandırma imkanlarını genişləndirmiş, vizual plastikanı gücləndirmişdir.

Beləliklə, zaman-zaman texnologiyanın statusu transformasiya olunmuşdur: o, yardımçı mexaniki vasitə olmaqdan çıxaraq, performansın semantik və ontoloji qatına daxil olmuşdur. Mexaniki avtomatlaşdırmadan rəqəmsal və alqoritmik sistemlərə keçid teatrın ifadə imkanlarını təkcə genişləndirməmiş, həm də "teatr" anlayışının sərhədlərini yenidən müəyyənləşdirmişdir. Beləliklə, qədim teatr maşınlarından müasir rəqəmsal interfeyslərə qədər uzanan inkişaf xətti texnologiyanın səhnə sənətində periferik element deyil, performativ reallığın formalaşdırıcı komponenti olduğunu göstərir və post-insan teatr modelinin meydana çıxmasını tarixi təkamülün məntiqi nəticəsi kimi əsaslandırır.

"Süni intellektin (Sİ) meydana gəlməsi müxtəlif sənaye sahələrində transformativ bir dövrə qədəm qoymuş və ifaçılıq sənəti də daxil olmaqla yaradıcı sahələrə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Səhnə əsərlərinin istehsalı sahəsində Sİ-nin rolu texnoloji yenilikdən əsaslı yaradıcı qüvvəyə çevrilmişdir."[1]

Teatr sənətində süni intellektdən istifadə insan amilinin tamamilə aradan qalxması demək deyil. Əksinə, bu proses insan və maşın arasında yeni yaradıcı əməkdaşlıq formalarının meydana gəlməsinə şərait yaradır. Məhz bu kontekstdə müasir mədəni diskursda post-insan teatrı anlayışı meydana çıxır. Post-insan teatrı texnologiya, incəsənət və fəlsəfənin kəsişdiyi maraqlı bir sahədir; burada dramaturqlar, aktyorlar və rejissorlar rəqəmsal həmkarlarla birgə yaradıcılıq prosesinə daxil olurlar.

Post-insan teatrı ənənəvi teatr anlayışını aşaraq insan, texnologiya, süni intellekt, rəqəmsal obyektlər və virtual varlıqlar arasında yeni münasibətlər sistemi formalaşdıran çağdaş performans modelidir. Bu teatr yanaşması bir neçə əsas istiqaməti əhatə edir. İlk növbədə, rəqəmsal tamaşalar post-insan teatrının əsas komponentlərindən biridir. Burada klassik səhnə quruluşu rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə zənginləşdirilir. Holoqramlar, proyeksiyalar, alqoritmik vizual effektlər və süni intellekt tərəfindən yaradılan mətnlər səhnə hadisəsinin aktiv iştirakçısına çevrilir.

Digər mühüm istiqamət virtual reallıq (VR) texnologiyalarının tətbiqidir. "Virtual reallıq texnologiyaları ənənəvi səhnədə yaradıla bilməyən heyrətamiz mənzərələr yaratmağa kömək edir. Belə ki, tamaşaçılar kosmosdan dənizin dərinliklərinə qədər fantastik dünyaya qərq olurlar. Dünyanın istənilən yerində tamaşaçılara teatr aləminin qapılarını açır, teatr sənətinin sərhədlərini genişləndirir" [2].

Nəhayət, süni intellekt və rəqəmsal texnologiyalar post-insan teatrının əsas yaradıcı alətlərindən biri kimi çıxış edir. Süni intellekt pyeslərin analizi, personajların formalaşdırılması və

hətta improvizasiya proseslərində iştirak edə bilir. Bu isə yaradıcılıq anlayışını yalnız insana məxsus fəaliyyət kimi deyil, insan–maşın əməkdaşlığının nəticəsi kimi yenidən dəyərləndirməyə imkan verir. Beləliklə, post-insan teatrı teatr sənətini texnoloji transformasiya kontekstində yenidən şərh edir və insan mərkəzli estetikadan daha çox hibrid və çoxsubyektli performans modelini ön plana çıxarır.

Məhz bu baxımdan THEaiTRE layihəsinin ilk mərhələsini təşkil edən "Sİ: Robot pyes yazanda" tamaşası post-insan teatrının həm praktik, həm də nəzəri imkanlarını aydın şəkildə nümayiş etdirən mühüm nümunə hesab olunur. 2019-cu ildə novator Tomas Studenik Karel Çapekin məşhur "R.U.R." pyesinin ilk səhnələşdirilməsinin yüzilliyini qeyri-ənənəvi formada qeyd etməyi təklif etdi. Onun ideyası sadə, lakin iddialı idi: bu dəfə pyesi insan deyil, süni intellekt yazacaq. Bu məqsədlə Çarlz Universitetinin Riyaziyyat və Fizika Fakültəsinin kompüter alimləri, Praqadakı Švanda Teatrının yaradıcı heyəti və Səhnə Sənətləri Akademiyasının tələbələri bir araya gələrək komanda formalaşdırdılar. Layihənin əsas sualı isə belə idi: süni intellekt dramaturji mətn yarada bilərmi və bu prosesdə insanın rolu hansı səviyyədədir? İşin ilkin mərhələsində klassik dramaturgiyanın əsas prinsipləri süni intellekt üçün alqoritmik qaydalara çevrildi. Teatr xadimləri dramaturji tələbləri kompüter alimlərinə izah edir, texniki komanda isə bu tələbləri proqramlaşdırma mühitinə uyğunlaşdırırdı. Nəticədə süni intellektə çoxsaylı teatr mətnləri öyrədildi və sistem tədricən öz daxili məntiqini formalaşdırdı. İnsan müdaxiləsi, əsasən, başlanğıc mərhələsi ilə məhdudlaşdırıldı ki, bu da layihənin post-insan yanaşmasını daha da gücləndirdi.

Post-insan teatrının maraqlı və müzakirəyə açıq istiqamətlərindən biri də robot aktyor fenomenidir. Əgər virtual reallıq və rəqəmsal mühit insanın səhnə təcrübəsini transformasiya edirsə, robot aktyorlar insan bədəninin özünü texnoloji obyektlə əvəz etməklə bizi performansın ontoloji əsasları barədə yenidən düşünməyə vadar edir. Təsadüf deyil ki, qədim dövrlərdən bəri bəşəriyyət istehsal və yaradıcılıq fəaliyyətini asanlaşdıracaq, insan imkanlarını genişləndirəcək süni varlıqlar haqqında düşünmüşdür. Bu ideyanın mifoloji köklərindən biri Qolemdir. Əfsanəyə görə, Qolem gildən yaradılmış və insanlar üçün çətin olan işləri yerinə yetirmək məqsədilə "proqramlaşdırılmışdır". Qolem obrazı insanın öz əli ilə yaratdığı, lakin müəyyən mənada, ondan asılı olan ilk süni varlıq modeli kimi interpretasiya oluna bilər. Bu mif sonrakı dövrlərdə mexaniki insan, avtomat və nəhayət, robot anlayışlarının mədəni-ideoloji zəminini formalaşdırmışdır. Robot aktyor fenomeni Qolem mifinin müasir texnoloji təcəssümü kimi də dəyərləndirilə bilər. Hər iki halda insan öz yaratdığı varlıq vasitəsilə həm gücünü, həm də sərhədlərini sınayır. Əgər Qolem insan iradəsinin maddiləşmiş forması idisə, robot aktyor alqoritmik şüurun səhnə üzərində təzahürüdür. Bu isə teatrın ontoloji qatını dəyişdirərək onu insan, maşın və rəqəmsal sistemlərin qarşılıqlı təsir məkanına çevirir. Texnologiyanın inkişafı ilə bu mifoloji təsəvvür post-insan düşüncə çərçivəsində yeni məna qazanır. Post-insan teatrı insanı mərkəzdən uzaqlaşdıraraq onu texnologiya, maşın və süni intellektlə hibrid münasibətdə nəzərdən keçirir.

Bu istiqamətdə mühüm nümunələrdən biri 2014-cü ildə britaniyalı robototexnika mütəxəssisi Will Jackson tərəfindən rəhbərlik olunan Engineered Arts şirkətinin yaratdığı RoboThespian humanoid robotudur. RoboThespian sələflərindən bir neçə mühüm xüsusiyyətinə görə fərqlənirdi. İlk növbədə, sensor sistemləri və animatronikanın kombinasiyası robotun ətraf mühiti analiz etməsinə imkan verirdi. O, kameralar və hərəkət sensorları vasitəsilə tamaşaçıların bədən dilini, təxmini yaş göstəricilərini və emosional vəziyyətini skan edə, proqramlaşdırılmış alqoritmlər əsasında uyğun reaksiyalar formalaşdıra bilirdi. Bu isə robotu sadəcə mexaniki icraçı deyil, interaktiv performans subyektinə çevirirdi. Bundan əlavə, RoboThespian nitq sintezi,

mimika mexanizmləri və jest sistemləri ilə təchiz olunmuşdu. Üz hissəsində yerləşdirilən mexaniki aktuatorlar sayəsində müxtəlif emosional ifadələri (məsələn, təəccüb, sevinc, narahatlıq) imitasiya edə bilirdi. Beləliklə, robot aktyor yalnız mətn səsləndirməklə kifayətlənmir, həm də vizual-emosional təsir yaradırdı. Bu mərhələ robot teatrının inkişafında mühüm dönüş nöqtəsi hesab oluna bilər. Əgər əvvəlki mexanikləşdirilmiş aktyorlar, əsasən, əvvəlcədən proqramlaşdırılmış hərəkətləri icra edirdilərsə, RoboThespian interaktivlik və uygun reaksiya qabiliyyəti ilə performansın dinamikasını dəyişdirdi.

Nəticə etibarilə, süni intellekt və post-insan teatrı yalnız texnoloji yenilik kimi deyil, yaradıcılığın mahiyyətinə yönəlmiş dərin fəlsəfi çağırış kimi çıxış edir. Süni intellektin gələcəkdə dramaturji strukturları daha müstəqil şəkildə formalaşdırması teatrda müəlliflik anlayışının yenidən müəyyənləşdirilməsinə səbəb ola bilər. Bu proses insan yaradıcılığını arxa plana keçirməkdən çox, onu yeni əməkdaşlıq modelləri ilə zənginləşdirir. Post-insan teatrı göstərir ki, gələcəyin səhnəsi insan və maşın arasında qarşıdurma məkanı deyil, birgə düşüncə və yaradıcılıq sahəsidir. Məhz bu sintez teatr sənətini XXI əsrdə yeni estetik və intellektual mərhələyə daşıyır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. G, Hoffman. On stage: Robots and Performers.
2. Xalq qəzeti-2025 21 noyabr N247, S-10 [2]
3. Pike, S. AI, AR, and VR in theatre and performance,2026
4. Ren, Z. The role of AI in theatre: Exploring the creation of AI-generated stage plays. [1]
5. Smith, E. A posthuman performance.

Шугыла Далибаева
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова,
Специальность Театроведение, бакалавриат

Казахское театральное искусство: вчера и сегодня

Резюме: В данной работе анализируется состояние казахского театрального искусства в контексте его исторического развития и современных интерпретаций классических произведений. В центре исследования — спектакли «Кулагер» и «Улпан», поставленные на сцене Государственного театра для детей и юношества имени Г. Мусрепова. Рассматриваются режиссёрские решения Ф. Молдагали и Г. Балпейисовой, особенности актерской игры, сценография, символика и музыкальное оформление постановок. Особое внимание уделяется синтезу национальной классики с элементами мировой музыкальной культуры, включая использование произведений группы Pink Floyd и песен Michael Jackson. Работа направлена на выявление художественных особенностей современной казахской режиссуры и степени сохранения национальной идентичности в театральном пространстве.
Ключевые слова: *Казахский театр, национальная идентичность, классическая литература, театральное представление, сценическая режиссура.*

Kazakh Theatre Art: Yesterday and Today

Abstract: This paper examines the development of Kazakh theatrical art from its historical origins to its contemporary stage interpretations. The study focuses on the performances “Kulager” and “Ulpan” staged at the State Academic Theatre for Children and Youth named after G. Musrepov. The research analyzes the directing approaches of F. Moldagali and G. Balpeisova, acting techniques, scenography, symbolism, and musical solutions. Particular attention is paid to the integration of national classical heritage with elements of global musical culture, including the use of works by Pink Floyd and songs by Michael Jackson. The purpose of the study is to assess the artistic level of contemporary Kazakh theatre and to explore how national identity is preserved and reinterpreted on the modern stage.
Keywords: *Kazakh theatre, national identity, classical literature, theatrical performance, stage directing.*

Qazax teatr sənəti: dünən və bu gün

Xülasə: Bu məqalədə qazax teatr sənətinin tarixi köklərindən müasir səhnə interpretasiyalarına qədər inkişafı araşdırılır. Tədqiqat G. Musrepov adına Dövlət Uşaq və Gənclik Akademik Teatrında səhnələşdirilən “Külager” və “Ulpan” tamaşalarına diqqət yetirir. Araşdırmada F. Moldagali və G. Balpeisova’nın rejissorluq yanaşmaları, aktyor texnikası, səhnə tərtibatı, simvolika və musiqi həlləri təhlil olunur. Xüsusi diqqət milli klassik irsin qlobal musiqi mədəniyyəti elementləri ilə inteqrasiyasına yönəldilir, o cümlədən Pink Floyd əsərləri və Maykl Ceksonun mahnılarının istifadəsi. Tədqiqatın məqsədi müasir qazax teatrının bədii səviyyəsini qiymətləndirmək və milli kimliyin müasir səhnədə necə qorunub və yenidən şərh edildiyini araşdırmaqdır.
Açar sözlər: *Qazax teatrı, milli kimlik, klassik ədəbiyyat, teatr tamaşası, səhnə rejissorluğu.*

Театр — живой организм. Время продолжает течь, век сменяет век, историю продолжает новая история. В этом году исполняется век со дня формирования понятия театра на казахской земле. Начавшееся с 1926 года, это искусство обязано своими истоками «самородкам»-соколам, чьи имена имеют неизгладимое значение в истории национального искусства. Известные нам «Аркалык батыр» Ж. Шанина, «Красные соколы» С. Сейфуллина, все произведения М. Ауэзова, написанные с целью прославления национальных интересов, несомненно, произвели впечатление на вдумчивого читателя. Поставленные в 1930-е годы «Жалбыр», «Айман-Шолпан», а также трагедии «Абай», «Енлик-Кебек», инсценированные режиссером А. Токпановым, дарили зрителю процесс духовного очищения и способствовали пробуждению национального сознания. А теперь попробуем проанализировать, на каком уровне сегодня находится состояние казахского театра и драматургии.

В казахских театрах достаточно спектаклей, пропагандирующих национальную самобытность зрителю. Например, в Государственном театре для детей и юношества имени Г. Мусрепова идет спектакль «Кулагер» в режиссуре Ф. Молдагали. Всем нам по литературе известен Кулагер — верный скакун Акана-сери. Поэма Ильяса Жансугурова «Кулагер» занимает особое место в казахской литературе, а спектакль «Кулагер» в инсценировке Фархада Молдагали занял собственную позицию на казахской театральной сцене. Поставленный в жанре саундрамы, этот спектакль опирается на живую музыку и шумовые эффекты, выстроен без лишних декораций. Видно, что режиссер Ф. Молдагали, работая индивидуально с каждым актером, точно определил глубинную цель образа и приложил все усилия для формирования художественной целостности постановки. Актерское мастерство Г. Байбосыновой, исполнившей образ Крылатого, в этом спектакле особенно выделяется. Она не просто играет ворона на сцене, а, используя различные голосовые резонаторы и соотнося широту своего диапазона с природой персонажа, демонстрирует подлинное мастерство.

Главного героя произведения — Кулагера — исполняет актер Максат Сабитов. Можно сказать, что этот образ он вынес на себе благодаря своей статной фигуре и гордому нраву. С момента первого выхода на сцену Кулагер привлекает внимание зрителя, а его мощное телосложение, соответствующее скакуну, и то, как он закручивает вокруг себя конюшего С. Карабалина, остаются в памяти. Песни Акана-сери «Маңмаңгер» в исполнении Е. Жаксыбека в живом сопровождении и «Шырмауык», исполненная в массовой сцене, соединившись с образом Кулагера, образуют гармоничный тандем. Такая мелодия, волнующая душу и будто придающая крылья, в данном спектакле является не только плачем Акана по утраченному Кулагеру, но и криком души на пути сохранения национальной идентичности. В этой постановке национальный код, духовное сознание веют из каждой сцены, словно ветер. От оформления сцены до каждого использованного предмета, национального инструмента — домбры, костюмов актеров, их речевых интонаций, хореографических движений в массовых сценах — всё углубляет общую сущность спектакля.

Режиссер отошел от одностороннего изображения Кулагера лишь как животного и наделил образ дикого скакуна честью и мужеством алашцев. Стихи алашцев словно даруют язык погибшему от вражеского коварства скакуну. «Треск выстрела и дождь ярко-красных подков, сыплющихся сверху, — символическое решение режиссера. Он через расстрел

Кулагера передал оборванную жизнь, пролитую кровь и прерванную песню деятелей Алаша, так и не получивших свою долю в аламан-байге» [1].

Одним из спектаклей, вынесших на сцену национальный колорит и принесших новое звучание, является «Улпан». Режиссер постановки — Г. Балпейисова. Сегодня в театрах Казахстана Г. Балпейисова ставит спектакли со своим почерком, являясь ищущим и талантливым режиссером. Роман Г. Мусрепова «Улпан» занимает особое место в казахской литературе и глубоко исследован литературоведами. Изображенная писателем Улпан — не просто невестка, подающая чай в одной семье, а мать целого народа, лидер, продолжившая путь Есеней. Чтобы вывести такой масштабный образ на сцену, режиссеру необходимы мужество и профессионализм. Ведь, как сказал А. Рахимов: «Режиссура — очень сложная профессия, требующая большой ответственности» [2, 141], — и поставить на высоком уровне произведение, имеющее значительное место в казахской классике, под силу не каждому.

Улпан — исторический персонаж. Образ воплощает актриса Толкын Нурбекова. В анализируемой нами постановке образ Улпан играют две актрисы. Молодость героини исполняет Рабина Бельгибаева, передавая эстафету Т. Нурбековой, когда героиня становится супругой Есеней. Образ взрослой Улпан насыщен психологизмом и эмоциональным интеллектом. Кажется, актриса Т. Нурбекова создана именно для этой роли. Каждое ее действие на сцене производит впечатление свободного полета, словно она парит в небе, расправив крылья. То есть на сцене она действует свободно.

Результат совместной работы режиссера и художника по костюмам отчетливо виден в спектакле. Расшитое платье и камзол Улпан, чапан и меховая шапка Есеней отражают аристократичность той эпохи. Выступление Улпан перед волостными после смерти Есеней — результат большой подготовки между персонажами. В спектакле есть слова Улпан: «Есеней, ты — байтерек, чья тень падает на дневной путь, а я — жаворонок, щебечущий в твоей тени». На это Есеней отвечает: «Нет, ты — Есеней. В этом народе, когда говорят Есеней, имеют в виду не меня, а тебя». Так наша героиня, получившая имя «Акнар», продолжает прерванный путь мужа и, выйдя к волостным в многослойной юбке с массивным поясом и в большом чапане, словно завещанном Есеней, произносит примиряющее слово в обществе, готовом к расколу. Режиссер Г. Балпейисова наполнила эту сцену такой эстетикой, что знакомый нам нежный образ Улпан на глазах превращается в великую, влиятельную женщину, несущую ответственность за целый народ. «Она не просто надевает чапан, через него она принимает судьбу народа. Есеней, как новый лидер народа, признает Улпан и передает ей семиотический ключ власти» [3].

В этом спектакле, поставленном Г. Балпейисовой, казахская самобытность и менталитет не акцентированы явно. Национальный колорит проявляется в специально заказанных дизайнерских костюмах в национальном стиле. Наблюдая постановку, приходим к выводу, что основная тема — не только замужество Улпан за Есеней и ее становление матерью народа, но и защита судьбы женщин, подавленных общественным давлением, их интересов со стороны Улпан и Есеней. Доказательство тому — сцена, где Улпан, выйдя к волостным и сказав «Так сказал Есеней», вырывает корни левирата и отстаивает права вдовы.

Кроме того, в спектакле мы стали свидетелями того, как режиссер сумела соединить казахскую классику с зарубежным рок-жанром. Мелодия «Time» группы Pink

Floyd звучит в нескольких эпизодах спектакля, а песня Майкла Джексона «Earth Song» точно сопровождает сцену злодеяния Еменалы, подчеркивая характер происходящего словами «это настоящая трагедия — невосполнимая». Следует отметить, что в спектакле «Улпан» режиссер очень удачно использовала свет и различные эффекты. Например, в сцене поджога, устроенного Еменалы, красно-желтые искры, подобные летящим углям, не только создают атмосферу, но и производят сильное впечатление на зрителя.

Указанные постановки призывают зрителя быть не просто пассивным наблюдателем, а соучастником событий. После просмотра «Кулагера» в крови каждого зрителя играет казахский дух, а спектакль «Улпан», установив тесный контакт со зрителем, разрушает стену между сценой и залом. В данной работе мы попытались проанализировать, в какой интерпретации сегодня ставятся произведения казахской классики. Как говорил К. С. Станиславский: «Нет никакой системы. Есть только природа». Несомненно, искусственный интеллект, заменяющий сегодня человека, не сможет тронуть струны души так, как эти спектакли. Мы уверены, что в будущем эти постановки войдут в золотой фонд казахского искусства. Поэтому в дальнейшем несомненно будут проводиться еще более системные аналитические исследования.

Список использованной литературы

1. Рахимов А.С. -«Мастерство режиссера», 2015. 277 с.
2. Сарыбай М. Е.*, Еркебай А. С., Ахмет А. К. - «Керуен» | №4, том 89, 2025.
3. Турмаганбет Ж.Е. статья - «„Кулагер“ - не плакатная постановка».

Ramilə Abdullazadə
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Teatrşünaslıq ixtisası, Bakalavriat

Postdramatik teatr estetikası və hibrid səhnə modeli

Xülasə: Məqalədə posdramatik teatr estetikası və hibrid səhnə modeli anlayışlarının ortaq və fərqli cəhətləri araşdırılır. Bu zaman posdramatik teatr estetikasının və hibrid səhnə modelinin ayrı ayrılıqda özünəməxsus xüsusiyyətləri və dünya teatrında necə həyata keçirildiyi təhlil olunur. Həmçinin dünya teatrında mühüm yer tutan sənətlə bağlı fikirlər kontekstində müasir teatr üslubu haqqında təsvir yaradılır.
Açar sözlər: *teatr sənəti, sənət rejimi, performans, ritual tamaşalar, kollektiv təcrübə, enerji.*

The Aesthetics of Postdramatic Theatre and the Hybrid Stage Model

Abstract: This article explores the common and distinctive features of postdramatic theatre aesthetics and the concept of the hybrid stage model. In this context, the specific characteristics of postdramatic theatre aesthetics and the hybrid stage model are analyzed separately, as well as the ways in which they are implemented in world theatre. In addition, a description of contemporary theatrical style is developed within the context of ideas related to art that hold an important place in world theatre.
Keywords: *Theatre art, art regime, performance, ritual performances, collective experience, energy.*

Эстетика постдраматического театра и гибридная модель сцены

Резюме: В статье исследуются общие и отличительные особенности эстетики постдраматического театра и концепции гибридной сценической модели. При этом отдельно анализируются специфические характеристики эстетики постдраматического театра и гибридной сценической модели, а также способы их реализации в мировом театре. Кроме того, в контексте идей о искусстве, занимающих важное место в мировом театре, формируется представление о современном театральном стиле.
Ключевые слова: *Театральное искусство, художественный режим, перформанс, ритуальные представления, коллективный опыт, энергия.*

Fransız filosofu Jak Ransier iddia edir ki, əgər sənət tək başına mövcud ola bilirsə bunun üçün hər hansı bir şeyin ona daxil ola bilmə qabiliyyətinə borcludur. Bununla Ransier məşhur "sənət rejimi" anlayışını beynimizə diktə edir. "Sənət rejimi" sənətə kimlik verən bir tərifdir. Sənətin sözü gedən hər hansı bir şeyi səxavətlə qəbul etməsi məqamında rejim meydana çıxır. Ransier Qərb tarixində üç əsas sənət rejiminin mövcudluğunu təyin etmişdir: etik, poetik və estetik rejimlər. Etik rejim iki xüsusiyyət əsasında formalaşır. Birinci xüsusiyyətə görə, sənət nümunəsi ontoloji həqiqəti, yəni ideal bir modeli tam və doğru olaraq yansıdıb yansıtmadığına görə dəyərləndirilir. İkincisində isə sənət yansıtdığı ontoloji həqiqət ilə deyil, etik və siyasi dəyəri ilə ön plana çıxır. (Yalçın, 2019) XX əsr dünya teatrı məhz Ransierin etik sənət rejiminin ikinci

bəndini sübut edən dövr kimi inkşaf etmişdir. Bu mərhələdə yaranmış teatr formaları sənəti siyasi, sosial, ictimai məqsədlər daşıyan vasitəyə çevirmişdir.

Səhnədə mətnin müqəddəsliyini və tamaşaçının passiv mövqesini dəyişməyə çalışan alternativ təfəkkür sahibləri Qərb teatrını geri dönüşü olmayan bir yola başlatdı. 1960-cı illərdən etibarən dağıdıcı, anarxist ruhlu, mövcud institutlara, dəyər sistemlərinə və ictimai diskurslara qarşı çıxan avanqardlar şəhər meydanları və ictimai məkanları karnavalesk ovqatla işğal edərək, mövcud olana müdaxilə etdi və onun yenidən formalaşdırılması üçün təhrikedici addımlar atdı. Məhz bu axın özü ilə dünya teatrında məşhurlaşmış bir çox teatr formalarını gətirdi ki, onlardan biri də postdramatik teatr adlanır. Postdramatik ifadəsi hərfi mənada "dramdan sonra" kimi anlaşılır. Bu forma üsyankar bir dövrün nəticəsi olmasına baxmayaraq anti-dram kimi anlaşılmamalıdır. Hans-Tis Leman belə yazır: "Postdramatik sifət – teatrda dramaturgiya paradiqmasının qəbul olunmuş nüfuzundan - sonra gələn dövrdə özünü dramaturgiyadan kənar fəaliyyət göstərmək səlahiyyətinə sahib bilən teatra tətbiq olunur. Bu, əsla mücərrəd inkar, dramaturji ənənədən sadəcə üz döndərmək istəyi kimi qəbul olunmamalıdır. Dramdan sonra o deməkdir ki, normal teatrın strukturu kimi, lakin zəifləmiş və etimadını itirmiş struktur kimi dramaturgiya qalmaqdadır". (Leman, 2022)

Posdramatik teatrın ifadə vasitəsi bədən dilidir. Bədən dili insanlar arası ünsiyyətin ilkin qatını təşkil edir. Dil meydana gəlməzdən əvvəl insan jest və hərəkət vasitəsi ilə qorxunu, sevinci ifadə edirdi. Dillər yarandı və insanları bir-birindən ayırdı. Çünki heç bir dil universal deyil. Amma bədən dili universaldır. İnsan anadangəlmə öz dili ilə doğulur - bədən dili ilə. Bu, insanın genetik kodunda belə qurulub. Heyvanların bir situasiya halında etdikləri hər hansı bir hərəkəti instinktlə əlaqələndiririk. Amma insanın bədən dilində instinktlə hərəkətə keçən çox az şey var ki, bunlar da instinkdən daha çox refleksdir. Yəni bədən dilinin ifadə etdiyi məna düşünülmüş və məntiqli hərəkətin təzahürüdür.

Teatrda isə bu məqam tam sistemləşdirilir. İnsan bədəni hisslərin, ifadələrin tərcüməçisinə çevrilir. Çünki oynamaq istedadı hər kəsdən öncə insana məxsusdur. Oynamaq hiss və ağılın balanslaşdırılmış nümunəsidir. Burada istər söz olsun, istər olmasın. Lakin posdramatik teatrın nümayəndələri belə düşünür ki, bədən dili özünüifadə üçün daha əlverişlidir. Ənənəvi teatrda tamaşanın mərkəzində dram dayanır. Burada artıq hər şey planlaşdırılıb. Posdramatik teatr bu strukturun çox sabit və sərt olduğunu düşünür. Müasir səhnə sənəti isə daha sərbəst və çoxşaxəli ifadə formaları tələb edir.

Posdramatik teatr klassik teatrda dramaturgiyanın qurduğu iyerarxiyanı dağıdır. Bu teatrın tamaşası fraqmentar və qeyri-xətti zaman quruluşuna malikdir. Bu quruluş hibrid səhnə performansının nümunəsi kimi meydana çıxır. Çünki tamaşa bir çox elementin səhnədə birbaşa və real sintezi nəticəsində yaranır. Hibrid səhnə modelində struktur elastikdir. Baş verən hadisə zaman, məkan və ya yansıtdığı həqiqət baxımından qaydalara, formaya tabe olmur. Məhz bu fakt etik sənət rejimini sübut edir. Sənət nümunəsi ontoloji həqiqəti düzgün yansıtmasına görə yox, etik və ya siyasi dəyəri ilə qiymətləndirilir.

Teatrın yarandığı ilk zamanlardan indiyə qədər Şərq mədəniyyətində oynanılan ritual tamaşaları xatırlayın. Həmin tamaşalar miflər əsasında qurulurdu. Adı üzərində, bu, mifdir. Yəni ontoloji həqiqəti düzgün yansıtmır, ritual tamaşası daşıdığı etik və ilahi dəyər ilə qiymətləndirilir. Posdramatik teatrın bir çox elementləri onu ritual tamaşalarına yaxınlaşdırır. Məsələn, kollektiv performans, ritmik və repetitiv hərəkətlər, bədənin əsas ifadə vasitəsinə çevrilməsi, məkan və zaman dəyişkənliyi və sairə.

Posdramatik teatrda tamaşanın əsas məqsədi hekayə danışmaqdan çox, tamaşaçı ilə canlı təcrübə yaratmaqdır. Ritual tamaşalarının əsas xüsusiyyətlərindən biri isə tamaşaçı ilə iştirakçı arasında sərhədin itirilməsidir. Bu tamaşalarda mətn və ya süjet əsas rol oynamır, əksinə performativ aktın özü estetik və sosial məna yaradır. Leman isə qeyd edir ki, posdramatik teatr tamaşası dramaturji süjetə əsaslanan strukturdan uzaqlaşaraq səhnəni performativ hadisə kimi təqdim edir. Hibrid səhnə modeli isə bu performativ yanaşmanı daha da genişləndirərək müxtəlif incəsənət formalarının və müasir texnologiyaların səhnə quruluşunda sintezini təmin edir. Bu modeldə teatr, performans sənəti, rəqs, musiqi və multimedia elementləri paralel şəkildə fəaliyyət göstərir. Belə struktur müəyyən mənada ritual tamaşalarının çoxkomponentli quruluşunu xatırladır. Həmçinin, XX əsrdə yaşamış Antonen Arto, Yeji Qrotovski kimi teatr reformatorları yaratdıqları teatr formalarının əsasını Şərqin bənzərsiz ritual tamaşalarından almışlar. Bu tendensiya teatrın yalnız dramaturji mətnə əsaslanan strukturdan çıxaraq performativ və kollektiv təcrübə forması kimi inkşaf etməsinə səbəb olmuşdur.

Posdramatik teatrın ən məşhur nümunələrindən olan “Eynşteyn sahildə” tamaşasına nəzər yetirək. Tamaşa 1976-cı ildə posdramatik teatrın nümayəndəsi rejissor Robert Vilson və məşhur bəstəkar Filip Qlass tərəfindən hazırlanmışdır. Bu tamaşanın müddəti beş saatdır və fasiləsiz davam edir. Tamaşaçıların bu müddət ərzində tamaşa zalına istədikləri vaxt daxil olub çıxmasına icazə verilir. Tamaşa məşhur fizik Albert Eynşteyn obrazının skripkada ifa etdiyi sakit və ritmik musiqi ilə başlayır. Bəstəkar Filip Qlass tərəfindən yaradılmış musiqi təkrarlanan melodik motivləri və ritmik strukturu ilə tamaşaçını cəlb edir.

Tamaşa ardıcıl baş verən hadisələrdən yox, ayrı-ayrı epizodlardan ibarətdir. Lakin bu epizodların hər biri ayrı-ayrılıqda simvolik məna daşıyıcısıdır. Məsələn, qatar səhnəsi texnoloji inkşaf və zamanın sürətlənməsi, məhkəmə səhnəsi rasional düşüncə və sosial nizam, kosmik səhnələr isə kainat və zaman anlayışının genişlənməsi kimi anlaşılır. (Perron, 2012) “Eynşteyn sahildə” tamaşası səhnəni kompleks performativ məkan kimi təqdim edir. Bu teatr modelində məkan dəyişməz struktur kimi təqdim olunmur. Performans prosesində işıq, səs, texnologiya və bədən hərəkətləri ilə vasitəsi ilə məkanın atmosferi və semantik yükü dəyişir. Məkanın bu dinamizmi ənənəvi teatrın illüziya prinsipini pozur. Leman yazır ki: “Posdramatik teatrda səhnə məkanı dramatik hadisənin təsviri olmaqdan daha çox performansın baş verdiyi enerji sahəsinə çevrilir.” (Leman, 2022) Alman teatr nəzəriyyəçisi Erika Fişer Lixte isə belə qeyd edir: “Performansın estetikası tamaşaçı ilə səhnə arasında yaranan qarşılıqlı enerji dövranı ilə müəyyən olunur.” (Lichte, 2008) Ənənvi teatrın illüziyasını pozan, tamaşaçını aktivləşdirən məhz enerjidir. Posdramatik teatr konteksində enerji aktyor, tamaşaçı və məkan arasında yaranan qarşılıqlı təsirin yaratdığı estetik və emosional instensivliyi ifadə edən metaforik kateqoriyadır.

Posdramatik teatrda enerji dedikdə əsasən üç komponent arasında yaranan dinamik qarşılıqlı təsiri nəzərdə tutmaq olar: aktyorun fiziki və emosional ekspresiyyası, tamaşaçının reaksiyası, məkanın yaratdığı atmosfer və sensor mühit. Erika Fişer Lixtenin fikrincə, aktyor və tamaşaçı arasında baş verən qarşılıqlı reaksiya prosesi performansın canlı “enerji dövranını” yaradır. Bu dövrədə aktyorun hərəkəti tamaşaçıda reaksiya doğurur, tamaşaçının reaksiyası isə aktyorun performansını dəyişdirir. Tamaşaçını baxan və düşünən subyekt adlandıran Jak Ransier, onun gördüyünü öz təcrübəsi ilə əlaqələndirərək yeni mənalar yaratdığını deyir. (Ranciere, 2008) Qədim hind teatrında belə bir anlayış var: “Ananda”. Tamaşaçı tamaşada təqdim olunmuş emosional vəziyyəti-rasanı estetik təcrübə kimi yaşayır və bu təcrübə ilə ruhani bir hiss yaşayır ki,

bu ananda vəziyyəti adlanır. (Talıbzadə, 2019) Doğrudur , qədim hind tamaşaları ilahi konteksdə anlaşıldığından dolayı müqayisə bir qədər düzgün deyil. Amma hər halda bənzətmək mümkündür.

Nəticə etibari ilə, enerji mübadiləsini yaradan birinci şərt posdramatik teatrın məkan sərhədlərinin, səhnə məhrəmiyyətinin tamaşaçı tərəfindən pozulmasıdır. Bizim pozulma və ya dağılma kimi mənfi alt mənalı feillərlə ifadə etdiyimiz bu hallar tamaşaçı və tamaşa arasında real ünsiyyəti yaradan faktorlardır. Ənənəvi teatrın ulduzlar sistemi bu mübadilənin qarşısını alır. Tamaşaçı üçün səhnə məkanı və aktyorlar toxunulmaz hesab olunur. Bu halda tamaşaçı ilə münasibətə daxil olmaq şansı sıfıra bərabərdir.

Sözü gedən məkan modelini çağdaş teatrda hibrid səhnə modeli adlandırırıq. Hibrid səhnə modeli XX əsrdə interaktiv və eksperimental teatrların fəaliyyəti sayəsində formalaşmışdır. Bu prosesə ən çox təsir göstərənlərdən biri braziliyalı rejissor və nəzəriyyəçi Augusto Boal olmuşdur. Boal teatrda yaradılan sərhədləri yıxıb və yeni yaradıcılıq imkanları üçün geniş üfüqlər açmışdır. Boalın yaradıcılığı sözün əsl mənasında inqilabdır. Boalın yaratdığı model istənilən səhnə performansı üçün başlanğıc rolu oynaya bilər.

Çağdaş teatrda hibrid səhnə geniş olaraq yayılmışdır. Çünki müasir texnologiyaların geniş istifadə imkanları bu modelin qurulması üçün şərait yaradır. Həm teatr dünyasında, həm də tamaşaçı kütləsində yaranan ehtiyac da modeli dəstəkləyir. Necə ki, XX əsrin sonlarına qədər tamaşalar nümayiş etdirdiyi siyasi ideologiyalarla rəqabət aparırdısa, çağdaş teatr dünyasında rəqabət fərqli və ən fərqli arasındadır. Bu rəqabətə qoşulmaq üçün klassik teatrın imkanları məhduddur. Məhz bu məqamda hibrid səhnə modeli adlı kompleks bir anlayış ortaya çıxır. Bu, tamaşanı ərsəyə gətirən rejissora heç bir qayda-qanun olmayan yaradıcılıq mühiti bəxş edir. Rejissor teatrı üçün bu qaçılmaz fürsətdir. Ənənəvi dramatik teatrda dramaturji mətn əsas struktur elementdir və səhnə quruluşunun bütün komponentləri mətnin interpretasiyasına xidmət edir. Hibrid səhnə modelində mətn dominant rolunu itirir və səhnə quruluşunun digər komponentləri ilə bərabər səviyyədə fəaliyyət göstərir. Bu səbəbdən tamaşada hadisə müxtəlif elementlərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşır.

Nəticədə, adətən posdramatik teatrın tamaşasını hibrid səhnə modeli adlandıra bilərik. Amma hibrid səhnə modelində qurulmuş hər tamaşa posdramatik teatr nümunəsi demək deyil. Posdramatik teatr öz estetik prinsipləri olan teatr növüdür. Hibrid səhnə modeli isə istənilən teatr növündə qurulmuş kompleks tamaşalara verilən addır. Həmçinin, posdramatik teatr növünün öz həqiqəti var: söz artıq qüdrətini itirib, həm də yalnız teatrda yox, dünyamızda.

Şah İsmayıl Xətai belə yazırdı: “Söz vardır kəsdirər başı, söz vardır kəsər savaşı”. Müasir dünyamızda heç bir söz nə başı nə savaşı kəsmir. Çünki, informasiya ilə dolub daşan bir dünyada yaşayırıq. Belə olduqda həqiqətə çatmaq imkansızlaşır. İfrat dərəcəsinə gəlib çıxmış məlumat bolluğuna görə gerçək və yalanı bir birindən ayırd etmək mümkünsüzləşir. Həmçinin, istənilən məlumatın əlçatanlığı onu dəyərsizləşdirir. Bu həm də məlumatı verənin kimliyindən asılıdır. Məsələn, qədim zamanlarda hökmdara yaxın olan kimsənin cəmiyyətlə bağlı verdiyi məlumat dəyərli və doğru hesab olunardı. Bu dəyəri və həqiqiliyi məlumatın özü yox, onu verən şəxsin kimliyi dəyərləndirirdi. Həmçinin, həmin şəxsin təkrarsız olması məsələsi də var. Müasir dünyamızda məlumat da, bu məlumatı verən mənbə də dəyərsizdir. Çünki bir çox təkrarı mövcuddur. Məlumatı əldə edənin seçim haqqı var və mənbə çoxaldıqca seçim haqqı da artır. Seçim haqqı çoxaldıqca insan gerçəklikdən uzaqlaşır. Bu hal cəmiyyətdə kollektiv delüziya yaradır. Əgər gerçək yoxdursa, mütləq şəkildə onu əvəz edəcək yalana ehtiyac var. Kütlə həmişə

vədlə, yəni yalanla idarə olunur. Belə bir cəmiyyətdə söz nəyi dəyişə bilər? Öz xəyali gerçəkliyi ilə yaşayan cəmiyyəti yalnız başqa bir yalana inandırmaq olar.

Posdramatik teatr isə yalan danışmaqdan imtina edir. Yalan danışmaq əvəzinə danışmamağı seçir. Martin Haydeggere görə insan "dasein"dir, yəni dünyada var olan öz varlığını dərk edən varlıq. Dil yəni danışmaq vasitəsi ilə insan öz varlığına yer açır. Çünki, Haydeggere görə insan dünyaya atılan və varlığını yaradan varlıqdır. (Haydegger, 2018) İnsanlığın ən böyük problemi var oluş böhranını bitirə bilməməkdir. Amma bu böhran da insanın gerçəkliyə çata bilməməsindən yaranır. Mən həqiqətən indi buradayam? Mən indi burada olmalıyam? Bəs siz necə, buradasınız? Kim bilir? Mən bilmirəm, siz bilmirsiniz, onlar heç bilmək də istəmir. Bax belə bir dünyada söz kəsməz başı, kəsər aşı, yaşı, yaşamı. Belə bir dünyada söz kəsməz savaşı, kəsər yazı, qışı, payızı. Məhz elə bu dünyada "danışmaq gümüşdürsə, susmaq qızıldır".

Nəticə

Nəticə etibarı ilə, posdramatik teatr çağdaş teatr dünyasının ən çox müraciət olunan formalarından birinə çevrilmişdir. Hibrid səhnə isə eksperimental teatrlar üçün ən əhəmiyyətli modeldir. Həmçinin hibrid səhnə modeli bir çox teatr növlərində istifadə üçün səmərəlidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Haydegger, M. (2018). Varlık ve zaman. istanbul: alfa.
2. Leman, H. T. (2022). Posdramatik teatr. Bakı: Admiu nəşriyyatı.
3. Lichte, E. F. (2008). The tranformative power of performance:a new aesthetics. new york: digital printing.
4. Perron, W. (2012). Einstein on the Beach: Less Eccentricity But Still Transporting. dance magazine.
5. Ranciere, J. (2008). The emancipated spectator. new york: verso.
6. Talıbzadə, A. (2019). Şərq teatr tarixi. Bakı: şərq qərb.
7. Yalçın, E. (2019). Postdramatik ve Çağdaş Alman Tiyatrosu.

Gülbadam Bəşirova
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Mədəniyyətin tarixi və nəzəriyyəsi ixtisaslaşması, Magistrant

Çağdaş teatrda musiqi və səs dizaynının dramaturji funksiyası

Xülasə: Bu məqalə, müasir teatrda musiqi və səs dizaynının dramaturji funksiyalarını araşdırır. Musiqi və səs, təkcə fon elementləri deyil, daha çox tamaşanın ritmini, emosional tonu və quruluşunu formalaşdıran əsas vasitədir. Məqalədə klassik və müasir teatr ənənələri müqayisəli şəkildə təhlil edilir. Müasir nümunələr, o cümlədən "Döyüş atı" və "İtin gecə vaxtı maraqlı hadisəsi" tamaşalarında dramaturji məqsədlər üçün səs, texnologiyadan necə istifadə olunduğunu göstərir. Məkan, zaman və personajın daxili dünyasının ifadəsində səsin rolu izah edilir, qarşılıqlı və immersiv texnologiyaların tamaşaçı ilə əlaqəni necə gücləndirdiyi müzakirə edilir. Məqalədə dramaturji funksiyanı dəstəkləyən innovativ yanaşmalar kimi süni intellektin və elektron musiqi alətlərinin tətbiqinə də toxunulur. Nəhayət, musiqi və səs dizaynı müasir teatrda emosional, struktur və simvolik enerji təmin edən mühüm dramaturji elementlər kimi təqdim olunur.
Açar sözlər: *musiqi, səs dizaynı, dramaturgiya, struktur, emosional əlaqə, texnologiya.*

The Dramaturgical Function of Music and Sound Design in Contemporary Theatre

Abstract: This article examines the dramaturgical function of music and sound design in contemporary theatre. The author emphasizes that sound and music are not just background elements, but also key tools that shape the rhythm, emotional tone and structure of a performance. Studies such as "War Horse" and "The Curious Incident of the Dog in the Night-Time" shows how sound and technology are used for dramaturgical purposes. The role of sound in conveying the inner world of a character, space and time, as well as the use of interactive and immersive technologies to enhance audience engagement, are discussed. Innovative approaches using electronic and artificial intelligence-supported music as dramaturgical support are also considered. Finally, music and sound design are presented as essential elements that provide emotional, structural and symbolic energy to contemporary theatre.
Keywords: *music, sound design, dramaturgy, structure, emotional connection, technology.*

Драматургическая функция музыки и звукового дизайна в современном театре

Резюме: В данной статье рассматривается драматическая функция музыки и звукового оформления в современном театре. Подчеркивается, что звук и музыка являются не просто фоновыми элементами, а основными средствами формирования ритма, эмоционального настроя и структуры спектакля. Примеры пьес «Боевой конь» и «Загадочное происшествие с собакой в ночное время» демонстрируют использование звука и технологий в драматических целях. Рассматриваются функции звука в передаче внутреннего мира персонажей, пространства и времени, а также использование интерактивных и иммерсивных технологий. Обсуждаются инновационные подходы, использующие электронные технологии и технологию искусственного интеллекта для поддержки драматической функции. Музыка и звук рассматриваются как ключевые элементы, обеспечивающие эмоциональную, структурную и символическую энергию.

Ключевые слова: *музыка, звуковое оформление, драматургия, тишина, структурный элемент.*

Giriş

Teatrın inkişafı ilə musiqi və səs tərtibatı tamaşaların yalnız dekorativ elementi olmaqdan çıxıb, onların dramaturji quruluşunda mərkəzi rol oynamağa başlayıb. Müasir tamaşalarda səs və musiqi tamaşanın ritmini, emosional tonu, məkan-zaman kontekstini formalaşdıran əsas vasitələrə çevrilir. Texnologiyanın teatr proseslərinə inteqrasiyası musiqi və səs dizaynı üçün yeni imkanlar açır, tamaşaçıların səhnə ilə daha qarşılıqlı, immersiv münasibət qurmasına şərait yaradır. Bu məqalənin məqsədi müasir teatrda musiqi və səs tərtibatının dramaturji funksiyalarını araşdırmaq, onların tamaşaçı ilə emosional-mənəvi əlaqəni necə gücləndirdiyini təhlil etməkdir. Tədqiqat zamanı analitik və müqayisəli üsullardan istifadə etməklə klassik və müasir teatr ənənələrində musiqi və səsin funksional rolu, konkret ifaçılıq nümunələri araşdırılacaq. Müasir teatr sahəsində musiqi və səs tərtibatı fon yaratmaq vasitəsi olmaqla yanaşı, tamaşanın dramaturji quruluşunu formalaşdıran, onun emosional ritmini müəyyən edən, tamaşaçı ilə mənəvi əlaqə yaradan əsas elementlərdən birinə çevrilib. Texnologiyanın sürətli inkişafı və interaktiv teatr yanaşmaları musiqi və səslərin dramaturji funksiyalarını daha da vurğulayır, onları tamaşanın məzmunu və ideyası ilə sıx inteqrasiya edir. Bu səbəbdən müasir teatrda musiqi və səs dizaynının rolu və istifadəsi aktualdır və öyrənilməyə layiqdir. Müasir teatr sahəsində musiqi və səs tərtibatı fon yaratmaq vasitəsi olmaqla yanaşı, tamaşanın dramaturji quruluşunu formalaşdıran, onun emosional ritmini müəyyən edən, tamaşaçı ilə mənəvi əlaqə yaradan əsas elementlərdən birinə çevrilib. Texnologiyanın sürətli inkişafı və interaktiv teatr yanaşmaları bu funksiyaları daha da vurğulayaraq, səs və musiqi vasitələrini tamaşanın məzmunu və ideyası ilə sıx inteqrasiya etməyə imkan verir. Bu baxımdan müasir teatrda musiqi və səs tərtibatının rolu nəzəri, təcrübi cəhətdən aktualdır, öyrənilməyə layiqdir.

Tədqiqatın nəticələri musiqi və səs tərtibatının dramaturji funksiyalarını daha yaxşı anlamağa, tamaşa yaradıcıları, səs tərtibatçıları üçün metodiki tövsiyələr formalaşdırmağa, müasir teatrın inkişaf perspektivlərinə yeni yanaşmalar təqdim etməyə imkan verəcək. Beləliklə, bu mövzu təkcə teatr nəzəriyyəsi üçün deyil, tamaşa yaradıcıları üçün mühüm rəhbər və stimul mənbəyi rolunu oynayır.

Çağdaş teatr kontekstində musiqi və səs dizaynı

Müasir teatrda səs tərtibatı səhnədə səslənən fon və musiqi deyil, dramaturji məna daşıyan, tamaşa ilə emosional əlaqə yaradan elementdir. Səs tərtibatçısı tamaşanın ritminə, abu-havasına və gərginliyinə nəzarət etməklə tamaşaçıların diqqətini yönəldir. Müasir prinsip kimi, səs dizaynı interaktiv və adaptiv olmalıdır. Yəni tamaşadakı hər bir səhnə və hər bir personaj üçün fərqli təcrübə təmin etməlidir. Eyni zamanda, səsin dramaturji funksiyasının əsasında emosional və struktur inteqrasiya dayanır - səs sadəcə bəzək elementi olmamalı, dramaturgiyanın tərkib hissəsi olmalıdır. Teatrda səsin və musiqinin funksiyaları tarix boyu inkişaf etmişdir. Klassik inkişaf ritmik və melodik fon kimi musiqi üzərində qurulmuş, onun dramaturji istifadəsini məhdudlaşdırmışdır. XIX-XX əsrlərdə personajların daxili aləmini əks etdirmək, güc və tamaşanın strukturunu yaratmaq üçün səsdən istifadə olunmağa başlandı. Müasir teatrın inkişafı texnologiyanı daha dinamik elementə çevirib, tamaşaçılarla səs-küylü emosional əlaqə yaratmaq imkanlarını artırıb.

Müasir teatrda səs tərtibatı dramaturgiyanın mərkəzinə keçir: səhnə keçidləri, kulminasiya məqamları, personajın daxili psixoloji vəziyyəti səslə vurğulanır.

Hətta, keçmişə gedib, türk teatr düşüncəsinin köklərinə nəzər salsaq, qədim quruluşlarda və ritual-mifoloji strukturlarda musiqinin mühüm rol oynadığı aydın olur. Mifoloji simvollarla dolu rituallarda bir neçə sözdən ibarət olanlar da xüsusi simvolik məna daşıyırdı. "Türk bədii təfəkkürünün parlaq nümunəsi olan yuğ mərasimlərində Oğuznamə və dastanların səhnələşdirilməsində də musiqidən geniş istifadə olunur. Qədim insanlar inanırdılar ki, musiqi səsləri və qədim musiqi alətlərinin özünəməxsus tembri ifaçıları, eləcə də dinləyiciləri zaman-məkan hüdudlarından uzaqlaşdırır, onları ifaların, bədii obrazların sehrli dünyasına aparır" [Əfəndiyev, T., 2014, s.6].

Musiqi və səs tamaşada gərginlik, həyəcan, sakitlik, rahatlıq yaratmaqla personajların daxili aləminin dramatik təzahürünü tamaşaçılara çatdırır. Bu funksiyada musiqi tamaşanın emosional tonunu müəyyən edir və tamaşaçının hisslərinə istiqamət verir. Musiqi və səs mənalı daşıyıcı funksiyasını yerinə yetirir. Bu funksiyada onlar dramaturji mesajın, tamaşanın əsas ideya və mövzularının tamaşaçılara çatdırılmasında vasitəçi kimi çıxış edirlər. Mövzular və motivlər simvolik olaraq leytmotivləri, personajları yaxud vəziyyətləri təmsil edən musiqi vasitəsilə kodlaşdırılır.

Struktur funksiyası səhnə keçidlərini, dramatik kulminasiyaları və gərginlik nöqtələrini vurğulamaqda musiqinin rolunu əhatə edir. Musiqi və səs tamaşanın ritmini və tempini idarə edir, bölmələr arasında harmonik, emosional uyğunluğu təmin edir. Bu, tamaşanın dramaturji düzənini qorumağa, səhnələrin axıcılığını təmin etməyə xidmət edir. Nəhayət, simvolik və estetik funksiyalar musiqi , səs vasitəsilə təsvirlərin, mövzuların, dramatik hadisələrin simvolik ifadəsini təmin edir. Eyni zamanda, estetik funksiyasına görə vizual və eşitmə harmoniyası tamaşaçıya təqdim olunur. Musiqi məcazi mənalar daşıya bilir, tamaşanın ümumi estetik təsirini artırır. Leytmotiv funksiyası da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müəyyən musiqi motivinin konkret obrazla əlaqələndirilməsi onun daxili aləminin açılmasına kömək edir. Səsin tembri, intonasiyası, ritmik quruluşu personajın psixoloji vəziyyətini ifadə edə bilir. Təsvirin çevrilməsi çox vaxt musiqi materialının dəyişməsi ilə paralel həyata keçirilir. Bu üsul operada da daha aydın görünür, lakin dramatik teatrda isə incə formada istifadə olunur. Musiqi və səs semantik funksiya daşıyır, mətndə birbaşa ifadə olunmayan mənaları açır. Onlar istehza effekti yarada, vizual və mətn qatlarını əks etdirə, gizli ideyanı vurğulaya bilərlər. Məsələn, faciəvi hadisənin fonunda şən musiqinin səslənməsi tamaşaçıda təşviş və ikiqat məna yaradır. Bu zaman musiqi hadisəni izah etmir, onu şərh edir, bəzən tənqid edir.

Məkan və zamanın qurulmasında səs dizaynının rolu xüsusilə nəzərə çarpır. Tarixi dövrün musiqi xüsusiyyətləri, mühit səsləri, şəhər və ya təbii akustika səhnənin coğrafi və temporal çərçivəsini müəyyən edir. Minimalist səhnə həllində səs çox vaxt dekor funksiyasını yerinə yetirir. Bu halda səs sadəcə fon deyil, məkanın özüdür. Sükut ən güclü dramaturji vasitələrdən biridir - pauza yaradır, diqqəti cəmləşdirir və emosional boşluq effektini formalaşdırır.

Deməli, musiqi və səs dramaturgiyada dekorativ element deyil. Onlar struktur, məna, emosional enerji və ritm yaratmaq üçün əsas vasitələrdir. Düzgün qurulduqda dramaturji effekti artırır, düzgün istifadə olunmayanda isə tamaşanın ideoloji bütövlüyünü zəiflədir.

Texnologiya və novator yanaşmalar

Texnologiya və innovativ yanaşmalar səhnədə səs və musiqi üçün yeni imkanlar açır. Səsin interaktiv və immersiv istifadəsi tamaşada məkan ilə tamaşaçı arasında sıx əlaqəni təmin edərək, tamaşaçıda özünü səhnə ilə əlaqədə hiss edir. Bu yanaşmada səs effektləri təkcə fon kimi deyil, dramaturji alət kimi istifadə olunur. Elektron musiqi və müasir səs texnologiyaları teatrda yeni imkanlar təklif edir.

Rejissor və səs tərtibatçısı arasında əməkdaşlıq bu prosesdə mərkəzi rol oynayır. Yaradıcı proses, dramaturji qərarlar və texnoloji tətbiqlər performansın, texniki cəhətdən uyğun, effektiv olmasını təmin etmək üçün birləşir. Səs və texnologiyanın vəhdəti teatrda estetik, dramaturji dəyəri artırır. Rəqəmsal audio proqramları və canlı səs emal sistemləri səhnədə real vaxt rejimində nəzarəti mümkün edir. Bu o deməkdir ki, səs artıq sabit, əvvəlcədən yazılmış material deyil, performansın bir hissəsinə çevrilir. Müasir tamaşalarda istifadə olunan proqram təminatı vasitəsilə səhnənin ritminə uyğun musiqi dəyişdirilir, elektron effektlərlə aktyorun intonasiyası və ya nəfəsi dəyişdirilir. Beləliklə, səs illüstrasiya deyil, hadisənin gedişatına mane olan dramaturji faktora çevrilir.

Misal olaraq, 2007-ci ildə Londonda ilk dəfə təqdim olunan “War Horse” (“Döyüş atı”) müasir teatrda musiqi və dramaturji imkanlarını nümayiş etdirən mühüm nümunələrdən biridir. Bəstəkar Adrian Sutton xatirələrində qeyd edir ki, “tamaşanın ilkin məşqi zamanı əsl at təəssüratı yaradan kukla konstruksiyası ilə qarşılaşma layihənin estetik istiqamətini müəyyən edən məqamlardan biri idi. Bu vizual realizm musiqi və səslə tamamlanmalı idi” [Sutton, A., 2007]. Dramaturgiya baxımından iki paralel musiqi gedişi formalaşdırır: İlk olaraq, xalq musiqisindən istifadədir və bu Birinci Dünya Müharibəsi illərində Devon bölgəsinin xalq mahnıları üzərində qurulmuşdur. Bu istiqamətdə tarixi folklor materialları səhnə kontekstinə uyğunlaşdırmışdır. İkinci isə, Simfonik musiqinin roludur – Maler, Ştraus, Elqar və 20-ci əsrin əvvəllərinin digər bəstəkarlarının estetikası ilə səsləşən epik və kino musiqi dilidir. Burada əsas dramaturji yenilik ondan ibarətdir ki, musiqi tamaşaçıların reaksiyasını artırmaq üçün deyil, çox vaxt personajların daxili qorxu, çaşqınlıq və ümidsizlik vəziyyətini akustik şəkildə açmaq üçün istifadə olunur. Məsələn, səhnələrin birində orkestrin qəhrəmanlıq pafosu əvəzinə yüksək registrli, dissonans simli gedişlər vasitəsilə qorxu atmosferinin yaradır. Tamaşada leytmotiv prinsipi mühüm struktur rolunu oynayır. Baş rolun xarakterini əks etdirən truba motivi müxtəlif kontekstlərə çevrilir. Bu üsul tamaşa boyu semantik əlaqələri gücləndirir. Beləliklə, “Döyüş atı” tamaşasında səs və musiqi: kukla teatrının realizmini artırır, dramaturji məna qatlarını genişləndirir. Bu tamaşa göstərir ki, texnologiya və musiqi teatrda məqsəd deyil, quruluş və məna yaradan alətdir. Burada səs dizaynı illüstrasiya funksiyasını aşır və hadisənin dramatik daşıyıcısına çevrilir.“Müharibə səhnələrində zərb alətlərinin sərt tembrləri, mexaniki səslər yeni texnologiyanın, xüsusən də pulemyot və tankların insan və at üzərində hökmranlığını simvollaşdırır” [Morpurgo, M., 2010, s. –]. Bu, Birinci Dünya Müharibəsinin texnoloji qəddarlığını dramaturji səviyyədə eşidilir edir. Ən mühüm dramaturji nailiyyət kukla ilə səs arasındakı əlaqədir. Kuklaların “canlı” görünüşü təkcə hərəkətlərin xoreoqrafiyası ilə bağlı deyil, nəfəs alma, uğultu, ayaq səsləri və ritmik hərəkətlərin akustik dəqiqliyi tamaşaçıların inamını artırır. Kukla üç aktyor tərəfindən idarə olunsa da, tamaşaçı mexanizm yox, varlıq görür. Bu effekt səssiz mümkün deyil. Nəticə olaraq, “Döyüş atı” müasir teatrda texnologiyanın məqsəd deyil, dramaturji vasitə olduğunun parlaq nümunəsidir. Səs dizaynı müharibənin texnoloji dəhşətini eşidilən edir. Kukla teatrına “canlılıq” verir. Emosional ritmi strukturlaşdırır.

Digər misal kimi "The Curious Incident of the Dog in the Night-Time" ("İtin gecə vaxtı maraqlı hadisəsi") tamaşasını göstərmək olar. "Burada elektron musiqi və ritmik təkrarlar personajın daxili aləmini əks etdirir, tamaşaçını onun emosional vəziyyəti ilə tanış edir. Virtual akustika və səs effektləri tamaşada atmosfer yaradır, tamaşaçı ilə məkan arasında əlaqə yaradır. Burada əsas yenilik texnologiyanın dramaturgiyaya inteqrasiyasıdır" [Wikipedia, 2026]. Səhnə versiyasında səs dizaynı obrazın - Kristoferin duyğu həssaslığını ifadə etmək üçün istifadə olunur. Qatar səhnələrində, metro keçidlərində və izdiham səhnələrində səs qəsdən gücləndirilir: ritmik təkrarlar, metal səsləri, işığın qəfil dəyişməsi və artan akustik gərginlik tamaşaçını onun zehni yükünə qərq edir. Tamaşaçı hadisəni "eşitmir", ancaq Kristofer kimi yaşayır. Əsərin əsas mövzusu "autizm haqqında hekayə" deyil, fərqlilik və sosial uyğunlaşmadır. Bu mənada səs dizaynı sosial xaosla fərdi məntiq arasında ziddiyyət yaradır. Xarici dünya xaotik və səs-küylüdür. Kristoferin daxili dünyası strukturlaşdırılmış və riyazidir. Dramaturji konflikt məhz bu iki akustik sistem arasında yaranır.

Bu nümunələrlə görürük ki, məkan səs texnologiyaları dramaturji düşüncəni də dəyişir. Çoxkanallı akustik sistemlər tamaşaçını səhnənin kənar müşahidəçisindən hadisənin içində olmağa aparır. Səsin müxtəlif istiqamətlərdən hərəkəti psixoloji gərginlik yaradır, təhlükə və ya xaos hissini gücləndirir. Son illərdə süni intellektə əsaslanan musiqi nəsil sistemləri də teatr mühitinə daxil olmağa başlayıb. Alqoritmik kompozisiya ifanın tempinə və emosional vəziyyətinə uyğun olaraq real vaxt rejimində musiqi yarada bilir. Ancaq burada ciddi bir risk var: yaradıcı nəzarət zəifləsə, nəticədə mexaniki və emosional dərinlik olmaya bilər. Süni intellekt dramaturji qərarların qəbulunu əvəz etməməli, əksinə onu dəstəkləməlidir. Digər tərəfdən, innovasiya heç də həmişə texnoloji həddindən artıqlıq demək deyil. Minimalist yanaşma və sükutdan dramaturji istifadə də müasir teatrın mühüm istiqamətlərindəndir. Beləliklə, müasir teatrda texnologiya musiqi və səs dizaynının imkanlarını genişləndirir, lakin onun dramaturji funksiyası təkcə texniki yeniliklərlə müəyyən edilmir. Əsas məsələ səsin tamaşanın strukturuna necə inteqrasiyası, ideyaya, konfliktə nə dərəcədə xidmət etməsidir. Texnologiya məqsəd deyil, bir vasitədir, dramaturji məntiq əsas meyardır.

Nəticə

Tədqiqat göstərir ki, müasir teatrda musiqi və səs tərtibatı təkcə dekorativ element kimi deyil, dramaturgiyanın tərkib hissəsi kimi qəbul edilməlidir. Təhlil olunan nümunələr – "Döyüş atı" və "İtin gecə vaxtı maraqlı hadisəsi" göstərir ki, musiqi və səs personajın daxili aləmini, məkan-zaman kontekstini, tamaşanın emosional ritmini ifadə etmək üçün istifadə olunur. Klassik teatrdan fərqli olaraq, müasir səhnədə səs və musiqi dramaturji mesaj ötürmək, leytmotivlər formalaşdırmaq, kulminasiya və gərginlik nöqtələrini vurğulamaq kimi funksiyaları yerinə yetirir. Müasir texnologiyalar – elektron musiqi, virtual akustika, səs sistemləri və süni intellektə əsaslanan kompozisiya proqramları səsin dramaturji imkanlarını genişləndirir.

Bununla belə, araşdırmalar göstərir ki, texnologiya təkcə dramaturji dəyər yaratmır, əsas rol səs və musiqinin tamaşanın ideya, quruluşuna inteqrasiyasına aiddir. Minimalist yanaşmalar və səssizliyin dramaturji istifadəsi də tamaşaçıların diqqətini və emosional cəlbini artıran yenilikçi yanaşmalar kimi seçilir. Elmi yenilik baxımından bu məqalədə müasir teatrda musiqi və səs tərtibatının dramaturji funksiyaları hərtərəfli təhlil edilir və bir çox nəticələr açıqlanır. Belə ki, musiqi və səs təkcə fon elementi deyil, tamaşanın emosional və struktur ritminin əsas amilidir. İnteraktiv və immersiv texnologiyalar, elektron musiqi, süni intellekt dramaturji qərarları dəstəkləyən alətlərdir, lakin onların tətbiqi yaradıcı nəzarətə və dramaturji məqsədə

əsaslanmalıdır. Səs dizaynı tamaşaçı ilə emosional və simvolik əlaqəni gücləndirir, personajın daxili aləmini və səhnənin məkan-zaman kontekstini vizual və akustik təcrübə ilə əlaqələndirir. Leytmotivlər, ritmik strukturlar, dissonanslıq və sükut dramaturji mesajın yaradılmasında, tamaşanın estetik bütövlüyünün qorunmasında mühüm rol oynayır.

Beləliklə, müasir teatrda musiqi və səs tərtibatının dramaturji funksiyası texnoloji yeniliklərlə zənginləşir, tamaşanın struktur, emosional və simvolik enerji mənbəyi olaraq qalır. Bu nəticələr səs tərtibatçıları, rejissorlar və dramaturqlar üçün metodiki bələdçi kimi istifadə oluna bilər və müasir teatrın inkişaf perspektivlərinə yeni elmi yanaşmalar təqdim edə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Əfəndiyev, T. (2014). Çağdaş teatr prosesləri: zaman müstəvisində baxış (Teatr və musiqi). Mədəniyyət, 4 aprel, 6.
2. Haddon, M. (2003). The Curious Incident of the Dog in the Night-Time. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Curious_Incident_of_the_Dog_in_the_Night-Time (Müraciət tarixi: 25.02.2026).
3. Morpurgo, M. (2010). Adapt and survive. URL: https://www.theguardian.com/culture/2010/aug/21/michael-morpurgo-on-stage-adaptations (Müraciət tarixi: 25.02.2026).
4. Sutton, A. (2007). War Horse – The score for the National Theatre's production. URL: https://www.adriansutton.com/works/AS0008/ (Müraciət tarixi: 25.02.2026).

Чораску Александрина
Академия Музыки, Театра и Изобразительных Искусств Молдовы,
Специальность Театроведение и театральный менеджмент, бакалавриат

Современный театр как интегрированная система языков: сценография, свет и звук в постановке «Ричард III»

Резюме: Театр эволюционировал от традиционных форм, ориентированных на текст и актерское исполнение, к современному театру, где каждый элемент спектакля — сценография, свет, музыка и звук — становится важной выразительной составляющей. Современные театральные технологии позволяют создавать мобильные декорации, интерактивные инсталляции и видеопроекции, предоставляя творческую свободу и возможность быстро изменять сценическое пространство. Свет и звук уже не играют исключительно функциональную роль, а активно способствуют формированию психологии персонажей и усилению драматического напряжения. Постановка пьесы Ричард III под режиссурой Петру Хадарки иллюстрирует такой подход: символическая сценография, игра света, звуковой мир и мультимедийные проекции создают интенсивную и выразительную атмосферу, превращая зрителя в эмоционального и интеллектуального участника. Спектакль отражает борьбу за власть, моральную уязвимость и коллективную ответственность, демонстрируя, как современный театр объединяет традицию и технологии для создания сложного и глубокого сценического опыта.
Ключевые слова: *театр, современный, сценография, свет, звук*

Contemporary Theatre as an Integrated System of Languages: Richard III

Abstract. Theatre has evolved from traditional forms, focused on text and actor performance, to contemporary theatre, where each element of the performance — scenography, lighting, music, and sound — becomes an essential expressive component. Modern theatrical technologies allow for the creation of movable sets, interactive installations, and video projections, providing creative freedom and the ability to rapidly modify the stage space. Light and sound no longer serve purely functional roles but actively contribute to shaping the characters' psychology and intensifying dramatic tension. The production of Richard III, directed by Petru Hadârcă, illustrates this approach: symbolic scenography, lighting design, soundscape, and multimedia projections create an intense and suggestive atmosphere, transforming the spectator into an emotional and intellectual participant. The performance reflects the struggle for power, moral fragility, and collective responsibility, demonstrating how contemporary theatre integrates tradition with technology to create complex and profound stage experiences.
Keywords: *theatre, contemporary, scenography, light, sound*

Müasir teatr inteqrə olunmuş dillər sistemi kimi: III Riçard

Xülasə: Teatr mətn və aktyor oyununun əsas yer tutduğu ənənəvi formalarından inkişaf edərək, tamaşanın hər bir elementinin səhnə tərtibatının (ssenoqrafiyanın), işığın, musiqinin və səsin mühüm ifadə vasitəsinə çevrildiyi müasir teatr mərhələsinə çatmışdır. Müasir teatr texnologiyaları hərəkətli dekorasiyaların, interaktiv instalyasiyaların və video proyeksiyaların yaradılmasına

imkan verir, bununla da yaradıcı azadlıq təmin edilir və səhnə məkanının sürətlə dəyişdirilməsi mümkün olur. İşıq və səs artıq yalnız funksional vasitələr kimi çıxış etmir, həm də personajların psixologiyasının formalaşdırılmasında və dramatik gərginliyin artırılmasında fəal rol oynayır. Rejissoru Petru Hadârcă olan "III Riçard" tamaşası bu yanaşmanın parlaq nümunəsidir: simvolik səhnə tərtibatı, işıq həlli, səs mühiti və multimedia proyeksiyaları tamaşaçını emosional və intellektual iştirakçıya çevirən təsirli və düşündürücü atmosfer yaradır. Tamaşa hakimiyyət uğrunda mübarizəni, mənəvi zəifliyi və kollektiv məsuliyyəti əks etdirərək, müasir teatrın ənənə ilə texnologiyanı birləşdirərək mürəkkəb və dərin səhnə təcrübələri yaratdığını nümayiş etdirir.
Açar sözlər: *teatr, müasir, səhnə tərtibatı, işıq, səs*

Введение

С древних времен театр был и остаётся искусством живого присутствия, основанного на эмоциях, тексте, актёре и непосредственной связи со зрителем. От традиционного театра, который делал акцент на тексте и актёрской игре, театр претерпел многочисленные изменения как в эстетике, так и в технологическом развитии. Сегодня в современном театре каждая часть спектакля больше не функционирует отдельно. Если раньше сценография, музыка и свет играли второстепенные роли и адаптировались по ходу постановок без фиксированного плана, то теперь они становятся фундаментальными частями спектакля, без которых художественное сообщение не может быть передано полностью. Каждый элемент способствует построению атмосферы, раскрытию психологии персонажей и символическому значению действия.

Переосмысленная сцена: современный театр глазами технологий

По мнению Эрики Фишер-Лихте, «в перформативной эстетике современный театр создаёт особый опыт, в котором стираются границы между художником и зрителем, телом и разумом, искусством и жизнью — эта динамика становится пространством, через которое можно понять сценические искусства как трансформирующее событие» [Fischer-Lichte, E., 2008, p.11]. Раньше для ручного освещения, живого оркестрового сопровождения и организации сценического пространства требовалось много людей; теперь максимум четыре специалиста достаточно для координации каждого отдела, в зависимости от размеров театрального учреждения. Появление электрических технологий в начале XX века радикально изменило концепцию постановок. Современная сценография может включать подвижные декорации, интерактивные установки, подвесные элементы или видео-проекции, предоставляя режиссёрам и сценографам творческую свободу и возможность быстро изменять сценическое пространство. Свет получил больше возможностей моделировать сцену и влиять на эмоциональное восприятие зрителя, а звук стал активным драматургическим компонентом, напрямую участвуя в создании атмосферы и усилении сценического напряжения. Как отмечает Патрис Павис, «спектакль — это система знаков и кодов, в которой каждый элемент — актёр, пространство, свет, звук и декор — участвует в передаче смысла зрителю» [Pavis, P., 2003, p.12].

Таким образом, если в традиционном театре свет, музыка и декор выполняли в основном функциональные роли, в современном театре они становятся важными выразительными компонентами. В театрах Республики Молдова театральные технологии начали появляться лишь во второй половине XX века. Несмотря на медленную технологическую модернизацию, сценография превзошла чисто декоративную роль, став

активным, многофункциональным элементом, тесно связанным с актёрами. Свет и звук также способствуют формированию идей, эмоций и сценической атмосферы, придавая спектаклю большую выразительность и силу художественного послания. Взаимодействие этих компонентов, принадлежащих различным областям, формирует спектакль как единое целое, что можно наблюдать на постановке пьесы «Ричард III» Уильяма Шекспира в постановке Петру Хадарки, режиссёра и художественного руководителя Театра им. М. Эминеску в Кишинёве.

Тиран вчерашний — зеркало сегодняшнего мира

Уильям Шекспир написал множество драматических пьес, среди которых «Ричард III», относящаяся к историческим драмам. Пьеса состоит из пяти актов и прослеживает восхождение и падение Ричарда III, персонажа, движимого амбициями, манипуляциями и жаждой власти. Центральная тема текста — борьба за власть и её моральные последствия, что позволяет интерпретировать и ставить пьесу в современной ключе, где прошлое встречается с настоящим. 17 января 2026 года в Национальном театре им. М. Эминеску в Кишинёве, Республика Молдова, состоялась премьера спектакля «Ричард III» Уильяма Шекспира в постановке Петру Хадарки. Позднее постановка была показана и в Национальном театре им. Василе Алесандри в Яссах, укрепив культурные связи между Кишинёвом и Яссами. Оригинальный текст был сокращён с примерно 136 до 50 страниц, сохранив суть конфликта: борьбу за власть и её моральные последствия. Режиссёр подчёркивает актуальность пьесы, утверждая, что «мы формируем тиранов, мы их поощряем» [Ciobanu, V., 2026]. Таким образом, историческая драма становится отражением современности, манипуляций и социальной соучастности. Интерпретация Анатоля Дурбалы превращает персонажа в современного Ричарда, а не просто средневекового тирана. Он является «королём и безумцем на большой шахматной доске мира» [Maer, A. M., 2026], а сцена с троном становится моментом разоблачения притворной власти. «Ричард мчится галопом по бескрайним полям наших страхов, топча хрупкие уязвимости и мечты. Ричард так близок к нам, что иногда наши тени накладываются друг на друга. Мы — его жертвы, потому что не можем бороться с собой. Ричард заслуживает своего королевства, подданные заслуживают Ричарда» [Maer, A. M., 2026].

Сценическое пространство в цифровой интерпретации

Как отмечает Мэтью Коузи в Theatre and Performance in Digital Culture, представление, созданное с помощью новых медиа и цифровых технологий, ставит под вопрос фундаментальные убеждения о живом присутствии и непосредственности, интегрируя изменчивость времени и пространства в живое исполнение [Causey, 2003, p.397]. Сценография спектакля Ричард III Национального театра им. М. Эминеску, созданная Ириной Гурин, формирует символическое и нестабильное пространство. На сцене появляются элементы, такие как земля, могила, лопаты, розовый гроб, железный стол, букеты траурных цветов, верёвки и доска, создавая атмосферу кладбища и морального упадка. Чёрная плёнка на полу, по которой ползают актёры, создаёт ощущение выхода мёртвых из могил, символически возвращая жертв Ричарда для конфронтации с ним. Сценография выполнена преимущественно из ткани (занавески), на которую проецируются видео-элементы и идут прямые трансляции, а звуковой мир вместе со светом в синих и холодных белых тонах создаёт интенсивную драматическую атмосферу. Трон Ричарда, переосмысленный режиссёром Хадаркой, не является классическим массивным троном, а

представлен в виде металлического круга с разноцветной отделкой, на котором персонаж почти неустойчиво стоит. Власть представлена как порочный круг. Круглая форма символизирует бесконечный цикл насилия, предательства и амбиций. Ричард не владеет троном, а как бы заперт в нём, что указывает на то, что желаемая власть его поглотит. Трон не даёт настоящей поддержки, а положение актёра с подвешенными ногами передаёт хрупкость власти, достигнутой через убийство и манипуляции, показывая, что власть не может быть долговечной. Круг также можно воспринимать как символическую клетку, и Ричард становится пленником своих собственных желаний, неспособным выйти из логики зла, которое он сам создал. Белая занавесь, которая превращается в красную при подтягивании верёвки в сцене смерти леди Энн, символизирует переход от внешнего вида к крови и убийству. Шестигранная стеновая конструкция с красным фоном внутри символизирует как крепость власти, так и моральную тюрьму персонажа.

Световые и технологические решения

Свет, оформленный Андреем Фотеску, использует холодные и полугорячие тона, преимущественно белый и синий с ненавязчивыми жёлтыми акцентами. Дым обеспечивает видимость контуров объёмов, а контраст синий-белый создаёт пессимистическую атмосферу. Боковой свет формирует лица актёров, задний свет создаёт эффектные тени. Фонари и физические фонарики добавляют реализма и интимности, а падающий сверху свет, «как будто с небес», символизирует суд или неизбежную судьбу. Игра света и тени создаёт 3D-иллюзию, подчёркивая внутренние напряжения и терзания персонажей. Свет формирует атмосферу, акцентирует моменты конфликта и подчеркивает символическое значение сценографии, усиливая послание пьесы и ритм действия.

Акустика между реальным и виртуальным

Звуковое оформление Валентина Стришкова создаёт атмосферу тайны и напряжения, дополняя динамику спектакля и усиливая эмоции персонажей. Слышны скрипки, виолончели, басы, барабаны, звуки трубы, а также субоктавные эффекты и эхо в микрофон. Звуки выстрелов, речь через мегафон во время коронации, крики, гром, дождь и колокола усиливают драматизм. В контрасте появляются моменты королевского вальса или марша, подчёркивающие иронию власти. В определённые моменты звук передаёт то, что не произносится в диалогах, усиливая воздействие конфликтных сцен. Для чёткого слышания актёров используются петличные микрофоны и микрофоны для атмосферы, обеспечивающие точную акустику, и звук иногда выступает как внутренний голос, а иногда — как коллективная угроза. Ворона, ветер, дятел с тяжёлым звуком создают ощущение давления и фатальности. Саундтрек тщательно синхронизирован с видео-проекциями и актёрской игрой, так что каждый технический элемент способствует созданию цельного, живого и выразительного сценического мира.

Виртуальный взгляд театра

Проекции, оформленные Владом Адажюком, расширяют сценическое пространство и превращают его в кинематографическую вселенную. Появляются изображения внутреннего дворца, кладбища, ветра, молний и дождя, стая воронов, подвал, а также прямые трансляции со сцены, снятые на телефон, создавая ощущение немедленной реальности. Видео, где Ричард спускается по лестнице театра на церемонию, символизирует его вступление в игру власти. Символические образы — цветок гайярда, который превращается из синего в огонь и красно-черный дым при убийстве принцев, руки,

выходящие из земли с кровью, белая лошадь на синем фоне — создают разрушение виновного сознания. Сцена, выполненная с помощью искусственного интеллекта, где персонаж играет в шахматы с самим собой, говорит записанным голосом и как будто ведёт диалог со своей тёмной стороной, подчёркивает внутренний конфликт и изоляцию тирана, а игра в шахматы создаёт ощущение власти и устранения врагов. Помимо классических технологий современного театра — освещения, звука, сценографии, постановка Петру Хадарки Ричард III использует мультимедиа (проекции), демонстрируя интеграцию новых медиа как активного элемента спектакля. Прямые трансляции со сцены, видео-проекции, частично созданные с помощью ИИ изображения и звуковые эффекты, сопоставленные с видео, не являются простым визуальным контентом, а становятся сценическим языком, способствуя построению атмосферы, передаче символов и усилению психологии персонажей. Таким образом, спектакль не просто актуализирует классический текст, но и предлагает зрителю сложный опыт, в котором технологии и театр взаимодействуют для создания цельной и глубоко современной сценической вселенной. Подход Петру Хадарки демонстрирует, что современный театр выходит за рамки старой традиции, где актёр и текст были единственными важными элементами. Сегодня свет, музыка и сценография становятся активными выразительными компонентами, которые формируют сценический мир, подчёркивают смысл пьесы и превращают зрителя в эмоционального и интеллектуального участника спектакля. Спектакль становится зеркалом настоящего: «Ричард мчится галопом по бескрайним полям наших страхов, топча хрупкие уязвимости и мечты. Ричард так близок к нам, что иногда наши тени накладываются друг на друга. Мы — его жертвы, потому что не можем бороться с собой. Ричард заслуживает своего королевства, подданные заслуживают Ричарда» [Maer, A. M., 2026].

Каждый технический элемент способствует пониманию психологии персонажей и передаче символики, так что «За его порывами я всегда задаю себе вопрос, почему окружающий мир возносит таких «лягушек», как называет один из персонажей, и ставит их на вершину власти. И я процитирую известного нашего политического деятеля с кавычками: проблема не в том, что дьявол так черен, а в том, что ангелы не совсем белы», — сказал Анатоль Дурбала, актёр, привыкший к злодейским ролям, но понимающий ужасающий баланс между злом своего персонажа и злом мира, в котором он живёт» [Maer, A. M., 2026]. Отсюда можно утверждать, что спектакль становится размышлением о коллективной ответственности, власти и моральной хрупкости.

Заключение

Постановка Ричард III в постановке Петру Хадарки демонстрирует, что современный театр объединяет традицию и технологии, превращая каждый сценический элемент в активное выразительное средство. Сценография, свет, звук и мультимедиа-проекции способствуют актуализации шекспировского текста и подчёркиванию темы власти и коллективной ответственности. Таким образом, спектакль становится не просто переосмыслением исторической драмы, но и отражением современной реальности и моральной хрупкости общества.

Список использованной литературы

1. Alina Mariana Maer, дата обращения 10.02.2026, https://uzpr.ro/20/01/2026/richard-al-iii-lea-premiera-la-teatrul-national-mihai-eminescudin-chisinau-de-alina-mariana-maer/
2. Causey, M. (2003). Theatre and Performance in Digital Culture: From Simulation to Embeddedness. Routledge
3. Fischer Lichte, E., 2008, The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics, London, Routledge
4. Pavis, Patrice, Analyzing Performance: Theater, Dance, and Film, 2-е изд., University of Michigan Press, 2003
5. Petru Hadârcă, интервью Ciobanu M.V., дата обращения 09.02.2026, https://www.dw.com/ro/petru-had%C3%A2rc%C4%83-richard-al-iii-lea-este-tiranul-pe-care-l-cre%C4%83m-chiar-noi/a-75746764?fbclid=IwY2xjawPusH5leHRuA2FlbQIxMQBzcnRjBmFwcF9pZBAyMjIwMzkxNzg4MjAwODkyAAEeCTW1a4yi2yJC7Lsjz0ulBjxi6ewJBUdrEfYDyEZWWAdQq5zQvB7uborBGkk_aem_AYbD0DeskZARad8sWtR8dg

Cəfər Rzayev
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Teatrşünaslıq ixtisası, Bakalavriat

Hibrid teatr: müasir səhnə sənətində transformasiya və yeni estetik model

Xülasə: Məqalədə hibrid teatr anlayışı, onun formalaşma mərhələləri, estetik və texnoloji əsasları, pandemiya sonrası inkişaf istiqamətləri, tamaşaçı–aktyor münasibətlərində yaratdığı dəyişikliklər və Azərbaycan teatr mühitində tətbiq imkanları elmi şəkildə təhlil olunur. Tədqiqatda klassik teatr nəzəriyyələri ilə rəqəmsal performans modelləri müqayisə edilir, hibrid teatrın dramaturji quruluş, səhnə dili baxımından xüsusiyyətləri sistemləşdirilir.
Açar sözlər: *hibrid teatr, rəqəmsal performans, postdramatik teatr, interaktiv tamaşa, multimedia sənəti, səhnə texnologiyaları.*

Hybrid Theatre: Transformation and a New Aesthetic Model in Contemporary Stage Art

Abstract: This article provides a scholarly analysis of the concept of hybrid theatre, its stages of formation, aesthetic and technological foundations, post-pandemic development trends, the changes it creates in actor–audience relationships, and the possibilities for its application in the Azerbaijani theatre environment. The study compares classical theatre theories with digital performance models and systematizes the characteristics of hybrid theatre in terms of dramaturgical structure and stage language.
Keywords: *Hybrid theatre, digital performance, postdramatic theatre, interactive performance, multimedia art, stage technologies.*

Гибридный театр: трансформация и новая эстетическая модель в современном сценическом искусстве

Резюме: В статье научно анализируется понятие гибридного театра, этапы его формирования, эстетические и технологические основы, направления развития в постпандемийный период, изменения в отношениях актёра и зрителя, а также возможности его применения в театральной среде Азербайджана. В исследовании проводится сравнение классических театральных теорий с моделями цифрового перформанса, а также систематизируются особенности гибридного театра с точки зрения драматургической структуры и сценического языка.
Ключевые слова: *Гибридный театр, цифровой перформанс, постдраматический театр, интерактивный спектакль, мультимедийное искусство, сценические технологии.*

Giriş

XXI əsr teatr sənəti sürətli texnoloji inkişaf və qlobal kommunikasiya imkanlarının genişlənməsi nəticəsində yeni estetik transformasiya mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Xüsusilə 2020-ci ildən etibarən pandemiya şəraiti ənənəvi teatr modelinin məkan və auditoriya baxımından məhdudiyyətlərini üzə çıxarmış, nəticədə "hibrid teatr" modeli daha geniş yayılmışdır.

Hibrid teatr ənənəvi səhnə sənəti ilə rəqəmsal texnologiyaların, canlı ifa ilə onlayn yayımın, fiziki məkanla virtual mühitin sintezini ifadə edir. Bu model həm canlı tamaşaçı qarşısında, həm də paralel olaraq rəqəmsal platformalarda təqdim edilən tamaşaları əhatə edir.

Hibrid teatr anlayışının nəzəri əsasları

Teatr nəzəriyyəsində "hibridlik" anlayışı müxtəlif estetik üslubların və ifadə vasitələrinin sintezi kimi qəbul edilir. Bu kontekstdə hibrid teatr anlayışı postmodern teatrın inkişaf xətti ilə sıx bağlıdır. Alman teatr nəzəriyyəçisi Hans-Thies Lehmann özünün "Postdramatic Theatre" əsərində dramatik strukturların zəifləməsi və səhnədə vizual, texnoloji, fiziki komponentlərin güclənməsi prosesini izah etmişdir. Hibrid teatr bu postdramatik modelin texnoloji davamı kimi qiymətləndirilə bilər. Digər tərəfdən, Erika Fischer-Lichte performansın transformativ gücünü və tamaşaçı ilə aktyor arasındakı qarşılıqlı təsiri vurğulamışdır. Onun fikrincə, teatr canlı ünsiyyət hadisəsidir; hibrid model isə bu ünsiyyəti həm fiziki, həm də virtual müstəvidə genişləndirir.

Hibrid teatrın formalaşmasını üç mərhələdə izləmək mümkündür:

1. Multimedia teatr mərhələsi (XX əsrin sonu)

Video-proyeksiya, səhnə ekranları və interaktiv işıq sistemlərinin tətbiqi ilə klassik teatr yeni vizual çalarlar qazandı.

2. Rəqəmsal performans mərhələsi

XXI əsrin əvvəllərində onlayn platformalar və canlı yayım imkanları teatrın məkan sərhədlərini aradan qaldırdı.

3. Pandemiya sonrası hibrid model

COVID-19 dövründə bir çox teatrlar paralel yayım sisteminə keçdi. Məsələn, National Theatre tərəfindən yaradılmış National Theatre Live layihəsi tamaşaların kinoteatrlarda və onlayn platformalarda nümayişini təmin etdi.

Eyni zamanda Royal Shakespeare Company rəqəmsal yayım və interaktiv texnologiyalardan geniş istifadə etmişdir.

Hibrid teatrın əsas estetik xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- Məkanın çoxtəbəqəliliyi – fiziki səhnə ilə virtual mühitin paralel mövcudluğu.
- Zamanın elastikliyi – canlı və arxivləşdirilmiş materialın birləşməsi.
- Interaktivlik – tamaşaçıların onlayn platformalar vasitəsilə prosesə müdaxiləsi.
- Multimediallıq – video, animasiya, 3D qrafika və canlı ifanın sintezi.
- Bu xüsusiyyətlər teatrın klassik Aristotel dramaturgiyası modelindən uzaqlaşmasına və daha çox performativ struktura yönəlməsinə səbəb olur.

Tamaşaçı–aktyor münasibətlərində dəyişiklik

- Klassik teatr modelində tamaşaçı passiv müşahidəçi rolunda çıxış edirdi. Hibrid modeldə isə tamaşaçı:
- Canlı zalda iştirak edə bilər;
- Onlayn platformada rəy və reaksiya bildirə bilər;
- Səsvermə və interaktiv seçimlər vasitəsilə süjetə təsir göstərə bilər.
- Bu transformasiya teatrın kommunikativ funksiyasını genişləndirir və qlobal auditoriya anlayışını formalaşdırır.

Hibrid teatr:

- Coğrafi sərhədləri aradan qaldırır
- Fiziki məhdudiyyətləri olan şəxslər üçün əlçatanlığı artırır
- Gənc auditoriyanı cəlb edir

- Qlobal mədəni dialoqu gücləndirir.
- Bu model mədəniyyətin demokratikləşməsi prosesinə töhfə verir.

Hibrid teatrın əsas texnoloji bazası aşağıdakılardır:

- Canlı yayım sistemləri
- Virtual reallıq (VR) və artırılmış reallıq (AR)
- Motion capture texnologiyası
- LED ekran və proyeksiya sistemləri

Süni intellekt əsaslı səhnə idarəetməsi

Bu komponentlər teatrın texnoloji sənət növü kimi inkişafına şərait yaradır.

Azərbaycan teatrında hibrid teatr anlayışı

Azərbaycan teatrı zəngin tarixi ənənəyə malikdir. Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı və Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrı pandemiya dövründə tamaşaların onlayn yayımını həyata keçirmişdir.

Gələcək perspektivdə:

- Rəqəmsal arxiv sistemlərinin yaradılması
- Onlayn interaktiv tamaşaların hazırlanması
- Beynəlxalq platformalarla əməkdaşlıq

Milli teatrın qlobal məkana inteqrasiyasını gücləndirə bilər.

Elmi nəticələr

- Hibrid teatr postdramatik estetik xəttin texnoloji davamıdır.
- Bu model teatrın məkan və zaman sərhədlərini genişləndirir.
- Tamaşaçı iştirakçılıq səviyyəsi artır.
- Rəqəmsal texnologiyalar teatrın strukturunu dəyişir.

Azərbaycan teatrında hibrid modelin inkişaf potensialı yüksəkdir.

Nəticə

Hibrid teatr müasir dövrdə teatr sənətinin transformativ inkişaf modelidir. O, klassik səhnə ənənəsini qoruyaraq rəqəmsal texnologiyalarla sintez yaradır. Bu model yalnız pandemiya şəraitinin məhsulu deyil, qlobal mədəniyyətin rəqəmsallaşma prosesinin təbii nəticəsidir.

Gələcək tədqiqatlar hibrid teatrın estetik meyarlarının sistemləşdirilməsi və onun milli teatr mühitində tətbiq mexanizmlərinin hazırlanmasına yönəlməlidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Auslander, Philip. Liveness: Performance in a Mediatized Culture. London: Routledge, 2008.
2. Bayramov, A. Azərbaycan teatr tarixi. Bakı: Şərq-Qərb, 2011.
3. Causey, Matthew. Theatre and Performance in Digital Culture: From Simulation to Embeddedness. London: Routledge, 2006.
4. Dixon, Steve. Digital Performance: A History of New Media in Theater, Dance, Performance Art, and Installation. Cambridge, MA: MIT Press, 2007.
5. Əfəndiyev, İ. Teatr sənətinin nəzəri problemləri. Bakı: Elm, 2009
6. Fischer-Lichte, Erika. The Transformative Power of Performance. London: Routledge, 2008.
7. Klich, Rosemary; Scheer, Edward (eds.). Multimedia Performance. London: Palgrave Macmillan, 2012.
8. Lehmann, Hans-Thies. Postdramatic Theatre. London: Routledge, 2006.

Ciolpan Iana
Academy of Music, Theatre and Fine Arts of Moldova,
Theatre Studies and Theatre Management, BA student

Interactivity in Contemporary Theatre in the Republic of Moldova: Forms and Aesthetic Functions

Abstract: Contemporary theatre increasingly relies on multimedia and visual spectacle, yet interactivity between stage and spectator remains central. Interactivity transforms the audience from passive observers into active participants in constructing meaning and shaping the performance. Rooted in the breaking of the fourth wall and modern participatory practices, interactive theatre redefines the spectator's role through spatial, verbal, dramaturgical, emotional-psychological, and technological forms. These modes often function in combination, generating hybrid experiences adapted to genre and audience. In the Republic of Moldova, spatial interactivity expands the stage into the auditorium, enhancing comic effect through proximity and shared space. Verbal interactivity, based on direct address, intensifies psychological tension and power dynamics. Emotional-psychological interactivity engages spectators at an ethical level, fostering reflection and moral involvement. Technological elements further extend participation beyond physical presence. Interactivity thus operates as an aesthetic and dramaturgical mechanism that reshapes the theatrical experience into a dialogical and participatory act.
Keywords: *theatre, interactivity, performance, audience, Republic of Moldova.*

Интерактивность в современном театре в Республике Молдова: формы и эстетические функции

Резюме. В эпоху, характеризующуюся доминированием технологий и визуальной зрелищности, современный театр активно использует мультимедийные средства, однако интерактивность между сценой и зрителем остается его фундаментальным измерением. Интерактивность преобразует аудиторию из пассивных наблюдателей в активных участников процесса создания смысла и развития сценического действия. Основанный на принципе «разрушения четвертой стены», интерактивный театр переосмысляет роль зрителя через пространственные, вербальные, драматургические, эмоционально-психологические и технологические формы, которые нередко сочетаются и формируют гибридный художественный опыт, адаптированный к жанру и аудитории. В Республике Молдова пространственная интерактивность расширяет сцену в зрительный зал, усиливая комический эффект за счёт близости и совместного пространства. Вербальная интерактивность, основанная на прямом обращении, выявляет динамику власти и углубляет психологический конфликт. Эмоционально-психологическая интерактивность вовлекает зрителя на этическом уровне, стимулируя рефлексию и моральную сопричастность. Технологические элементы расширяют участие за пределы физического присутствия, превращая театральный опыт в диалогическое и соучастное действие.
Ключевые слова: *театр, интерактивность, спектакль, аудитория, Республика Молдова.*

Müasir Moldova teatrında interaktivlik: formalar və estetik funksiyalar

Xülasə: Müasir teatr texnologiya və vizual tamaşalarla zənginləşsə də, səhnə ilə tamaşaçı arasındakı qarşılıqlı əlaqə əsas element olaraq qalır. Qarşılıqlı əlaqə tamaşaçıları passiv müşahidəçilərdən mənanın yaradılmasında və tamaşanın inkişafında aktiv iştirakçılara çevirir. Dördüncü divarın pozulması prinsipi üzərində qurulan bu yanaşma tamaşaçının rolunu məkan, şifahi, dramaturji, emosional-psixoloji və texnoloji formalar vasitəsilə yenidən müəyyən edir. Bu formalar tez-tez birləşərək janra və auditoriyaya uyğun hibrid təcrübələr yaradır. Moldova Respublikasında məkan qarşılıqlı əlaqəsi səhnəni zalın içinə genişləndirir, yaxınlıq və ortaq məkan sayəsində komik effekti artırır. Şifahi qarşılıqlı əlaqə birbaşa müraciət vasitəsilə hakimiyyət münasibətlərini göstərir və psixoloji gərginliyi dərinləşdirir. Emosional-psixoloji qarşılıqlı əlaqə tamaşaçını etik səviyyədə cəlb edir, refleksiya və mənəvi iştirak yaradır. Texnoloji elementlər fiziki iştirakın hüdudlarını genişləndirir və teatr təcrübəsini dialoq və iştirak yönümlü hərəkətə çevirir.
Açar sözlər: *teatr, interaktivlik, tamaşa, tamaşaçı, Moldova Respublikası.*

Introduction

In an era dominated by technology and large-scale visual spectacles, contemporary theatre frequently relies on multimedia means, sound effects, and lighting design. However, what remains unconditionally captivating is the interactivity between stage and spectator. Interactivity in contemporary theatre represents the ensemble of strategies through which the spectator is no longer merely a passive observer, but becomes an active participant in the construction of meaning and in the unfolding of the performance. The concept of active audience participation is systematically developed by Jeff Wirth, who defines participatory theatre as a scenic form in which the actor must be prepared not only for performance, but also for direct interaction, improvisation, and the management of unpredictable audience reactions [Wirth Jeff, 2004, p. 3–8]. By transforming the spectator into an accomplice of the scenic action, interactivity grants each performance a unique character. Through this paper, we aim to identify and analyze the forms of interactivity in theatres in Chişinău, Republic of Moldova, through the lens of selected performances. We will observe the differences according to the genre of the performance, as well as the similarities between them.

The Theoretical Framework of Interactive Theatre

Interactive theatre presupposes the "breaking" of the fourth wall, standing in opposition to the concept formulated by Denis Diderot in 1758, according to which actors must perform as if between the stage and the audience there existed "a great wall" separating the two spaces. The annulment of this convention was proposed by Bertolt Brecht, German playwright, poet, and director, who transforms the spectator from a passive witness into an active participant, involved in reflection upon the action and the message of the performance.

Today, these ideas are actively adopted both in theatre and in cinema. Increasingly, on stages in the Republic of Moldova, interactive performances are being staged that attract broad audiences through the possibility of interaction between actors and spectators. Interaction manifests itself in various forms, from direct communication with the auditorium to actors leaving the scenic space and involving the audience in the performance, without requiring them to leave their seats. This type of performance is suitable for all age categories, since forms of interactivity can be adapted to the level of understanding and sensitivity of each audience. From children and

adolescents to adults, spectators are involved in different yet always relevant ways, transforming the theatrical experience into a process of discovery and dialogue.

In order to understand the complexity of the phenomenon, it is necessary to delineate the main types of interactivity encountered in contemporary theatre. These may be classified, in general terms, as spatial, verbal, dramaturgical, emotional-psychological, and technological interactivity.

Spatial interactivity involves the conventional extension of the stage into the space intended for the audience. Through the movement of actors among spectators, the use of the auditorium as an integral part of the scenography, or the reconfiguration of theatrical architecture, a physical proximity is produced that modifies the spectator's perception of the action. The space becomes shared, and the symbolic distance between stage and auditorium is significantly reduced.

Verbal interactivity manifests itself through direct addresses to the audience, questions, controlled improvisations, or apparently spontaneous dialogues with spectators. In this case, scenic communication surpasses the conventional level of representation and acquires a dialogical character. The spectator is no longer merely a receiver, but a communication partner.

Dramaturgical interactivity involves the participation of the audience in configuring the scenic trajectory. This may take the form of choosing narrative alternatives, influencing the order of scenes, or making symbolic decisions that modify the final meaning of the performance. Even when this participation is limited or guided, it creates the impression of co-creation.

Emotional-psychological interactivity is subtler, yet equally relevant. It occurs when the performance constructs situations that provoke direct reactions, personal commitments, or intense identifications, generating a type of active inner involvement. In this case, the spectator participates through reflection, empathy, and critical positioning.

Last but not least, technological interactivity is becoming increasingly present in contemporary theatre. From a contemporary perspective, interactivity is not limited to verbal intervention or physical proximity, but presupposes the construction of a complete sensory experience. Tim Webb emphasizes that interactive and immersive theatre must be centered on the spectator's perception, capitalizing on tactile, auditory, visual, and even olfactory stimuli in order to create a space of inclusive participation [Webb Tim, 2022, p.p. 1–10]. The use of digital platforms, mobile devices, or multimedia elements can allow real-time feedback, voting, interventions, or the integration of audience reactions into the scenic unfolding. This form extends interactivity beyond the physical space of the auditorium.

Forms of Interactivity in Selected Performances from the Republic of Moldova

The analysis of performances staged on the stages of the Republic of Moldova demonstrates that these types of interactivity do not function in isolation, but often combine, generating hybrid forms of participation. Depending on the genre of the performance and the target audience, emphasis may fall on the playful, reflective, or immersive dimension of the theatrical experience. In the following, we will illustrate these types of interactivity through concrete examples from the theatres of the Republic of Moldova.

The most frequent form of interactivity encountered on stages in the Republic of Moldova is spatial interactivity, manifested through actors leaving the conventional scenic space, thus expanding the dimension of the performance and transforming the audience into an integral part of the theatrical act. A relevant example is the performance "A Midsummer Night's Dream", directed by Nichita Betehtin, staged at the National Theatre "Eugene Ionesco", in which the

auditorium becomes an active component of the scenography. The actors use the entire space of the hall, moving among the rows and rapidly changing their scenic positioning, which confers dynamism and verisimilitude to the movement. Such practices approach the principles of immersive theatre discussed by British practitioners included in the volume edited by Bucknall, who underline that the reorganization of scenic space radically modifies the spectator's status and produces an extended experience of co-presence [Bucknall, Joanna Jayne, 2023, p.p. 18–28]. In this context, spatial interactivity does not function merely as a procedure of physical proximity, but becomes an essential instrument in the construction of comedy. Being a comedy, the production capitalizes on the surprise of proximity and the immediate reaction of the audience in order to amplify the comic effect. The spectator is no longer merely a witness of scenic situations, but indirectly participates in activating them, his or her reaction contributing to the energy and rhythm of the performance. Thus, interactivity acquires a clear dramaturgical function, directly participating in the production and sustaining of the comic.

Another type of interactivity identified on the stages of Chișinău is verbal interactivity, manifested through direct address to the audience. According to Jeff Wirth, in participatory theatre the actor must develop a flexible presence, capable of maintaining dramaturgical coherence while reacting authentically to the audience. This double scenic consciousness - between role and direct relationship - is essential in forms of verbal interactivity. [Wirth Jeff, 2004, pp. 27–35]

A relevant example in this regard is the naturalist drama "Miss Julie", directed by Luminița Țîcu, staged at the National Theatre "Mihai Eminescu". In this production, the character Jean, performed by Alexandru Pleșca, repeatedly addresses the audience, especially in moments when he ironizes or treats Julie sarcastically: "Miss: What would you do in my place? Jean: In your place? Well, let us see. As a noblewoman, as a woman, as a... fallen one. I don't know... Actually yes! Now I know! Miss (takes the razor and makes a gesture): Like this? Jean: I would do it, do not forget!" [Strindberg August, 1992, p.62]. These interventions do not interrupt the dramatic action, but create an additional layer of communication, through which the spectator becomes a direct witness of the power relationship between the characters. Through this procedure, verbal interactivity functions differently from the case of the comedy analyzed previously. If in "A Midsummer Night's Dream" interactivity contributed to amplifying the comic, in "Miss Julie" it accentuates psychological tension and the dynamics of conflict. Addressing the audience transforms the spectator into a temporary confidant of Jean, involving him or her in the mechanism of manipulation and social superiority that he displays. Thus, verbal interactivity becomes an instrument for intensifying dramatic conflict and highlighting relations of domination.

Emotional-psychological interactivity can be clearly observed in the performance "Richard III", staged at the National Theatre "Mihai Eminescu", directed by Petru Hadârcă. Through the interpretation of Anatol Durbală, the character Richard not only exposes his intentions and plans, but draws the spectator into a game of moral complicity. The confessions, direct gazes, and moments of self-justification transform the audience into a privileged witness of his manipulative strategies. Unlike the verbal interactivity in "Miss Julie", where the spectator becomes a confidant of a character in a realistic context, in "Richard III" the involvement is psychological and ethical in nature. The spectator is placed in the uncomfortable position of being seduced by the intelligence and charisma of a negative character, becoming, even if only temporarily, complicit in his criminal ascent. This form of interactivity does not presuppose physical participation or direct intervention, but an intense inner involvement, activating reflection upon moral

responsibility and the mechanisms of power. Thus, emotional-psychological interactivity functions as a subtle instrument of dramatic construction, through which the spectator is drawn into the interior of the conflict and determined to examine his or her own reactions and ethical limits.

The analysis of the three performances demonstrates that interactivity in contemporary theatre in the Republic of Moldova does not function as a simple formal procedure, but as an aesthetic mechanism adapted to the specificity of each genre. In “A Midsummer Night’s Dream”, spatial interactivity contributes to intensifying the comic through surprise and physical proximity. In “Miss Julie”, verbal interactivity highlights power relations and the dynamics of psychological conflict, transforming the spectator into a confidant of the character. In “Richard III”, emotional-psychological interactivity involves the audience at an ethical level, drawing it into a game of moral complicity. Therefore, interactivity cannot be reduced to a strategy of capturing attention, but must be understood as a dramaturgical principle that redefines the spectator’s status. From physical participation to discursive involvement and psychological seduction, contemporary theatre in Chișinău explores multiple modalities of activating the audience, consolidating the dialogical and living dimension of the theatrical act.

Conclusions

Interactivity in contemporary theatre in the Republic of Moldova asserts itself as an essential principle of restructuring the relationship between stage and spectator. The analysis of spatial, verbal, and emotional-psychological forms demonstrates that audience involvement is neither accidental nor decorative, but organically integrated into the aesthetic construction of the performance. Whether it amplifies comic effect, intensifies conflict tension, or provokes moral complicity, interactivity redefines the spectator’s status, transforming him or her from passive receiver into active participant in the process of meaning-making.

In the current cultural context, marked by accelerated communication and the influence of digital technologies, theatre reaffirms its specificity precisely through this dimension of co-presence and direct dialogue. Interactivity thus becomes not merely a directorial option, but a form of adaptation and revitalization of scenic language, consolidating the living, communal, and reflective character of theatrical art.

Bibliography

1. Bucknall, J. J., 2023 ed. Talking about Immersive Theatre: Conversations on Immersions and Interactivities in Performance. London: Routledge.
2. Strindberg, A., 1992, Miss Julie, Dover Publications, New York.
3. Webb, T., 2022 Sensory Theatre: How to Make Interactive, Inclusive, Immersive Theatre for Diverse Audiences. London: Routledge.
4. Wirth, J., 2004, Interactive Acting: Acting, Improvisation, and Interacting for Audience Participatory Theatre. Colorado Springs: Meriwether Publishing.

Amin Əhmədzadə

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Teatr tənqidi ixtisaslaşması, Magistrant

Rəqəmsal texnologiyalar cəmiyyətində teatr

Xülasə: Məqalədə Web 2.0 texnologiya dövrünün inkişafı ilə rəqəmsal dümyaya keçid etmiş müasir insanın psixoloji və sosial transformasiyası təhlil olunur. Rəqəmsal platformaların və sosial şəbəkələrin İnsanın həyat və fəaliyyəti ilə yanaşı, psixologiyasınada mənfi təsir göstərdiyi vurğulanır. Məqalə Teatr 2.0 anlayışını interaktiv teatr adı altında birləşdirərək teatrı insanın xilaskarı mövqeyində təqdim edir. Klassik teatrdan fərqli olaraq İnteraktiv(immersiv) teatrın imkanları işıqlandırılır. Məqalədə bir neçə tamaşa nümunəsi ilə teatrın rəqəmsal dövrdəki psixoterapevtik rolu əsaslandırılır. "Ruh və Kod" konsepti texnologiya və insan arasındakı balansı müəyyənləşdirən amil kimi irəli sürülür. Web 2.0-nin yaratdığı tənhalıq və sosial izolyasiya böhranına qarşı interaktiv teatrın imkanları çıxış yolu kimi qeyd edilir.
Açar sözlər: *Rəqəmsal texnologiya, İnteraktiv teatr, sosial şəbəkələr, tamaşaçı, web 2.0 , form teatrı.*

Theatre in a Society of Digital Technologies

Abstract: This article analyzes the psychological and social transformation of modern individuals who have transitioned into the digital world with the development of Web 2.0 technologies. It emphasizes that digital platforms and social networks have not only influenced human life and activity but have also had negative effects on human psychology. The article introduces the concept of Theatre 2.0, uniting it under the notion of interactive theatre and presenting theatre as a potential "savior" for the individual. Unlike classical theatre, the possibilities of interactive (immersive) theatre are highlighted. Through several performance examples, the article substantiates the psychotherapeutic role of theatre in the digital age. The concept of "Soul and Code" is proposed as a factor that helps establish a balance between technology and the human being. Interactive theatre is presented as a possible response to the crisis of loneliness and social isolation created by Web 2.0.
Keywords: *Digital technology, interactive theatre, social networks, audience, Web 2.0, forum theatre.*

Театр в обществе цифровых технологий

Резюме: В статье анализируется психологическая и социальная трансформация современного человека, перешедшего в цифровой мир с развитием технологий Web 2.0. Подчеркивается, что цифровые платформы и социальные сети оказывают влияние не только на жизнь и деятельность человека, но и негативно воздействуют на его психологическое состояние. В статье вводится понятие «Театр 2.0», объединяемое под концепцией интерактивного театра, где театр представляется в роли своеобразного спасителя человека. В отличие от классического театра, рассматриваются возможности интерактивного (иммерсивного) театра. На примере нескольких спектаклей обосновывается психотерапевтическая роль театра в цифровую эпоху. Концепция «Душа и код» выдвигается как фактор, определяющий баланс между технологией и человеком.

Интерактивный театр рассматривается как возможный выход из кризиса одиночества и социальной изоляции, вызванного развитием Web 2.0.
Ключевые слова: *Цифровые технологии, интерактивный театр, социальные сети, зритель, Web 2.0, форум-театр.*

Web 2.0 texnologiyanın inkişafında yeni bir mərhələni ifadə edir. Web 2.0-a qədər internet çox sadə şəkildə məlumatı oxumaq imkanını bizə təqdim edirdisə, Web 2.0- dan sonra isə alqoritmlər dünyasına keçid edərək burada virtual obraza çevrilmək imkanı yaradır. Bu, istifadəçilərin internetdən istifadə və imkanlarından yararlanma funksiyasının dəyişməsi deməkdir. Passiv istifadəçi indi daha aktiv istifadəçi ilə əvəz olunur. Teatr 2.0 “Ruh və kod” konsepti isə teatrın texnologiya və insan arasındakı balanslı əlaqəsini hədəfləyən yanaşmadır. Ruh emosiaları, hissləri, duyğuları, kod isə alqoritmləri rəqəmsal dünyanı özündə ehtiva edir. Texnologiyanın sürətli inkişafı rəqəmsal dünyanı gündəlik həyatımızın bir parçası halına gətirir. Rəqəmsal informasiya dünyası və teatr dedikdə ilk olaraq biz bir tərəfdə canlı sənət nümunəsi, emosiyalar hisslər dünyasını görürüksə, digər tərəfdə isə informasiya cəmiyyətini, texnologiyanın inkişafını, kodlardan ibarət dünyanı görmüş oluruq. Yaxşı, bu rəqəmsal dünya bizim düşüncə və fəaliyyətimizə necə təsir edir?

Bu gün gündəlik həyatımızı əhatə edən şeylərdən ən başlıcası sosial şəbəkələrdir. Aktiv sosial şəbəkə istifadəçisi olan insan ondan istifadə zamanı bir çox imkanlara malik olur. Bu imkanların bizə bir sıra mənfi və müsbət fəsadları toxuna bilir. Sosial şəbəkələr insanlara fərdi olaraq yanaşa bilir. İnsanlar oradan öz maraq dairəsinə uyğun olaraq istifadə edirlər. Bir tərəfdən də müasir dövrdə rəqəmsal texnologiyalar, xüsusilə internet və sosial media insanların əsas əyləncə və məlumat mənbəyinə çevrilmişdir. Kino, televiziya və rəqəmsal platformalar teatrın əsas rəqiblərinə çevrilmişdir. Teatrın canlı ifa və yaxınlıq kimi üstünlükləri olsa da, rəqəmsal dövr tamaşaçı zövqünü dəyişmişdir. İnsanlar teatr kimi canlı sənət növünə maraq göstərməkdənsə, bir toxunuşla əlçatan olan onlayn filmlərə, seriallara və digər rəqəmsal məzmunlara üz tutur. Çünki virtual həyat daha marqlı və cəlbedici gəlir. İnsanlar real həyatda görmədikləri, təsəvvür belə edə bilmədikləri demək olar hər şeyi bu virtual dünyada reallaşdıra bilirlər. Müasir insanlar rəqəmsal dövrün nümayəndələridir və onların maraqları daha çox virtual əyləncə vasitələrinə yönəlmişdir. Video oyunlar, sosial media, “Youtube”, “TikTok” və digər rəqəmsal mənbələr gənc nəsil üçün teatrın əvəzolunmaz funksiyasını arxa plana keçirir. Yəni, sosial şəbəkələr insanları onların istəklərinə uyğun olaraq müəyyən ampluanın içinə salır. Məsələn, idmanla məşğul olan, maraqlanan bir istifadəçinin sosial şəbəkə hesabına nəzər saldıqda, ona tövsiyyə olunan informasiyanın əsasən idmanla bağlı olduğunu müşahidə edə bilirik. Bu da o deməkdir ki, sosial şəbəkə istifadəçisi informasiya tələbatını sosial şəbəkə vasitəsi ilə ödəyə bilir. Beləliklə sosial şəbəkələr bizim maraqlarımızdan bizə qarşı istifadə edərək insanları sosial cəmiyyətdən uzaqlaşdırmağa çalışır. İnsanlar özləri də bilmədən onun aludəçisinə çevrilir. [Teresa Tompsonun] sözlərinə görə “Rəqəmsal nəslin sonsuz dərəcədə əyləncəyə çıxışı var, lakin məzmun və faydalılıq baxımından yoxsulluq yaşıyır.” Lakin nəticə etibarı ilə Teatra olan ehtiyac da müəyyən dərəcədə bu səbəblərdən azalır. Eyni zamanda müasir informasiya cəmiyyətində sosial şəbəkələr insanların gündəlik həyat fəaliyyətini passivləşdirir və insan beyninə mənfi təsir edir. Texnologiya inkişaf etdikcə və sosial şəbəkələrə tələbat artdıqca müasir insanın diqqət müddəti, yəni hadisələrə fokslanma bacarığı sürətli şəkildə azalır. [Ella Markmana] görə, “ Həddindən artıq sosial şəbəkələrdə vaxt keçirdiyimiz insanın diqqət etmə müddətini azaldıb.” Çünki sosial media

alqoritmləri (İnstaqram, Tiktok, və s.) platformalar beynimizi 1 dəqiqədən az, sürətli informasiya axınına alışdırıb. Bu səbəbdən də 0 və 1 lərdən və kodlardan ibarət rəqəmsal dünya artıq istifadəçinin psixologiyasına xitab etməyin ən asan və sürətli yolunu tapıb deyə hesab edilə bilər. Diqqət müddətinin azaldığı dövrdə isə teatr diqqəti və emosiyaları yenidən bərpa edir. İKT-nin inkişafı rəqəmsal dünyada nə qədər ünsiyyətə, informasiya mübadiləsinə imkan yaradırsa da bir o qədər də istifadəçini psixoloji olaraq tənhalıq böhranına gətirib çıxardır. İnsanlar öz rəqəmsal obrazlarını sosial şəbəkələr vasitəsi ilə mükəmməl və ideal qəhrəman kimi təqdim edirlər. Bu isə onların öz qüsurlarını, çatışmazlıqlarını görməməsinə gətirir. Belə olduğu halda insan qüsurlarını qəbul etməyən personaja çevrilir. Bu məqamda isə teatr yenidən sosial dünyaya qayıtmaq rəqəmsal dövrün insanının informasiya aclığını doyurmaq naminə psixoterapeft mövqeyində çıxış edir. Teatr rəqəmsal cəmiyyətin yaratdığı saxta qəhrəman obrazını parçalayaraq, səmimi emosional qəhrəmanı yenidən bizə təklif edir. Müasir insan psixologiyasına nəzər salaraqdan deyə bilərik ki, çağdaş dövrün insanı dünyanın mərkəzinə özünü gətirir. İnsan empatiya qurmaq, anlamaq kimi duyğu kodlarından azad olaraq yalnız özünə vurğunluq kimi duyğularla kodlanır. Əslində bunun birbaşa səbəbkarlarından biri Web 2.0 texnologiyalar və platformalardır ki, istifadəçi orada özünü virtual aləmin mərkəzinə qoyaraq baş qəhrəmana çevirir. Bu da öz növbəsində insanın sosial varlıq kimi daşıdığı funksiyanı parçalamış olur. Lakin teatr insanın eqosuna toxunaraq onu başqalarının probleminə şərik olmağa, səhnədəki qəhrəmanla empatiya qurmağa dəvət edir. Eyni zamanda rəqəmsal cəmiyyətin yaratdığı qeyri səmimi, saxtakar qəhrəmanı parçalayaraq saf, emosional və səmimi qəhrəmanı bizim ruhumuza kodlayır. O, insanı məcbur edir ki, mərkəzdən çəkilsin və hadisələri kənardan izləsin.

Rəqəmsal alqoritmlərlə korlanmış insanın teatr ehtiyyacını təmin edən teatr və tamaşaçı arasındakı sərhədlərin minimuma endiyi və bəzən də o sərhədlərin tamamilə itdiyi sənət formalarından biri interaktiv (immersiv) teatrdır. İnteraktiv teatr klassik teatrdan fərqli olaraq dördüncü divarı qırır və tamaşaçı ilə daha yaxından ünsiyyətdə olur. İnteraktiv teatrda tamaşaçı fikrinin nəticəsi olaraq tamaşanın finalı müəyyən dəyişikliklərə uğraya bilər. Bu da insana xas olan idarəetmə istəyini qidalandırmış olur. İnteraktiv teatr tamaşaçını aktyorlarla birlikdə hekayənin bir hissəsinə çevirir. Klassik teatrda tamaşaçı tamaşanın sonunda hər hansı bir nəticə çıxarırdısa da, interaktiv teatrda bu belə deyil. İnteraktiv teatrda tamaşaçının reaksiyası əsasında tamaşada hər hansı bir nəticə formalaşa bilər. Bu yanaşma teatr sənətinə yeni bir nəfəs yeni bir rəng gətirmiş olur. Klassik teatrda tamaşada əsas götürülən ideya dramaturq və rejissorun fikrindən qaynaqlanır, interaktiv teatrda isə ideya tamaşaçının iştirakı və kollektiv proses nəticəsində ortaya çıxır. Bir çox çalarları özündə ehtiva edən interaktiv sözü "qarşılıqlı ünsiyyət" mənasını verir. Müasir dövrdə interaktiv teatrın aktuallığı və vacibliliyi yüksək səviyyədədir. Cəmiyyətdə sosial problemlərin artması, texnologiyanın inkişafı və insanların daha fəal iştirak tələb etməsi interaktiv teatrın aktuallığını artıran əsas amillərdəndir. Bugün tamaşaçı virtual eynəklər vasitəsi ilə müxtəlif tamaşaların tək izləyicisinə deyil, həm də iştirakçısına çevirilir.İnteraktiv teatr forması yalnız tamaşaçı ilə sənət əsəri arasında əlaqəni qurmaqla kifayətlənmir. Məsələyə tamaşaçının iştirakçılıq prinsipi ilə yanaşaraq Sosial Şəbəkələr ilə ortaq xüsusiyyəti bölüşür. Hər iki ünsiyyət vasitəsi insanın hər şeyi idarə etmək, hadisələrin içində var olmaq kimi istəklərini qidalandırır. Eqosentrizm xəstəliyinə yoluxmuş izləyici isə hadisələrə öz baxış bucağından yanaşaraq təhlil edə və fikirlər irəli sürə bilər. Çünki, klassik teatrda tamaşaçı qaranlıq zalda əyləşib sadəcə hadisələri seyr edirsə "Teatr 2.0" daha dəqiq desək interaktiv teatr isə tamaşaçını qərarların verilmə prosesinə dəvət edir. Eyni zamanda tamaşaçı artıq hadisələrin gedişatında məsuliyyət daşıyan tərəfə çevrilir.

Bu isə həmin tamaşaçıya sosial şəbəkələrdə olduğu kimi, komment bildirmək, bəyənmək, təhlil etmək kimi imkanları teatr məkanında da istifadə etmək fürsəti yaradır. Məsələn ilk dəfə 1963-cü ildə Almaniyada səhnəyə qoyulan "Shear Madness" adlı tamaşanı buna nümunə göstərmək olar. Tamaşa Paul Pörtnerin əsəri əsasında səhnələşdirilib. Hadisələr bərbərxanada baş verir və burada qətl törədilir. Tamaşaçılar baş verən hadisələri izləyir, personajlara suallar verir və sonda qatili müəyyənləşdirirlər. Hər nümayiş tamaşaçılar tərəfindən maraqla qarşılnır. Çünki, qatil hər nümayişdə fərqli ol bilir, və final müxtəlif sonluqlarla bitir. Tamaşa Almaniya, ABŞ və bir sıra ölkələrin səhnəsində yer alıb. Eyni zamanda tamaşa imkan yaradır ki, tamaşaçı özünü idarə edən tərəf kimi hiss etsin və insanın özünü əhəmiyyətli hiss etməsi, hadisələrin gedişatında var olması kimi istəklərinə çatmış olsun. Eyni məqsədə xitab edən və tamaşaçı mərkəzli tamaşalardan biri də "The Mystery of Edwin Drood" muzikl tamaşasıdır. Tamaşa Çarlz Dikkenzin yarımçıq qalmış eyni adlı romanı əsasında qurulmuşdur. Burada da final tamaşaçı səsverməsi ilə müəyyənləşir. Tamaşaçılardan tələb olunan tamaşa gedişatında açılan faktları mənimsəmək və diqqətlərini tam olaraq tamaşaya fokslamaqdır. Həm sosial, həm də estetik baxımdan bu yeni yanaşmalar, teatrın gələcəyində daha çox yenilik və təcrübəyə yol açır. [Şəms.Ajax]"İnsanın illərlə özünəməxsus hesab etdiyi düşünmək, öyrənmək, qərar vermək kimi funksiyalar artıq maşınlar tərəfindən də yerinə yetirilə bilir. Bu isə insanın intellektual unikalığını sual altına alır. Artıq "ağıllı olmaq" insanın imtiyazı deyil, çünki alqoritmlər səhv etmir, yorulmur, hisslərdən təsirlənmir və milyonlarla məlumatı saniyələr içində analiz edə bilir. Bu texnoloji üstünlük insanın zehni və etik varlığına güzgü tutur: bəlkə də, bizim zəiflik hesab etdiyimiz tərəflərimiz, bizi insan edən əsas komponentlərdir?" Şəms Ajax "Posthumanizm və insandan sonrakı dünyanın fəlsəfəsi" adlı məqaləsində qeyd etdiyi bu fikirlərlə demək istəyir ki, texnologiyanın inkişafı insanın düşünmək, analiz etmək kimi imkanları özündə cəmləşdirərək İnsanın sosial varlığını kim olduğunu, unutdurur. İnteraktiv teatrın əsas üstünlüklərindən biri onun sosial və psixoloji təsir gücüdür.Yəni, interaktiv teatr yalnız əyləncə vasitəsi deyil. Burada hər bir tamaşaçının düşünmə, təhlil və analiz etmə, qərarvermə bacarıqlarının teatrda daha aktiv şəkildə üzə çıxdığını görmüş oluruq. Həm də bu iştirak vaxtı baş verir, hansı ki, tamaşa baş verən məkanda. Form teatrı bunun ən bariz nümunələrindən biri sayılır. Burada ortaya qoyulan problem məhz tamaşaçılar tərəfindən elə oradaca həll olunur. Problemin əhatə dairəsi və məzmununda isə məhdudiyyətlər qoyulmur. Baş verən oyunda problem ortaya qoyulur və problemin həllinin tapılması üçün tamaşaçıların müzakirəsi baş verir. Belə olan halda tamaşaçı hadisələrin inkişafında interaktiv şəkildə iştirak edir. Form teatrının əsas məqsədi problem ilə tamaşaçıların özlərinin üzləşməyi və həlli yolunun da müzakirələr əsasında özlərinin tapmasıdır. Form teatrı cəmiyyətdə olan müxtəlif problemlərin bir çoxunu həll edə bilmək gücünə malikdir. İnteraktiv teatr müasir dövrümüzdə tamaşaçılar tərəfindən çox müsbət qarşılanmışdır. Bunun ən başlıca səbəblərindən biri isə yuxarıda da qeyd etdiyim kimi texnologiyanın inkişafıdır. Belə olduğu halda insanların gözləntləri də böyüyür. İnteraktiv teatr da teatr çərçivəsində bu gözləntiləri müəyyən dərəcə doğrultmaqda klassik teatrdan bir addım öndədir. Çünki İnteraktiv teatr, əyləncə və sənətin vəhdət təşkil etdiyi teatr nümunəsidir. Web 2.0 insanları rəqəmsal olaraq birləşdirsə də ruhən tənhalaşdırmış olur. Teatr 2.0 öz imkanlarının sərhəddində və interaktiv teatrın verdiyi imkanlar daxilində bu tənhalığı minimuma endirmək gücünə qadirdir. Çünki teatrda yüzlərlə insan eyni anda eyni emosiaları paylaşır. Bu məqamda Teatr 2.0 Web 2.0- dan fərqli olaraq sosial dünyanın açarına çevrilir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Ella Marman (2020) The Attention Span Of a Goldfish url: https://theresemariethompson.com/the-human-element-theatre-digital-emotion/
2. Emin Əliyev (2016) Əzilənlərin teatrı və Aqusto Boal url: https://share.google/akCIWYA1RYUSZ2puL
3. Əli (2014) Sosial şəbəkələr… url: https://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhesi/2014/avqust/389022.htm
4. Əli Hacılı (2021) Müasir Sosio-Mədəni Durumda Teatrın Mövcudluq Parametrləri url: https://teatro.az/az/post/eli-hacili---muasir-sosio-medenidurumda-teatrin-movcudluq-parametleri-577
5. Fosse Thornton (2023) Theatre Review: 'Shear Madness' at The Kennedy Center's Theater Lab url: https://mdtheatreguide.com/2023/11/theater-review-shear-madness-at-the-kennedy-centers-theater-lab/
6. Xəyalə Rəis (2020) Səhnədən Zala Enən Tamaşalar: https://www.kaspi.az/az/sehneden-zala-enen-tamasalar
7. Mina Qurbanova Teatr və Müasir Texnologiyalar url: https://teatro.az/az/post/minaxanim-qurbanova---teatr-vemuasir-texnologiyalar-778
8. Mişel Sutton (2022) Reviev: The Mystery of Edwin Drood at Seymour Centre url: https://www.theatretravels.org/post/review-the-mystery-of-edwin-drood-at-seymour-centre
9. Şəms Ajax (2025) Posthumanizm: İnsandan Sonrakı Dövrün Fəlsəfəsi url: https://bakuphilosophy.com/posthumanizm-insandansonraki-dovrun-f%C9%99ls%C9%99f%C9%99si/
10. Teresa Tompson (2025) The Human Element: Theatre Awakens Digital Emotion url: https://theresemariethompson.com/the-human-element-theatre-digital-emotion/
11. Tərlan Rəsulov (2015) İnteraktiv teatr… url: https://anl.az/down/meqale/medeni_az/2015/avqust/470816.pdf

Дарья Гордиенко
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова,
Специальность Театроведение, бакалавриат

Особенности интерпретации пьес Бертольта Брехта в театрах Казахстана

Резюме: В статье рассматривается творчество Бертольд Брехт и его влияние на развитие театрального искусства. Отдельное внимание уделяется истории освоения брехтовской драматургии в Казахстане, начиная с первых постановок в 1960–1970-е годы и до современных интерпретаций. Выявляются особенности интерпретации пьес «Мещанская свадьба» и «Кавказский меловой круг» на казахстанской сцене. Особое внимание уделяется проблеме межкультурного синтеза и актуализации брехтовского наследия в современном театральном процессе. Делается вывод о сохранении художественной значимости и востребованности идей Брехта в контексте современной сценической практики.
Ключевые слова: *Бертольд Брехт, эпический театр, эффект отчуждения, казахстанский театр, межкультурный синтез.*

Features of the Interpretation of Bertolt Brecht's Plays in the Theatres of Kazakhstan

Abstract: The article examines the work of Bertolt Brecht and its influence on the development of theatrical art. Special attention is given to the history of the reception of Brechtian dramaturgy in Kazakhstan, from the first productions in the 1960s–1970s to contemporary interpretations. The study identifies the specific features of staging the plays A Respectable Wedding and The Caucasian Chalk Circle on the Kazakh stage. Particular focus is placed on the issue of intercultural synthesis and the actualization of Brecht's legacy in the modern theatrical process. The article concludes that Brecht's ideas retain their artistic significance and relevance within contemporary stage practice.
Keywords: *Bertolt Brecht, epic theatre, alienation effect, Kazakh theatre, intercultural synthesis.*

Bertolt Brext pyeslərinin Qazaxıstan teatrlarında təcəssüm xüsusiyyətləri

Xülasə: Məqalədə Bertolt Brecht yaradıcılığı və onun teatr sənətinin inkişafına təsiri araşdırılır. Xüsusi diqqət Brext dramaturgiyasının Qazaxıstanda qavranılması tarixinin öyrənilməsinə yönəldilir; bu proses 1960–1970-ci illərdəki ilk tamaşalardan başlayaraq müasir interpretasiyalara qədər təhlil olunur. Tədqiqatda "A Respectable Wedding" və "The Caucasian Chalk Circle" pyeslərinin Qazax səhnəsində quruluş xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilir. Xüsusilə, mədəniyyətlərarası sintez məsələsinə və Brext irsinin müasir teatr prosesində aktuallaşdırılmasına diqqət yetirilir. Məqalə belə nəticəyə gəlir ki, Brextin ideyaları müasir səhnə praktikasında öz bədii əhəmiyyətini və aktuallığını qoruyub saxlayır.
Açar sözlər: *Bertolt Brecht, epik teatr, yadlaşdırma effekti, Qazax teatrı, mədəniyyətlərarası sintez.*

Бертольд Брехт занимает одно из ключевых мест в истории мировой драматургии XX века. Его творчество стало переломным этапом в развитии театрального искусства,

существенно изменив представления о природе сценического действия. Брехт не только создал оригинальные драматические произведения, но и разработал собственную теоретическую концепцию «эпического театра», радикально пересмотревшую принципы взаимодействия актёра и зрителя, формы повествования и социальную функцию театра.

«Заставить зрителей отказаться... от иллюзии, будто каждый на месте изображаемого героя действовал бы так же» – так формулируется одна из ключевых задач эпического театра [1]. В своём творческом многообразии Брехт последовательно придерживается этой эстетической установки. Будь то притча «Кавказский меловой круг» или военная хроника «Мамаша Кураж и её дети», персонажи его пьес укоренены в реальности – порой жесткой и неудобной, но такой, которая побуждает зрителя к критическому осмыслению происходящего.

В Казахстане к драматургии Бертольда Брехта впервые обратились в 1970-е годы XX века. «Если точнее, 13 февраля 1968 года на сцене Казахского академического театра для детей и юношества имени Г. Мусрепова выдающийся режиссёр Мен Дон Ук впервые поставил пьесу Б. Брехта под названием «Мамаша Кураж и её дети»» [2].

Следующим режиссёром, познакомившим казахстанского зрителя с драматургией Б.Брехта, стал народный артист Казахстана Ерғали Оразымбетов. Об этом свидетельствуют казахстанские исследователи, отмечающие: «Следующим режиссёром, познакомившим казахскую публику с драматургией Б. Брехта, стал народный артист Казахстана Ергали Оразымбетов. В 1996 году он поставил пьесу «Кавказский меловой круг» в Кызылординском областном музыкально-драматическом театре имени Н. Бекежанова, а в 2001 году – в Южно-Казахстанском областном драматическом театре имени Ж. Шанина. [3].

Эти режиссёры заложили основу для освоения брехтовской драматургии и принципов эпического театра на сценах Казахстана. Если первоначальные постановочные поиски носили эпизодический характер, то сегодня произведения немецкого драматурга представлены в репертуаре различных театров страны. Его пьесы продолжают привлекать внимание режиссёров и актёров, стимулируя эксперименты с эффектом отчуждения и новыми сценическими формами.

Одним из примеров современной интерпретации является спектакль по ранней пьесе Брехта «Мещанская свадьба». Уже в этом произведении проявляются характерные черты будущей брехтовской эстетики: критическое осмысление буржуазных ценностей, стремление разоблачить лицемерие повседневности, использование гротеска и сатиры как выразительных художественных средств.

«Мещанская свадьба» представляет интерес не только как сатирическая зарисовка буржуазного быта, но и как своеобразная лаборатория будущего эпического театра. Здесь Брехт экспериментирует с приёмами отчуждения, разрушает иллюзию сценической «жизни как она есть», побуждая зрителя занять позицию наблюдателя и критически оценивать происходящее.

Впервые в Казахстане к этой пьесе обратился режиссёр Б.Атабаев. В 1999 году алматинскому зрителю был представлен спектакль «Тоғышардың тойы», о котором театральный критик Б.Кундакбайулы писал: «...Постановка немецкого драматурга Б. Брехта «Мещанская свадьба», осуществлённая режиссёром Б. Атабаевым на казахской сцене, стала примером грубого нарушения авторских прав и даже их игнорирования…

«Немцы» на сцене поют казахские песни и играют на домбре, и мало того, что некоторые персонажи фактически превращаются в «казахов», – в их действиях и движениях отсутствует логика. Спектакль от начала до конца построен на эклектике» [4].

Опираясь на оценку Б.Кундакбайулы, можно предположить, что последующие постановки пьесы развивались уже в ином направлении. Так, в 2023 году Государственный Республиканский корейский театр музыкальной комедии представил спектакль «Прозит», поставленный Екатериной Пен по мотивам «Мещанской свадьбы». В этой версии постановщики стремились сохранить большее количество элементов оригинальной структуры пьесы.

Одной из ключевых задач режиссуры в данном театре является создание межкультурного синтеза, что в спектакле реализуется через музыкальную ткань постановки. Исполнение зонгов выполняет двойную функцию: с одной стороны, создаёт эффект отчуждения в соответствии с эстетикой Брехта, с другой выстраивает межкультурные связи благодаря сохранению языка оригинала.

Екатерина Пен развивает эффект отчуждения и посредством иных сценических решений. Например, эпизод с разрушением мебели, предусмотренный драматургом как двигатель действия, переосмысляется режиссёром через интертекстуальный приём. При открытии шкафа молодожёнов гости обнаруживают персонажа из другой пьесы – Смирнова из «Медведя» А.П.Чехова. Этот ход отсылает к одноимённому спектаклю, где актёр Сергей Ким исполняет роль Смирнова. Включение фрагмента из чеховского текста усиливает элемент театральной игры и добавляет сцене оттенок сюрреализма, оставаясь при этом функционально связанным с драматургией Брехта: персонаж ломает стул, как того требует логика оригинальной пьесы.

Режиссёр сохраняет структурную основу первоисточника, одновременно переосмысляя её в контексте современной казахстанской сцены. Таким образом, «Прозит» можно рассматривать как пример диалога между классикой и современностью, демонстрирующий актуальность брехтовского наследия.

Если спектакль Екатерины Пен можно назвать удачным примером применения принципов эпического театра в Казахстане, то постановка «Шенбер», представленная 16 мая 2025 года в театральной лаборатории Qalleki Казахского национального музыкально-драматического театра имени Калибека Куанышбаева, в этом отношении выглядит менее убедительной.

Пьеса «Кавказский меловой круг» представляет собой многослойное произведение, в котором художественные средства органично сочетаются с агитационным характером брехтовской эстетики. Именно здесь наиболее последовательно воплощены принципы эпического театра: эффект отчуждения, элементы народного театра, песенные вставки и рамочная композиция, позволяющие дистанцировать зрителя и стимулировать критическое восприятие действия. В центре сюжета находится героиня Груша, чья человечность и самоотверженность противопоставлены жестокости и эгоизму представителей власти.

В книге «Жизнь драмы» Эрик Бентли приводит слова Брехта о судьбе его творчества: «Как-то раз он сказал, что в случае, если советский коммунизм не одержит всемирно-исторической победы, у его произведений не будет будущего» [5].

Однако вопреки историческим изменениям и распаду Советского Союза произведения Брехта продолжают сохранять художественную актуальность, вдохновляя

новое поколение режиссёров и актёров на поиск современных сценических форм и на переосмысление социальных и человеческих отношений.

Список использованной литературы

1. https://germania-online.diplo.de/ru-dz-ru/kultur/literatur/bertolt-brecht-1917642
2. Құндақбайұлы Б. Заман және театр өнері – Алматы: Өнер, 2001. – 257 с.
3. Несіпбай С.М., Жақсылықова М.Б., Еркебай А.С. Қазақстан театрларындағы Бертольд Брехті «оқшаулану әдісін» қолдану тәжірибесі – 2019. – 290 с.
4. Нұрпеіс Б.К. Қазақстың жастар мен балалар театры. Монография. – Алматы: «Алматы баспа үйі» ЖШС,2006. – 190 с.
5. Эрик Бентли Жизнь театра – Москва: Искусство, 1978. – 130с.

Эльвин Абдуллаев
Азербайджанский государственный университет культуры и искусств, Казахстанская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, магистрант

Роль инновационной сценографии в современных театральных спектаклях Азербайджана и Казахстана

Резюме: Статья посвящена анализу роли сценографии в современных театральных постановках Азербайджана и Казахстана. Актуальность исследования обусловлена возрастающим значением сценического пространства как самостоятельного выразительного и драматургического элемента спектакля, особенно в условиях культурной модернизации и внедрения цифровых технологий. Сценография перестает быть лишь декоративным компонентом и становится носителем концептуального смысла, отражающим процессы переосмысления национальной идентичности и взаимодействия традиции с современными художественными практиками. Цель исследования — выявить особенности сценографических решений в театрах обеих стран и определить их влияние на художественную структуру спектакля. В исследовании применяется театроведческий подход, включающий сравнительный, историко-культурный и семиотический методы анализа. Рассматриваются тенденции интеграции национальной символики, световых и мультимедийных технологий, пространственных композиций и сценического движения. Результаты исследования показывают, что сценография в театральной практике Азербайджана и Казахстана играет ключевую роль в формировании визуальной концепции постановки и усилении её эмоционально-эстетического воздействия на зрителя.
Ключевые слова: *Сценография, театр, Азербайджан, Казахстан, визуальная концепция, символика, мультимедийные технологии.*

The Role of Innovative Scenography in Contemporary Theatre Performances of Azerbaijan and Kazakhstan

Abstract: The article is devoted to the analysis of the role of scenography in contemporary theatrical productions in Azerbaijan and Kazakhstan. The relevance of the study is determined by the increasing importance of the stage space as an independent expressive and dramaturgical element of the performance, especially in the context of cultural modernization and the implementation of digital technologies. Scenography ceases to be merely a decorative component and becomes a carrier of conceptual meaning, reflecting processes of rethinking national identity and the interaction of tradition with contemporary artistic practices. The aim of the research is to identify of the features of solutions in scenography in the theaters of both countries and determine their influence on the artistic structure of the performance. The research employs a theatre studies approach, including comparative, historical-cultural and semiotic methods of analysis. The study examines trend in the integration of national symbolism, lighting and multimedia technologies, spatial compositions and stage movements. The findings demonstrate that scenography in the theatrical practices of Azerbaijan and Kazakhstan play a key role in shaping the visual concept of the production and enhancing its emotional and aesthetic impact on the audience.

Keywords: *Scenography, theatre, Azerbaijan, Kazakhstan, visual concept, symbolism, multimedia technologies.*

Azərbaycan və Qazaxıstanın müasir teatr tamaşalarında innovativ səhnəqrafiyanın rolu

Xülasə: Məqalə Azərbaycan və Qazaxıstanda müasir teatr tamaşalarında səhnəqrafiyanın rolunun təhlilinə həsr olunub. Tədqiqatın aktuallığı, xüsusən də mədəni modernləşmə və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi kontekstində səhnə məkanının tamaşanın müstəqil ifadəli və dramaturji elementi kimi artan əhəmiyyəti ilə müəyyən edilir. Səhnəqrafiya sadəcə dekorativ komponent olmaqdan çıxır və milli kimliyin yenidən düşünülməsi proseslərini və ənənənin müasir bədii təcrübələrlə qarşılıqlı təsirini əks etdirən konseptual məna daşıyıcısına çevrilir. Tədqiqatın məqsədi hər iki ölkənin teatrlarında səhnə həllərinin xüsusiyyətlərini müəyyən etmək və onların tamaşanın bədii strukturuna təsirini müəyyən etməkdir. Tədqiqatda müqayisəli, tarixi-mədəni və semiotik təhlil metodları da daxil olmaqla, teatrşünaslıq yanaşmasından istifadə olunur. Tədqiqatda milli simvolizm, işıqlandırma və multimedia texnologiyaları, məkan kompozisiyaları və səhnə hərəkətlərinin inteqrasiyasındakı tendensiyalar araşdırılır. Nəticələr göstərir ki, Azərbaycan və Qazaxıstan teatr təcrübəsində səhnələşdirmə tamaşanın vizual konsepsiyasının formalaşmasında və tamaşaçılara emosional və estetik təsirinin artırılmasında əsas rol oynayır.
Açar sözlər: *Səhnəqrafiya, teatr, Azərbaycan, Qazaxıstan, vizual konsepsiya, simvolika, multimedia texnologiyaları.*

Театр — это искусство, выполняющее функцию синтеза других видов искусства (сценическое движение, музыку, живопись, бутафорию, грим и т.д.). В настоящее время с развитием технологий количество видов искусства, включаемых в театр, растет (например, видеоустройства, 3D-маппинг, световые шоу). Создание сценического произведения всеми видами театрального искусства проходит несколько этапов. Первый этап – выбор литературной основы постановки. Это большой подготовительный период. Техническая сторона театрализованной постановки фактически является основой художественного решения и успешности будущего спектакля. [Тустикбаев Г., 2019, стр. 47].

В начале XXI века наблюдается трансформация взаимодействия театрального искусства и зрительской аудитории, характеризующаяся появлением и институционализацией цифровых альтернатив традиционным формам сценического представления. [Марьина Л, Кочергина Е., 2025, стр.31]. Искусство постмодернизма некоторыми учёными трактуется как «цитатное». И более того, последнее десятилетие и начало нынешнего столетия идентифицируются ими как эпоха «цитатного мышления». Второе десятилетие нынешнего века характеризуется становлением теории межтекстовых отношений, вводится понятие «поэтической парадигмы», и утверждений, что «каждый поэтический образ существует в ряду сходных – не обусловлен данным контекстом, а реализует общую идею, модель, образец. [Халыков К, Каржаубаева С., 2023, стр.32]

Исторически сценическое оформление в театрах опиралось на живописные декорации, конструкции и символические элементы, связанные с культурным кодом народа. Пространство сцены стремилось к достоверности, а художественное решение подчинялось драматургическому тексту. Теперь же, художники-постановщики рассматривают сцену как пластическую структуру, способную формировать драматургию

спектакля наравне с актёрской игрой и режиссурой. В этом контексте, сценография превращается в концептуальный инструмент, через который выражается авторская позиция. Свет — ритм спектакля. Системы управления освещением позволяют программировать световые партитуры, изменяя направление потоков света.

Мультимедиа в сценографии выполняет синтетическую функцию, объединяя изображение, звук и движение в единую художественную систему. Использование видеопроекторов и LED-панелей позволяет создавать фоны, способные менять атмосферу спектакля в зависимости от развития действия. Видео также вводит второй уровень реальности, где сцена взаимодействует с виртуальным слоем. Видео может функционировать как параллельная сюжетная линия, средство внутреннего монолога или символического контекста. Благодаря этому сценическое пространство становится многомерным, а драматургия многослойной.

В театрах Азербайджана и Казахстана есть общая черта - национальные орнаменты, элементы исторической памяти и этнокультурные символы интегрируются в современную визуальную среду. В этом случае декорация становится знаком и носителем идеи. Это позволяет сохранить идентичность, одновременно отвечая требованиям зрителя, привыкшего к насыщенной визуальной культуре. Такое соединение формирует единую знаковую систему.

С ослаблением идеологических ограничений художники и исследователи вновь обратились к фольклорным источникам, проявляя обновлённый интерес к их символическим, этическим и исполнительским измерениям. Современные постановки всё часто исследуют темы идентичности, исторической памяти и перемещения, - снова используя фольклорных персонажей, структуры или символы в качестве драматических рамок. Это возвращение к фольклору отражает более широкое культурное возрождение и прославление исконных нарративов в условиях глобализации и исторического разрыва. [Ahmedova G., 2025, стр. 79].

Спектакль «Möcüzəli pilləlr» («Чудесные коконы»), поставленный 10 марта 2023 года в Театре юного зрителя в Баку в режиссуре народного артиста Агахана Салманлы и заслуженного артиста Ниджата Казымова, демонстрирует выразительный пример использования инновационной сценографии в постановке для детей. В эпизоде ночной сцены свет выстраивается таким образом, что актёры оказываются в полутени и за ними размещены тюлевые завесы с видеопроекцией морского пейзажа, создающей эффект динамичного пространства.

Азербайджанский государственный русский драматический театр поставил спектакль «Будущее, которое создаёт мечта» 16 марта 2025 года, приуроченный к 90-летию со дня рождения писателя Азербайджана Максуда Ибрагимбекова. Режиссёром-постановщиком является Рауль Турккан, инсценировку подготовил Владимир Неверов, художник по декорациям – Мустафа Мустафаев, а художник по костюмам – Ольга Аббасова. Сцена оформлена как двор, а на заднике с помощью проекции показано изображение пляжа, которое создаёт визуальный «горизонт мечты». Сценография выполняет смыслообразующую функцию.

Театры Казахстана, со времени обретения независимости, также демонстрируют заметное продвижение в плане совершенствования постановочной технологии, свободы выражения в сценографической трактовке и разнообразие приемов в визуализации

художественного образа спектакля. Если в первые годы независимости сценография казахского театра страдала неким фетишизмом и особой приверженностью сакральной утопии казахской орнаментики и символики, то в последующем, отказ от изображения бытовых подробностей сосредоточил весь спектр возможностей сценографии на основных онтологически-смысловых бытийных структурах, выявляя приверженность казахских художников к конкретным объектам, превращающимися в сценографии в некий емкий символ – миф о Вселенной. [Халыков К, Каржаубаева С., 2023, стр.34].

Спектакль «NEVER FOREVER» («Всегда в никогда») в республиканском академическом немецком драматическом театре, поставленный режиссёром Андреем Лазаревым и художником Каем Лолитой 7 февраля 2026 года, и основанный на пьесе немецкого драматурга Рихарда Фалька исследует одиночество в изолированном обществе. Новшеством в сценографии стало использование ноутбуков, проекторов и смартфонов. На стене выводятся видеоряды повседневной жизни людей и потребления массового контента в интернете. Актеры демонстрируют виртуальное общение, создавая эффект параллельных реальностей.

Театральное искусство Казахстана находится на рубеже современных театральных эстетик. Используя междисциплинарный метод, режиссеры соединяют несколько творческих направлений в одно целое. Например, современные технологии, современную хореографию и драматическое искусство. [Ембергенова А, Кабдиева, С., 2023, стр. 93]. Результаты исследования подготовки сценографов в контексте креативной индустрии позволили выявить педагогические основы инновационных методик. Определена знаковая система костюмированных решений, включающая ассоциации, символы-коды и коммуникативные процессы как средства выражения исторической и национальной идентичности, а также принципы костюмных решений постановок театра Казахстана в XXI веке. [Жангужинова М, Ербол А, Лунга И., 2022, стр.101].

В спектакле «Турандот» театра «Жас Сахна им. Б.Омарова», поставленном режиссёрами Иваном Стависским и Алексеем Шемесом 21 февраля 2026 года, сценографическое решение художника-постановщика Дины Буксиковой строится на принципе трансформируемого пространства. Четыре сценические модули легко меняют своё назначение, формируя различные локации и создавая эффект скрытого наблюдения, что усиливает драматургию действия. Новшество проявляется в интеграции мультимедийного экрана, на котором проецируются образы города и дворца в зависимости от эмоционального напряжения сцен, а световое решение, разработанное Данияром Сатыбалдиевым и Дмитрием Балканским, усиливает визуальную динамику. Такое сочетание проекций и световой партитуры формирует пространство, соединяющее условность и технологичность.

Сравнивая азербайджанские и казахстанские театры, можно отметить, что обе страны активно используют современные технологии для обогащения сценического пространства, однако подходы различаются. В Азербайджане в инновационную сценографию входят видеопроекция и свет, формируя символичные пространства и подчеркивая атмосферу спектакля. В Казахстане же сцена строится на трансформируемых модулях и мультимедийных технологиях, где проекции и свет создают интерактивное и технологически насыщенное пространство, усиливающее драматургию действия.

Современные спектакли в Азербайджане и Казахстане демонстрируют, что сценография сегодня – это комплексная система, объединяющая художественное мышление, инженерные расчеты и цифровые технологии. В театральной практике Азербайджана и Казахстана наблюдается стремление к синтезу традиционных принципов и цифровых решений. Использование новейших технологий позволяет создавать сценическую среду и пространство, способные трансформироваться в ходе спектакля.

Сценография напрямую влияет на эмоциональное восприятие спектакля зрителем. Несмотря на очевидное расширение возможностей театра Азербайджана и Казахстана, остаётся открытым вопрос о том, как сохранить баланс между эмоциональной насыщенностью спектакля и технологической составляющей. К примеру, в театрах стран Европы и Америки, инновации не поменяли художественный замысел, а усилили его. Именно новые тенденции в сценографии формируют художественную структуру спектакля, определяют динамику пространства и взаимодействия актёров со зрителями.

Список использованной литературы

1. Ahmedova G. (2025). Theatrical Structures and Performance Traditions in Azerbaijani Folklore. EuroGlobal Journal of Linguistics and Language Educatuion, 2(3), 79.
2. Ембергенова А, Кабдиева, С. (2023). Central Asian Journal of Art Studies, 8(3), 93.
3. Жангужинова М, Ербол А, Лунга И. (2022). Научно-методический журнал «Педагогика и психология», 50(1), 101.
4. Марьина Л, Кочергина Е. (2025). Управление культурой, 4(1), 31.
5. Тустикбаев Г. (2019). Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика», 4(61), 47.
6. Халыков К, Каржаубаева С. (2023). Central Asian Journal of Art Studies, 8(3), 32, 34.

Rață Andreea-Emira
Theatre and Fine Arts, Academy of Music of Moldova,
Theatre Studies and Theatre Management, BA student

Theatre and New Media: Access to Culture in the Context of Contemporary Performances

Abstract: The relationship between theatre and new media is becoming increasingly important in the contemporary era, in a world where access to culture no longer depends solely on physical presence in the performance hall. Theatre, a traditional and living art form, has had to adapt to new technologies and forms of communication. Digital platforms, social networks, live broadcasts, and video content allow theatre to reach diverse audiences, overcoming geographic, social, and economic barriers. This transformation involves a profound change in the conception of productions, in the perception of spectators, and in the way artistic messages reach the public. The spectator is no longer a passive observer but becomes an active participant in the performative experience, which also extends into the online environment. Tours and digital media contribute to the democratization of culture, providing broader access and facilitating dialogue between artists and the community. Thus, contemporary theatre becomes a multidimensional space for reflection, education, and social engagement.
Keywords: *theatre, contemporary, new media, performance, audience.*

Театр и новые медиа: доступ к культуре в контексте современных спектаклей

Резюме. Взаимосвязь между театром и новыми медиа становится все более важной в современную эпоху, в мире, где доступ к культуре уже не зависит исключительно от физического присутствия в зрительном зале. Театр, традиционное и живое искусство, вынужден был адаптироваться к новым технологиям и формам коммуникации. Цифровые платформы, социальные сети, прямые трансляции и видеоконтент позволяют театру достигать разнообразной аудитории, преодолевая географические, социальные и экономические барьеры. Эта трансформация требует глубоких изменений в концепции постановок, восприятии зрителей и способах донесения художественного послания. Зритель уже не просто наблюдатель, а активный участник перформативного опыта, который распространяется и в онлайн-среду. Турне и цифровые медиа способствуют демократизации культуры, обеспечивая более широкий доступ и облегчая диалог между артистами и сообществом. Таким образом, современный театр становится многомерным пространством для размышлений, образования и социального участия.
Ключевые слова: *театр, современный, новые медиа, спектакль, публика.*

Teatr və yeni media: müasir tamaşalar kontekstində mədəniyyətə çıxış

Xülasə: Teatrla yeni media arasındakı əlaqə müasir dövrdə, mədəniyyətə çıxışın artıq yalnız tamaşa zalında fiziki olaraq olma ilə məhdudlaşmadığı bir dünyada getdikcə daha vacib olur. Teatr, ənənəvi və canlı bir incəsənət forması olaraq, yeni texnologiyalara və kommunikasiya formalarına uyğunlaşmaq məcburiyyətində qalmışdır. Rəqəmsal platformalar, sosial şəbəkələr, canlı yayımlar və video məzmun teatrın müxtəlif auditoriyalara çatmasına, coğrafi, sosial və iqtisadi maneələri

aşmasına imkan verir. Bu dəyişiklik, tamaşaların hazırlanma üsulunda, tamaşaçıların qəbulunda və bədii mesajın ictimaiyyətə çatma formasında dərin dəyişiklik tələb edir. Tamaşaçı artıq sadəcə bir müşahidəçi deyil, onlayn mühitə də yayılmış performans təcrübəsinin fəal iştirakçısına çevrilir. Tur və rəqəmsal media mədəniyyətin demokratikləşməsinə töhfə verərək daha geniş çıxış imkanı yaradır və sənətçilərlə ictimaiyyət arasında dialoqu asanlaşdırır. Beləliklə, müasir teatr düşüncə, təhsil və sosial iştirak üçün çoxölçülü bir məkan olur.

Açar sözlər: *: teatr, müasir, yeni media, tamaşa, auditoriya.*

Introduction

The relationship between theatre and new media has become increasingly important in the contemporary era, in a world where access to culture no longer depends strictly on physical presence in a performance hall. Theatre, a traditional and living art form, has had to adapt to new technologies and forms of communication. Today, digital platforms, social media networks, live broadcasts, and video content allow theatre to reach far more diverse and numerous audiences, overcoming geographical and social barriers as well as economic limitations. This adaptation does not only involve promoting performances, but also implies a profound change in how theatrical productions are conceived, how audiences perceive artistic messages, and how themes and meanings reach the public.

Through new media, theatre becomes not only an artistic act, but also an instrument of social and cultural reflection a space for dialogue between artists and the community. The spectator is no longer a passive viewer, but becomes an active participant in an experience that transcends the theatre hall and extends into the digital space. Thus, contemporary theatre acquires a multiple dimension: it remains a place of direct experience, but it also projects itself into the online environment, where it can be accessed by audiences who might otherwise be excluded. In this sense, my work as a social media creator at the Teatrul, Alexie.

Mateevici” becomes essential. Through posts, video clips, live broadcasts, and online interactions, we bring theatre closer to the public, transforming each performance into an accessible and relevant experience, regardless of location.

“Între noi e totul bine” – The Mirror of Contemporary Relationships

The performance “Între noi e totul bine” by Dorota Masłowska, staged at the Teatrul „Alexie Mateevici”, lucidly and ironically explores tensions within modern relationships and the effects of inner isolation. The play shows how real communication is often replaced by appearances, while the past marked by suffering and trauma is ignored or hidden beneath the superficiality of a present dominated by consumerism and mass media. The characters live in a noisy domestic chaos filled with unnecessary objects; they talk a lot but fail to communicate, caught between the trauma of the past and an artificial present shaped by advertising, technology, and appearances.

The set design is crowded with everyday objects worn dishes, textiles, plastic bags, and photographs placed chaotically reflecting the characters’ inner states and transforming the stage into a metaphor for internal disorder. Warm light in the foreground contrasts with cold light in the background, creating the impression of two coexisting realities: one chaotic, loud, and energetic; the other cold, isolated, and distant. Costumes and makeup emphasize the artificiality of the portrayed world, highlighting human typologies and generating humor through subtle yet realistic exaggerations.

The soundscape, composed of fragments of TV shows, adapted music, and ambient effects, creates a fully immersive atmosphere in which the audience is caught between everyday noise and the characters' loneliness. Fragmented, mechanical, or grotesquely exaggerated gestures underline the characters' inability to communicate authentically, as well as the tension between appearance and reality.

The tour of "Între noi e totul bine" was a unique experience, offering audiences in different cities the opportunity to reflect on their own lives, relationships, and the way contemporary society manages memory and tradition. Each performance became an occasion for interaction between the artistic team and the community, addressing delicate themes such as alienation, social superficiality, and the rupture between generations. This mobility demonstrates theatre's power to reach diverse communities and create lasting cultural impact.

"Lucruri care nu se spun" – Introspection and Self-Love

The performance "Lucruri care nu se spun" explores introspection and one's relationship with the self. Ana, a young TV producer, attempts to understand who she is and how she was shaped as a person. She confronts external criticism, societal expectations, and imposed standards, trying to identify the moment when she was emotionally formed. The play raises fundamental questions about emotional and sexual maturation during adolescence, about fears and personal boundaries, but also about the courage to choose life and self-love.

Through new media, the message of the performance can be amplified and transmitted to a wider audience, including young people facing similar pressures. The show becomes a tool for awareness, emotional education, and reflection on authenticity and self-acceptance.

Through video interviews, posts, and multimedia materials, viewers can analyze Ana's journey and apply it to their own lives, discovering ways to manage social and personal pressures.

"Tristețe și bucurie în viața girafelor" – Theatre as a Tool for Healing

The performance "Tristețe și bucurie în viața girafelor" follows the experience of a young girl, Girafa, who embarks on an initiatory journey alongside her teddy bear, Judy Garland, in search of resources that would allow her access to television and, implicitly, to the outside world. The story explores loss, economic and social crises, but also how fantasy, creativity, and innocent curiosity can function as tools of survival and learning.

Through an eclectic theatrical discourse that combines fairy tale, documentary, and parody, the performance transforms a dramatic situation into a playful yet profound experience.

Theatre becomes an instrument of self-healing, inviting the audience to view the tensions of the world through a child's eyes and to understand that adults can learn much from children's innocence and courage.

Memory – The Link Between Past and Present

A common element in these performances is memory. In "Între noi e totul bine", the memory of war contrasts with the superficiality of the present; in "Lucruri care nu se spun", emotional memory helps reconstruct identity; in "Tristețe și bucurie în viața girafelor", affective memory and family relationships drive the action and the characters' motivation.

Memory is not merely a historical or personal reference point, but a tool for reflection, education, and self-knowledge. It allows the spectator to connect past and present with personal experience, contributing to a deeper understanding of the world and of the self. Integrating memory into performance becomes a way of preserving values, experiences, and emotions within a community, while also transmitting them to younger generations.

The Role of Tours and New Media in Access to Culture

Performance tours are essential instruments for expanding cultural impact. Each visited city becomes a space for reflection on the themes of the plays, and direct interaction with audiences provides valuable feedback for artists and communities. New media amplify these effects: live broadcasts, video clips, social media posts, and interactive materials allow audiences to follow performances even if they cannot attend physically.

This combination of touring and digital media increases accessibility to culture and democratizes the theatrical experience. The audience becomes an active participant interacting online, commenting, discussing, and reflecting on the transmitted messages thus contributing to the creation of a living and interactive cultural space.

Conclusions

Contemporary theatre extends its impact beyond the physical stage by integrating new media as an essential component of communication and audience engagement. The performances staged at the Teatrul „Alexie Mateevici" demonstrate that performing arts can address profound themes such as memory, alienation, and self-love, while remaining relevant to today's society.

The integration of the digital environment does not replace the direct theatrical experience, but complements and amplifies it, providing access to a broader audience. Tours and online presence contribute to the democratization of culture, facilitating dialogue between artists and communities.

By combining tradition with technology, theatre becomes an active space for reflection, education, and social engagement. Thus, theatre and new media function together as instruments of connection, awareness, and personal development, adapted to contemporary realities.

Bibliography

1. Dixon, S. (2007). Digital Performance: A History of New Media in Theater, Dance, Performance Art, and Installation. Cambridge, MA/London: MIT Press.
2. Manovich, Lev. 2001The Language of New Media. Cambridge, MA: The MIT Press.
3. Shannon, T. (2015). The New Digital Theatre: Theatrical Performance and Digital Media. London: Routledge.

Yelyzaveta Ralitna
Kharkiv State Academy of Culture,
Performative Arts, BA student

Antithetical Makeup in the System of Actors' Expressive Means

Abstract: The paper reveals the role of makeup as an anti-illustrative tool, where the visual image does not correspond to the character's inner content. The main motives of this construct are clarified, where antithetical makeup is considered an artistic technique aimed at the critical perception of the image, a detachment from its literal interpretation, which becomes an additional stimulus for appealing to cultural codes, ideas, and meanings. It is proved that this artistic strategy poses certain challenges for the performer of the role. The nature of possible solutions to these strategies is presented on the example of the film The Guide, or Flowers Have Eyes (makeup artist Iryna Solodovska) by O. Sanin.
Keywords: *acting skills, makeup art, stage practice, film art, creativity, art, semiotics of makeup.*

Антитетический грим в системе выразительных средств актёра

Резюме: В статье раскрывается роль грима как антииллюстративного средства, при котором визуальный образ не соответствует внутреннему содержанию персонажа. Уточняются основные мотивы данного конструкта, где антитетический грим рассматривается как художественный приём, направленный на критическое восприятие образа и отстранение от его буквальной интерпретации, что становится дополнительным стимулом для обращения к культурным кодам, идеям и смыслам. Доказывается, что данная художественная стратегия ставит перед исполнителем роли определённые задачи. Характер возможных решений этих стратегий представлен на примере фильма «Поводырь, или Цветы имеют глаза» (гримёр — Ирина Солодовская) режиссёра О. Санина.
Ключевые слова: *Актёрское мастерство, искусство грима, сценическая практика, киноискусство, творчество, искусство, семиотика грима.*

Aktyorların ifadə vasitələri sistemində antitetik qrim

Xülasə: Məqalədə qrim sənətinin anti-illüstrativ vasitə kimi rolu açıqlanır; bu zaman vizual obraz personajın daxili məzmunu ilə uyğunluq təşkil etmir. Bu konstruksiyanın əsas motivləri müəyyənləşdirilir və antitetik qrim obrazın tənqidi qavranılmasına yönəlmiş, onun literal (birbaşa) interpretasiyasından uzaqlaşmanı təmin edən bədii üsul kimi nəzərdən keçirilir. Bu yanaşma mədəni kodlara, ideyalara və mənalara müraciət üçün əlavə stimul yaradır. Sübut edilir ki, bu bədii strategiya rol ifaçısı qarşısında müəyyən çətinliklər qoyur. Bu strategiyaların mümkün həll yollarının mahiyyəti O. Saninin "Поводырь, или Цветы имеют глаза" ("Bələdçi, yaxud çiçəklərin gözləri var") filmi (qrim rəssamı İrina Solodovska) nümunəsində təqdim olunur.
Açar sözlər: *Aktyor ustalığı, qrim sənəti, səhnə təcrübəsi, kino sənəti, yaradıcılıq, incəsənət, qrim semiotikası.*

One of the components of creating an image in the performing arts is its visual presentation, which involves the use of various artistic and performing techniques, including the art of makeup.

Makeup often serves as an effective means of emphasizing traits outlined in the "character's biography" (such as age, gender, race, etc.). However, it should be noted that makeup can influence biases regarding the hero's moral qualities. The ancient philosophers have consistently raised the issue of aesthetic attractiveness. Given the focus of this work, it is relevant to recall a specific form of discrimination against individuals based on appearance and conformity to "norms" of attractiveness, including the stereotype that "beauty is good". Lookism is grounded in the idea that physical attractiveness is associated with positive qualities, such as the image of a princess. At the same time, unattractiveness is associated with negative qualities, such as those of an evil witch. Many people automatically judge others based on their own perceptions of appearance, which influences how they understand others (Eagly, A.H., Ashmore, R.D., Makhijani, M.G., & Longo, L.C., 1991). However, in artistic works, visual elements can contradict a character's true nature, particularly in post-dramatic performances and films. In such cases, the makeup scheme becomes a means of a visual contradiction between the characters and their appearance. Researchers of makeup art have previously focused primarily on analyzing visual accents, seeking to interpret specific internal characteristics of a character, hero, or genre. In this context, the relevance of this scientific inquiry arises: to outline the purpose of visual contrast and, from the perspective of theatrical pedagogy, to determine how actors can address this artistic challenge when working on a role.

It is proposed to examine the use of the defined technique using the example of the Ukrainian historical drama film "The Guide, or Flowers Have Eyes", directed and written by Oles Sanin, with Iryna Solodovska as a makeup artist. The image of the main protagonist, the blind Kobzar (bard) Ivan Kocherha (actor Stanislav Baklan), is executed within a realistic makeup style.

The makeup scheme follows an "aged face" concept: accentuated hollows, darkened eye sockets, emphasized wrinkles, and gray beard and eyebrows. Particular attention was required for the eye area, as the film's character is blind. Work in the eye area required special attention, as the character is blind. However, the makeup artists visually enhanced key accents: a scar under the eye, sunken and emphasized eyes, a matte corneal area, a muted mucous line, and the absence of iris brightness. It is known that special lenses, through which nothing was visible, were custom-made for the actor to achieve deeper immersion in the role, greater detail, and greater authenticity.

All this creates the impression of a person showing signs of aging, physical weakness, even helplessness. At first glance, this is the image of an individual detached from life and incapable of influencing events. However, the character's inner essence is entirely different. The hero is a bearer of historical memory and traditions, a guardian of spiritual strength and wisdom. The visual elements conflict with the predetermined characteristics, creating a discrepancy between the character and his external appearance.

Thus, the makeup no longer merely illustrates but creates a metaphor, becoming an active component within the sign system of stage semiotics.

The image of another character in the film, Volodymyr, an employee of the USPD (Unified State Political Directorate), played by Oleksandr Kobzar, appears "ideal" at first glance. The makeup scheme of a "youthful face": clearly accentuated facial features, a well-groomed appearance, emphasized formality, a slight blush, and tone. Such a visual presentation should correspond to the image of a positive character. However, the inner essence of the character is different - cynicism, cruelty, and betrayal, which completely contradict the external mask. Throughout the plotline, clues appear before the viewer: a smile, a characteristic squint, and a

particular gaze. The visual framing here is used as a means of ironic alienation: the external component hides the character's truth and simultaneously calls on the viewer to carefully watch his actions, not to trust appearances. Thus, the discrepancy between the visual appearance and the inner essence becomes a mirror of the system that attempts to conceal violence behind an external facade.

Semiotic markers should help viewers activate dual associative signals. According to a research group comprised of C. Huang, K. Fitzgerald, C. Ahn, H. Chu, and M. Grizzard, these markers can be characterized by external contradiction, meaning the simultaneous presence of several signs: visible (mostly permanent) and competitive (transient) (Huang, Fitzgerald, Ahn, Chu, & Grizzard, 2017, p. 6). For instance, scars on a hero's face are a permanent visible clue, while a smile is competitive—it appears transiently and may be subtle.

The same "clue" can be considered in the color-grading of the makeup scheme: the image of the kobzar (bard) is enhanced with a warm color palette, while Volodymyr's is accentuated with a colder one.

In this case, one should also consider the specific nature of an actor's work in cinema, which involves a casting system where the actor's "type" is taken into account when approving them for a role. According to the electronic explanatory dictionary of the Ukrainian language, "typazh" (type) refers to "an actor whose external characteristics make them suitable for performing a specific role" (Slovnyk.ua. Типаж). This means that, to a large extent, any artistic techniques related to a character's appearance are premeditated by the film crew.

The same applies to antithetical makeup; this characteristic is always defined and planned by the director and the production designer to create psychological ambiguity, tension, or to emphasize irony.

Regarding The Guide (Povodyr), it is possible to argue that the makeup design contrasts with the inner essence: externally, weakness and, at first glance, helplessness, while internally, strength and grandeur. In our opinion, this visual counterpoint has a symbolic purpose: to emphasize the strength of the spiritual over the physical, to elevate the image of the kobzar to the level of a national symbol - a guardian of truth and culture - and to raise questions of cultural memory and intangible heritage. Everything that is not visible is considered a spiritual legacy. Blindness becomes merely a physical state juxtaposed with the depth of the character, his truth. The kobzar becomes the boy's true "guide" - his teacher, mentor, and leader.

To summarize, the technique of visual inconsistency is also evident in other artistic works. In this context, films such as "The Silence of the Lambs" (director J. Demme, 1991), "The Hunchback of Notre Dame" (based on Victor Hugo's novel, dir. P. Medak, 1997), the psychological allegory of the main heroine's split personality in "Black Swan" (dir. D. Aronofsky, 2010), and others come to mind. This is also observed in domestic films, for example, "A Well for the Thirsty" and "The Eve of Ivan Kupalo" (dir. Yu. Illienko, 1965 and 1968), "Brief Encounters" (dir. K. Muratova, 1967), among others.

In the performing arts, examples of such stylistics can be found in post-dramatic theater, for instance, in the work of Canadian director Robert Lepage and Italian opera and ballet theater director Romeo Castellucci. In Ukrainian theatrical art, contemporary stage artists such as Vlad Troitskyi and Stas Zhyrkov, among others, should be mentioned.

Moreover, this technique is actively used in advertising campaigns and social initiatives to distance themselves from literal interpretation and appeal to deeper cultural codes, ideas, and meanings.

Conclusions. This work proposes viewing makeup art not as an illustrative tool, but as a metaphor for inner alienation and the rupture between an external component and its meaning. This specified technique can enhance a character's critical perception, encourage a deeper reading, create cognitive dissonance, and intensify the theme of moral contradiction. It undermines aesthetic models in which "evil" is ugly and "good" is beautiful, bringing to the forefront the dignity of human existence and ethical relations rather than external advantages.

Semiotic systems that create such complex images require detailed interpretation and separate critical re-evaluation by both the viewer and the actor performing the role. This demands from the artist the use of diverse methods and approaches to working with a role, deep immersion, and awareness of its conflicting components.

With the emergence of new technologies in the performing arts, these techniques can indeed confuse the viewer. The following scientific research can be associated with this: the concepts of archetypes, deconstruction, and innovation in cinema and theatrical art require a more thorough examination.

Thus, such examples not only exist but also actively function as an expressive artistic strategy that expands the toolkit of makeup art and demonstrates its ability to operate not only within the mimetic (reproductive) framework but also in an anti-mimetic key – as a means of creating semantic multi-layeredness of an image.

Bibliography

1. Eagly, A. H., Ashmore, R. D., Makhijani, M. G., & Longo, L. C. (1991). What is beautiful is good, but…: A meta-analytic review of research on the physical attractiveness stereotype. Psychological Bulletin, 110(1), 109–128. https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.109
2. Grizzard, M., Huang, J., Fitzgerald, K., Ahn, C., & Chu, H. (2018). Sensing heroes and villains: Character-schema and the disposition formation rocess. Communication Research, 45(4), 479–501. https://doi.org/10.1177/0093650217699934
3. Sanin, O. (Director). (2014). The Guide [Film]. Pronto Film.
4. Slovnyk.ua. (n.d.). Типаж. Retrieved January 20, 2025, from https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%82%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%B6

Zeynəb İsmayılova
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Teatr rejissoru ixtisası, Bakalavriat

Keçmişə doğru irəliləyiş: klassik dramaturgiyanin çağdaş səhnə həlləri

Xülasə: Bu məqalə müasir teatrşünaslıqda klassik dramaturgiyanın yeri və rolunu təhlil edir. Yazıda klassik mətnlərə yanaşmanın XX əsrin ikinci yarısından etibarən necə dəyişdiyi, “rejissor teatrı”nın formalaşması ilə ədəbi mətnin dominantlığının necə sarsıldığı araşdırılır. Klassik dramaturgiyanın ənənəvi psixoloji təqdimatından imtina edilərək, mətnin dekonstruksiyası və yeni vizual həllərlə təqdimatı məsələlərinə toxunulur.
Açar sözlər: *Teatr sənəti, klassik dramaturgiya, müasir interpretasiya, çağdaş teatr.*

Moving Towards the Past: Contemporary Stage Interpretations of Classical Dramaturgy

Abstract: This article analyzes the place and role of classical dramaturgy in contemporary theatre studies. It examines how approaches to classical texts have changed since the second half of the 20th century, as well as how the emergence of “director’s theatre” has challenged the dominance of the literary text. The study addresses the rejection of traditional psychological interpretations of classical dramaturgy, focusing instead on the deconstruction of the text and its presentation through new visual solutions.
Keywords: *Theatre art, classical dramaturgy, modern interpretation, contemporary theatre.*

Движение в прошлое: современные сценические интерпретации классической драматургии

Резюме: Данная статья анализирует место и роль классической драматургии в современном театроведении. В работе рассматривается, как изменился подход к классическим текстам со второй половины XX века, а также как формирование «режиссёрского театра» поколебало доминирование литературного текста. Затрагиваются вопросы отказа от традиционной психологической интерпретации классической драматургии, деконструкции текста и его представления через новые визуальные решения.
Ключевые слова: *Театральное искусство, классическая драматургия, современная интерпретация, современный театр.*

Teatr sənəti təbiəti etibarilə “indi və burada” baş verən bir hadisədir. Lakin paradoksal olaraq, bu sənətin onurğa sütununu əsrlər öncə yazılmış mətnlər – klassik dramaturgiya təşkil edir. Müasir teatrşünaslıqda ən kəskin müzakirə mövzularından biri də məhz budur: Klassik mətn toxunulmaz bir abidədir, yoxsa rejissorun öz sözünü deməsi üçün sadəcə bir bəhanə, bir partitura? XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq, xüsusilə "rejissor teatrı"nın hegemonluğu dövründə pyeslərə münasibət kökündən dəyişdi. Artıq səhnə əsəri dramaturqun fikirlərinin illüstrasiyası olmaqdan çıxıb, müstəqil bədii mətn statusu qazandı. Piter Bruk qeyd edir ki, "Klassika o demək deyil ki, əsər tozlu rəflərdə qalmalıdır. Klassika o əsərdir ki, hər səhər oyananda pəncərədən baxdığın mənzərə kimi sənə yeni bir şey deyir.” Əgər biz Şekspiri bu gün səhnələşdiririksə, o,

mütləq bizim zəmanəmizin qanını daşımalıdır, əks halda bu, sadəcə kostyumlu maskarad olar." [1]

Klassik dramaturgiya ənənəvi olaraq psixoloji əsaslı təqdimata və dramatik personajın fərdiliyinin dialoq vasitəsilə ifadəsinə əsaslanır. Bu yanaşmada teatr əsasən ədəbi mətn üzərində qurulur və səhnə hadisələri mətnin məzmununun çatdırılmasına xidmət edir. Lakin XX əsrdə modernist teatr nəzəriyyəçiləri bu ənənəvi yanaşmanı tənqid etməyə başladılar. İtalyan şairi və futurizm hərəkatının qurucusu Filippo Tommaso Marinetti(1915) teatrın yalnız ədəbi dil üzərində qurulmasına qarşı çıxaraq səhnə sənətinin yeni ifadə vasitələri axtarmalı olduğunu vurğulayırdı. İngilis teatr nəzəriyyəçisi Eduard Qordon Qreq teatrda mətnin dominant rolunu azaltmağı və səhnədə işıq, hərəkət, obraz və simvolik elementlər vasitəsilə yeni mənalar yaratmağı təklif edirdi. Bu yanaşmalar klassik dramaturgiyanın çağdaş səhnə həllərində yenidən interpretasiya olunmasına və müasir rejissorların klassik əsərləri yeni vizual və estetik vasitələrlə təqdim etməsinə zəmin yaratmışdır.

Bu yazının başlığında qeyd etdiyim "keçmişə doğru irəliləyiş" ifadəsi təsadüfi olaraq seçilməyib. Biz Sofokla, Şekspirə, Şillerə, Qoqola yaxud, Axundzadəyə müraciət edərkən, əslində keçmişə qayıtmırıq. Həmin material ilə bu günümüzün, gələcəyin aktual problemlərinin həllinə doğru irəliləyirik. Məsələn, "Romeo və Cülyetta"dakı hadisələr İntibah dövrü Veronasında deyil, müasir Nyu-Yorkun cinayətkar məhəllələrində və ya cyberpunk (kibberpank) üslubunda gələcəkdə baş verə bilər. Burada məqsəd tamaşaçıda assosiativ əlaqə yaratmaq, köhnə hekayənin bu gün də baş verə biləcəyini göstərməkdir. Lakin klassik dramaturgiyanın çağdaş səhnə həlləri sadəcə kostyumların dəyişdirilməsi - Hamletin cins şalvar geyinməsi və ya Romeo ilə Cülyettanın smartfonla mesajlaşması demək deyildir. "Klassik bir əsərin bugünkü baxış bucağından şərh olunması" ifadəsi ilə yalnız formal bir yeniləmə deyil, həm də orijinal mətnin bugünkü tamaşaçı üçün hansı məna daşıdığını ortaya qoyan bir dramaturji işin aparılması nəzərdə tutulur. Bu zaman mətnin yazıldığı dövrə aid olub artıq aktuallığını itirmiş elementlər kənarda saxlanmalı və bugünkü baxış bucağı daha aydın şəkildə müəyyənləşdirilməlidir. Eyni zamanda səhnədə yer alacaq hər bir işarə və hər bir fikir forma ilə məzmun arasındakı əlaqəni pozmadan möhkəm əsaslar üzərində qurulmalıdır. (Ostermayer, 2016)

Alman teatrşünası Hans-Tis Lemanın "Postdramatik teatr" nəzəriyyəsi klassikaya yanaşmada inqilabi bir çərçivə təklif edir. Bu yanaşmada mətn (süjet, dialoq, xarakterlər) öz həlledici dominantlığını itirir, səhnə elementlərindən birinə çevrilir. Rejissor klassik mətni dekonstruksiya edir - onu parçalayır, yenidən yığır, bəzən də tanınmaz hala salır. Burada olan dekonstruksiya isə dağıtmaq demək deyil,o, mətnin daxili ziddiyyətlərini üzə çıxarmaq və gizli mənaları aşkar etmək üçün bir üsuldur.

Tomas Ostermayer klassik əsərlər haqqında belə bir ifadə qeyd edir, "Mən klassik mətni dəyişdirmirəm, mən onu sadəcə bu günün ritminə kökləyirəm. Tamaşaçı 300 il əvvəlki zarafata gülmürsə, deməli o zarafat ölüb. Rejissorun vəzifəsi klassik müəllifin ruhunu incitmədən, onun fikirlərini müasir insanın dilinə tərcümə etməkdir." [4]

Klassik əsərlərin müasir interpretasiyası zamanı istifadə edilən texnoloji vasitələr tamaşanın atmosferini kökündən dəyişir. Məsələn immersiv teatrda tamaşaçı və səhnə arasından 4-cü divarın ləğv edilməsi, klassik əsərin teatr binasında deyil, fabrikdə, xəstəxanada və ya küçədə oynanılması, tamaşaçını passiv izləyicidən, aktiv iştirakçıya çevrir. Bu zaman ənənəvi dekorasiyaların yerini rəqəmsal həll alır. Ağır dekorasiyaların əvəzinə dinamik proyeksiyalara yer verilir. Məsələn, video mapping vasitəsilə "Maqbet" tamaşasında qəsrin divarları bir anda qana

bulanmış döyüş meydanına, daha sonra isə qəhramanın daxili iztirablarını əks etdirən mücərrəd kabuslara çevrilə bilər. Bilirsinizmi ki, "Maqbet" özü də bir adaptasiyadır? Uilyam Şekspir əsəri yazarkən əsasən "Holinşedin Xronikaları" kitabının (1587-ci il) 2-ci nəşrindən geniş şəkildə istifadə etmiş, həmin mənbəni daha qaranlıq bir əsərə çevirmişdi.

Konstantin Boqomolovun səhnələşdirdiyi "3 bacı" tamaşası da klassik mətnin, çağdaş texnologiyayla sintezinin bir nümunəsidir. Bu tamaşa klassik A.P.Çexov pyesindən çox fərqlənir və daha çox postmodern eksperiment olaraq qəbul olunur. Burada hadisələr 19-cu əsr mühitində deyil, müasir atmosferdə baş verir. Müasir dekor, texnologiya və kostyumlardan istifadə edilir. Tamaşada ironik dialoqlar, qara yumor var. Səhnədə isə ekranlar, video görüntülər, müasir texnikalar tətbiq olunur. Orijinal Çexov əsərində üç bacının Moskvaya getmək arzusu əsasdır. Boqomolovun quruluşunda isə daha müasir və fəlsəfi şərh ortaya qoyulur. (Boqomolovun, 2019)

Müasir teatr rejissoru Romeo Kasteluççi Dantenin məşhur əsəri olan "İlahi komediya"nı yeni teatr estetikası ilə səhnələşdirərək klassik mətnə fərqli bir baxış təqdim edib. Dünya ədəbiyyatının ən mühüm əsərlərindən biri olan bu klassik nümunə 3 hissədən - Cəhənnəm, Əraf və Cənnətdən ibarətdir. Kasteluççi'nin hazırladığı Cəhənnəm performansı klassik əsərin birbaşa uyğunlaşdırması deyildir. Bu, daha çox onun ideyalarının və simvollarının müasir interpretasiyasıdır. Tamaşada ənənəvi dramatik süjetdən deyil, vizual obrazlar, kollektiv səhnə kompozisiyaları dominantlıq təşkil edir. Hansı ki, bu yanaşma müasir teatr estetikasının əsas göstəricisi hesab olunur. Üçlüyün ilk hissəsi olan Inferno, Kastellucci kontekstində bu günkü dünyanın "cəhənnəmini" əks etdirmək üçün hazırlanmış bir iş kimi qarşımıza çıxır. Bu performansda peşəkar aktyorlardan başqa, peşəkar olmayan şəxslər də iştirak edib. Kastellucci bu vəziyyətlə "insan" və "kütlə" anlayışını ön plana çıxarır. Yaranan bu kütlə qapalı bir mexanizm deyil, əksinə sərhədləri genişləndirən və başqalarını da öz içinə daxil edən " qara dəlik" rolunu oynayır. Hadisələrin baş verdiyi məkan - Avinyondakı Papalar Sarayı, həm tarixi, həm də dini simvolik məna daşıyır. Kastellucci Papalar Sarayını sadəcə tarixi bina kimi göstərmir. O, bu məkanı tamaşanın ideyalarını gücləndirən bir dramaturji vasitə kimi istifadə edir, həm tarixi, həm dini simvolları sorğulayır və onlara müasir mənalar əlavə edir. Bu zaman bütün bu simvollar teatr estetikası ilə birləşərək yeni bir bədii məna ortaya çıxarır (Castellucci, 2008).

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edə bilərəm ki, klassik dramaturgiya ölü bir irs deyil, daim dəyişən və yenilənən bir fenomendir. Çağdaş teatrın vəzifəsi klassikləri "tozlu rəflərdən" endirib, onları bugünkü tamaşaçının dilində danışdırmaqdır. İstər texnoloji yeniliklər, istərsə də radikal sarsılma vasitəsilə olsun, əsas məqsəd teatrın canlı təbiətini qorumaq və insan ruhunun dərinliklərinə enməkdir. Klassika müasir rejissorun əlində gildirsə, ondan hansı heykəlin yonulacağı sənətkarın istedadından və dövrün tələbindən asılı olaraq dəyişəcəkdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Brook, P. (1968). The Empty Space (Boş Məkan). London: Penguin Modern Classics.
2. Edward gordon craig – on the art of the theatre. London: heinemann, 1911.
3. Lehmann, H.-T. (2006). Postdramatic Theatre.
4. Marinetti, Filippo Tommaso. Futurist Synthetic Theatre. 1915. 391.org, https://391.org/manifestos/1915-futurist-synthetic-theatre-marinetti-settimelli-corra
5. Ostermeier, T. (2016). Interview: Every Generation Writes its Own Shakespeare. The Theatre Times.

Zəhra Fəttahova
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Teatrşünaslıq ixtisası, Bakalavriat

Rəqəmsal dövrdə teatr: süni intellekt və səhnə sənətinin transformasiyası

Xülasə: Süni intellekt (Sİ) rəqəmsal incəsənət dünyasını dərindən dəyişdirən və yaradıcılığın sərhədlərini yenidən müəyyən edən inqilabi bir texnologiyadır. Bu məqalədə Sİ-nin bədii istehsal prosesinə necə inteqrasiya olunduğu, sənətin ənənəvi anlayışına yaratdığı çətinliklər və açdığı yeni estetik - fəlsəfi üfüqlər araşdırılır. Sİ ilə sənətkar arasındakı bu simbiotik əlaqə, həmçinin sənət əsərinin mülkiyyəti və orijinallıqla ilham arasındakı xətt haqqında fundamental suallar doğurur. Bundan əlavə, Sİ-nin texniki bacarıq tələb edən maneələri aradan qaldıraraq sənəti demokratikləşdirdiyi və daha çox insanın yaradıcı ifadə imkanlarına çıxışına imkan verdiyi vurğulanır. Bununla belə, bu, avtomatlaşdırmanın yaradıcı peşələrə potensial təsiri və sənət bazarını necə formalaşdıracağı ilə bağlı narahatlıqlar da yaradır. Nəticə olaraq, süni intellektlə dəstəklənən rəqəmsal incəsənət yalnız yeni alətlər dəsti təqdim etmir, həm də incəsənətin təbiəti, yaradıcılıq və unikal insan ifadə formaları haqqında fəlsəfi müzakirələri sürətləndirir. Bu yeni sərhəd rəssamlar, texnoloqlar və tənqidçilər tərəfindən araşdırılmasını gözləyən münbit və dinamik bir sahə yaratmışdır.
Açar sözlər: *Süni intellekt, rəqəmsal incəsənət, yaradıcı proses, , etika, estetika.*

Theatre in the Digital Age: Artificial Intelligence and the Transformation of Performing Arts

Abstract: Artificial intelligence (AI) is a revolutionary technology that is profoundly transforming the world of digital art and redefining the boundaries of creativity. This article examines how AI is integrated into the process of artistic production, the challenges it poses to traditional understandings of art, and the new aesthetic and philosophical horizons it opens. The symbiotic relationship between AI and the artist also raises fundamental questions about the ownership of artworks and the boundaries between originality and inspiration. In addition, it is emphasized that AI democratizes art by removing technical barriers, thereby enabling more people to access opportunities for creative expression. However, this development also generates concerns about the potential impact of automation on creative professions and how it may reshape the art market. In conclusion, AI-supported digital art not only provides a new set of tools but also accelerates philosophical debates about the nature of art, creativity, and unique forms of human expression. This new frontier has created a fertile and dynamic field awaiting exploration by artists, technologists, and critics.
Keywords: *Artificial intelligence, digital art, creative process, ethics, aesthetics.*

Театр в цифровую эпоху: искусственный интеллект и трансформация сценического искусства

Резюме: Искусственный интеллект (ИИ) является революционной технологией, которая глубоко трансформирует мир цифрового искусства и переопределяет границы творчества.

В статье рассматривается, каким образом ИИ интегрируется в процесс художественного производства, какие вызовы он создает для традиционного понимания искусства и какие новые эстетические и философские горизонты открывает. Симбиотическая связь между ИИ и художником также поднимает фундаментальные вопросы о собственности на произведения искусства и о границе между оригинальностью и вдохновением. Кроме того, подчеркивается, что ИИ демократизирует искусство, устраняя барьеры, требующие технических навыков, и тем самым расширяя доступ большего числа людей к возможностям творческого самовыражения. Вместе с тем это вызывает обеспокоенность по поводу потенциального влияния автоматизации на творческие профессии и того, как она может изменить рынок искусства. В заключение отмечается, что цифровое искусство, поддерживаемое искусственным интеллектом, не только предлагает новый набор инструментов, но и ускоряет философские дискуссии о природе искусства, творчестве и уникальных формах человеческого самовыражения. Этот новый рубеж формирует плодотворное и динамичное поле для дальнейшего исследования художниками, технологами и критиками.

Ключевые слова: *Искусственный интеллект, цифровое искусство, творческий процесс, этика, эстетика.*

Giriş

Teatr sənəti bəşər mədəniyyətinin ən qədim və eyni zamanda ən dinamik inkişaf edən sahələrindən biri kimi, tarix boyu müxtəlif ictimai, estetik və texnoloji təsirlərin sintezində formalaşmışdır. Ənənəvi olaraq canlı ifaçılığa, insan emosiyasına və fiziki səhnə mühitinə əsaslanan teatr, uzun müddət texnologiyadan daha çox kənar və ya köməkçi vasitə kimi istifadə etmişdir. Lakin XXI əsrdə baş verən elmi-texnoloji inqilab, xüsusilə rəqəmsallaşma və süni intellekt texnologiyalarının sürətli inkişafı bu sənət növünün mahiyyətinə yeni baxış bucağı gətirmişdir. Müasir informasiya texnologiyaları artıq yalnız texniki dəstək rolunu oynamır, əksinə, teatrın yaradıcı strukturunun ayrılmaz komponentinə çevrilərək onun estetik və funksional sərhədlərini genişləndirir.

Süni intellektin teatr yaradıcılığına təsiri

Süni intellekt (SI) anlayışı, ümumilikdə, insan zəkasının funksiyalarını – öyrənmə, analiz etmə, qərarvermə və yaradıcılıq qabiliyyətlərini – maşınlar vasitəsilə modelləşdirməyə yönəlmiş texnologiyalar toplusu kimi xarakterizə olunur. Bu texnologiyaların inkişafı nəticəsində kompüter sistemləri artıq yalnız verilmiş əmrləri icra edən mexanizmlər deyil, həm də məlumatları təhlil edən, nəticələr çıxaran və müəyyən mənada "yaradıcı" qərarlar verə bilən strukturlara çevrilmişdir. Elmi ədəbiyyatda xüsusilə vurğulanır ki, maşın öyrənməsi (machine learning), dərin öyrənmə (deep learning) və generativ modellər kimi yanaşmalar incəsənətin müxtəlif sahələrində, o cümlədən teatrda yeni eksperimental imkanlar yaratmışdır.

Teatr mühitində süni intellektin tətbiqi çoxşaxəli xarakter daşıyır. Bu tətbiqlər dramaturgiyanın yaradılmasından başlayaraq səhnə dizaynına, aktyor performansının analizinə, tamaşaçı davranışının modelləşdirilməsinə qədər geniş spektri əhatə edir. Məsələn, generativ alqoritmlər vasitəsilə yeni ssenarilərin avtomatik şəkildə yaradılması, mövcud dramaturji mətnlərin analiz edilərək alternativ süjet xətlərinin qurulması artıq praktikada istifadə olunan yanaşmalardandır. Eyni zamanda, interaktiv teatr layihələrində süni intellekt sistemləri tamaşaçı

reaksiyalarını real vaxtda analiz edərək səhnə hadisələrinin gedişinə təsir göstərə bilir. Bu isə teatrın ənənəvi "statik" quruluşunu dəyişdirərək onu dinamik və adaptiv sistemə çevirir.

Səhnə texnologiyaları və rəqəmsal mühitin inkişafı

Bununla yanaşı, səhnə texnologiyalarında da mühüm yeniliklər müşahidə olunur. Süni intellekt əsaslı işıqlandırma və səs sistemləri səhnə mühitini daha dəqiq və emosional təsirli şəkildə qurmağa imkan verir. Virtual reallıq (VR) və artırılmış reallıq (AR) texnologiyalarının inteqrasiyası isə teatr məkanını fiziki sərhədlərdən kənara çıxararaq yeni "rəqəmsal səhnə" anlayışını formalaşdırır. Bu, tamaşaçı təcrübəsini daha immersiv edir və onu hadisələrin birbaşa iştirakçısına çevirir.

İmmersivlik və müasir teatr: tamaşaçı təcrübəsinin transformasiyası

Müasir teatrın ən diqqətçəkən istiqamətlərindən biri immersiv teatr formasıdır. Bu yanaşmada tamaşaçı yalnız izləyici deyil, həm də hadisələrin aktiv iştirakçısı olur. Virtual və artırılmış reallıq texnologiyaları bu prosesi daha da gücləndirir və teatrın sərhədlərini fiziki səhnədən kənara çıxarır.

İmmersivlik anlayışı müasir teatr nəzəriyyəsində tamaşaçının yalnız müşahidəçi deyil, hadisələrin birbaşa iştirakçısına çevrildiyi performans formasını ifadə edir. Bu termin ingiliscə "immersive" sözündən gəlir və "tam daxilolma", "batma" mənasını daşıyır.

Ənənəvi teatr modelində səhnə ilə tamaşaçı arasında aydın sərhəd mövcud olduğu halda, immersiv teatr bu sərhədi aradan qaldırır və tamaşaçıya fiziki və emosional olaraq tamaşanın içində olma imkanı yaradır.

Teatr nəzəriyyəsində immersivlik anlayışı xüsusilə Josephine Machon tərəfindən geniş şəkildə tədqiq edilmişdir. Onun yanaşmasına görə, immersiv teatr tamaşaçının duyğularına, bədəninə və şüuruna eyni anda təsir edən çoxsensorlu təcrübə yaradır. Bu tip teatrda məkan, səs, işıq və hərəkət sintez olunaraq tamaşaçının fərdi təcrübəsini formalaşdırır.

Müasir dövrdə immersiv teatrın inkişafında texnologiyalar, xüsusilə süni intellekt, virtual reallıq (VR) və artırılmış reallıq (AR) mühüm rol oynayır. Bu texnologiyalar vasitəsilə tamaşaçı yalnız fiziki məkanda deyil, eyni zamanda rəqəmsal mühitdə də hadisələrin iştirakçısına çevrilir. Süni intellekt sistemləri tamaşaçı davranışlarını analiz edərək performansın gedişatını dəyişə və fərdiləşdirə bilir. Bu isə hər tamaşanı unikal edir və əvvəlcədən tam müəyyən olunmuş ssenari anlayışını zəiflədir.

İmmersiv teatrın ən məşhur nümunələrindən biri Punchdrunk teatr şirkətinin hazırladığı layihələrdir. Onların ən tanınmış işi olan Sleep No More tamaşasında tamaşaçılar sərbəst şəkildə məkan daxilində hərəkət edir, müxtəlif səhnələri fərqli ardıcıllıqla izləyir və hər biri fərdi təcrübə yaşayır. Bu yanaşma klassik dramaturgiyanın xətti strukturunu pozaraq çoxvariantlı narrativ yaradır.

Elmi tədqiqatlarda xüsusi diqqət yetirilən məsələlərdən biri də süni intellektin yaradıcılıq anlayışına təsiridir. Ənənəvi olaraq yaradıcılıq yalnız insana məxsus xüsusiyyət kimi qəbul edilsə də, müasir texnologiyalar bu yanaşmanı sual altına alır. Süni intellekt tərəfindən yaradılan mətnlər, musiqilər və vizual kompozisiyalar "yaradıcılıq" fenomeninin sərhədlərini yenidən müəyyənləşdirməyə vadar edir. Teatr kontekstində isə bu, müəlliflik, interpretasiya və performans anlayışlarının yenidən dəyərləndirilməsi deməkdir. Tədqiqatçılar bu sahədə həm optimist, həm də tənqidi mövqelər sərgiləyirlər: bir tərəfdən SI yeni yaradıcı imkanlar açır, digər tərəfdən isə insan faktorunun zəifləməsi və sənətin autentikliyinin itirilməsi kimi risklər ortaya çıxır.

İnteraktiv teatr və tamaşaçı ilə yeni münasibət forması

Süni intellektin teatrda ən maraqlı tətbiqlərindən biri interaktivlikdir. Ənənəvi teatr modelində tamaşaçı passiv müşahidəçi rolunda çıxış edirdi. Lakin müasir texnologiyalar bu münasibəti dəyişir.

İnteraktiv teatr layihələrində süni intellekt tamaşaçı reaksiyalarını (səs, mimika, davranış) analiz edərək səhnə hadisələrinin gedişinə təsir göstərə bilir. Bu isə hər tamaşanı unikal və təkrarolunmaz edir. Beləliklə, teatr artıq əvvəlcədən tam müəyyən edilmiş struktur deyil, canlı və dəyişkən sistemə çevrilir.

Bu yanaşma xüsusilə müasir performans sənətində və eksperimental teatrda geniş yayılmışdır və tamaşaçının emosional iştirak səviyyəsini artırır.

Rəqəmsal performans və rəqəmsal media

Son onillikdə ifaçılıq sənətləri daxilində kompüter texnologiyaları ilə bağlı qeyri-adi dərəcədə gərgin bir təcrübə dövrü yaşanıb. Rəqəmsal media canlı teatr və rəqslərə getdikcə daha çox daxil edilib və iştirakçı instalyasiyalarda, CD-ROM-da və internetdə yeni interaktiv performans formaları ortaya çıxıb. Stiv Dikson "Rəqəmsal Performans" əsərində bu təcrübələrin təkamülünü izləyir, əsas praktikantların və tamaşaların ətraflı hesabatlarını təqdim edir və bu yeni media sənəti formasının nəzəri, bədii və texnoloji kontekstlərini təhlil edir. Dikson bugünkü rəqəmsal tamaşaların sələflərini klassik yunan dramının deus ex machina-sından Vaqnerin Gesamtkunstwerk-ə (ümumi sənət əsəri konsepsiyası) qədər dəyişən teatr texnologiyasının keçmiş formalarında tapır və müasir əsərlərlə iyirminci əsrin konstruktivizm, dada, sürrealizm, ekspressionizm, futurizm və multimedia qabaqcıllarının nəzəriyyələri və təcrübələri arasında paralellər aparır.

Rəqəmsal performansa nəzəri baxış bucağı üçün Dikson Filip Oslander, Valter Benjamin, Roland Bartes, Jean Bodriyar və başqalarının işlərindən istifadə edir. Müasir rəqəmsal performans təcrübəsini sənədləşdirmək və təhlil etmək üçün Dikson bədənin, məkanın və zamanın təsvirindəki dəyişiklikləri nəzərdən keçirir. O, virtual cisimləri, avatarları və rəqəmsal dublları, eləcə də Stelarc, Robert Lepage, Merce Cunningham, Laurie Anderson, Blast Theory və Eduardo Kac kimi sənətçilərin çıxışlarını nəzərdən keçirir. O, virtual reallıq və robot performans işləri, ucqar yerlərin real vaxt rejimində əlaqələndirildiyi telematik tamaşalar, veb-kameralar və onlayn dram icmaları daxil olmaqla, teatr tamaşası yaratmaq üçün yeni medianın yeni yanaşmalarını araşdırır və bəzi texnoloji teatr əsərlərinin yaratdığı "ekstratemporal" illüziyanı nəzərdən keçirir. Nəhayət, o, naviqasiyadan iştirakçı və əməkdaşlıq etməyə qədər interaktivlik kateqoriyalarını müəyyən edir. Dikson rəqəmsal performansa dominant nəzəri yanaşmalara – o cümlədən postmodernizmin yenini inkar etməsi adlandırdığı şeylərə - meydan oxuyur və onların yerinə bir sıra cəsarətli orijinal arqumentlər təklif edir.

Etik və estetik məsələlər

Digər mühüm aspekt etik və sosial məsələlərlə bağlıdır. Süni intellektin teatrda geniş tətbiqi sənətkarın rolunun dəyişməsi, əmək bazarında yeni tələblərin yaranması və texnologiyadan asılılığın artması kimi problemləri gündəmə gətirir. Bu isə teatr təhsilinin və peşə hazırlığının yenidən qurulmasını zəruri edir. Müasir teatr mütəxəssisi artıq yalnız bədii bacarıqlara deyil, həm də texnoloji savadlılığa malik olmalıdır. Bu baxımdan, incəsənət və texnologiya arasında inteqrasiya yeni multidissiplinar yanaşmaların formalaşmasına səbəb olur.

Nəticə

Müasir teatrın inkişafında süni intellekt və rəqəmsal texnologiyaların rolu yalnız texniki yeniliklərlə məhdudlaşmır. Onlar dramaturgiya, səhnə dizaynı və tamaşaçı təcrübəsi kimi

fundamental sahələri transformasiya edərək teatrın özünü yenidən dərk etməsinə səbəb olur. İnteraktiv və immersiv performanslar tamaşaçı ilə səhnə arasındakı sərhədləri aradan qaldırır, hər tamaşanı unikal və təkrarolunmaz edir, insanın yaradıcılıq və duyğu potensialını texnologiya ilə sintez edir.

Süni intellektin dramaturgiya, aktyor performansı və səhnə texnologiyalarına inteqrasiyası teatrın ənənəvi strukturlarını zənginləşdirir və onu daha adaptiv, çoxölçülü və dinamik sənət formasına çevirir. Bu isə göstərir ki, teatr yalnız keçmişin ənənələrini yaşatmaqla kifayətlənmir; o, həm də müasir elmi və texnoloji yeniliklərin yaratdığı imkanlarla özünü yeniləyir və gələcəyə yönəlir.

Nəticə etibarilə, "Teatr 2.0: Ruh və Kod" anlayışı yalnız texnologiya ilə insan təcrübəsinin qarşılıqlı əlaqəsini ifadə etmir, həm də teatrın fəlsəfi və estetik mahiyyətinə yeni baxış açır. Bu baxımdan müasir teatr, süni intellekt və rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə həm yaradıcı sənətkar, həm də tamaşaçı üçün daha zəngin, interaktiv və immersiv təcrübə təmin edən bir platformaya çevrilir.

Beləliklə, gələcəkdə teatrın inkişafı yalnız texnologiyanın tətbiqi ilə ölçülməyəcək, həm də insanın emosional, intellektual və estetik iştirakını maksimum dərəcədə artırmaq qabiliyyəti ilə qiymətləndiriləcəkdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Dixon, S. (2007). Digital performance: A history of new media in theater, dance, performance art, and installation. MIT Press.
2. Əliyeva, S. M. (2024). Teatr və bədiiildəşdirmə sahəsində süni intellekt texnologiyalarının tətbiqi imkanları və perspektivləri. İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun elmi konfrans materialları.
3. Laurel, B. (2013). Computers as theatre (2nd ed.). Addison-Wesley.
4. Məmmədova, S. (2025). Teatr sənətində süni intellekt texnologiyalarının tətbiqi imkanları və perspektivləri."Müasir incəsənət məkanında süni intellekt: problemlər və perspektivlər" Beynəlxalq elmi-nəzəri konfrans.
5. Xalq qəzeti. (2024, 30 may). Süni intellekt teatr sənətinə yeni imkanlar açır. https://xalqqazeti.az/az/musahibe/246566-suni-intellekt-teatr-senetine-yeni

Абзал Адина
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова,
Специальность Театроведение, бакалавриат

Современная интерпретация образа казахской женщины в казахском театре

Резюме: В статье рассматривается современная интерпретация образа казахской женщины в театральном искусстве на примере спектаклей «Улпан» Г. Мусрепова и «Карагоз» М. Ауэзова. Анализируется процесс переосмысления классического наследия в контексте современных художественных и общественных тенденций. Особое внимание уделяется режиссёрским решениям, в которых акцент смещается с социально-исторического контекста на внутренний психологизм и символическое осмысление образов. Раскрываются ключевые аспекты женских образов: общественная ответственность, духовная сила и государственность в образе Улпан, а также внутренняя свобода, трагизм и конфликт личности с обществом в образе Карагоз. Проводится сравнительный анализ, позволяющий выявить многогранность и эволюцию образа казахской женщины в современном театре. Делается вывод о том, что современные сценические интерпретации способствуют углублению философского содержания классических произведений и их актуализации в контексте сегодняшнего культурного пространства.
Ключевые слова: *казахский театр, образ женщины, современная интерпретация, Улпан, Карагоз, режиссура, драматургия, символизм, психология образа.*

Contemporary Interpretation of the Image of the Kazakh Woman in Kazakh Theatre

Abstract: This article examines the contemporary interpretation of the image of the Kazakh woman in theatrical art, using the productions "Ulpan" by G. Müsirepov and "Karağoz" by M. Auezov as examples. It analyzes the process of rethinking classical heritage in the context of modern artistic and social trends. Special attention is given to directorial approaches in which the focus shifts from the socio-historical context to inner psychological depth and the symbolic interpretation of characters. The key aspects of female images are revealed: social responsibility, spiritual strength, and state-consciousness in the character of Ulpan, as well as inner freedom, tragedy, and the conflict between the individual and society in the character of Karağoz. A comparative analysis is conducted, allowing the identification of the multidimensional nature and evolution of the image of the Kazakh woman in contemporary theatre. It is concluded that modern stage interpretations contribute to a deeper philosophical understanding of classical works and their relevance within today's cultural space.
Keywords: *Kazakh theatre, image of woman, contemporary interpretation, Ulpan, Karağoz, directing, dramaturgy, symbolism, character psychology.*

Qazax teatrında qazax qadın obrazının müasir interpretasiyası

Xülasə: Bu məqalədə teatr sənətində qazax qadın obrazının müasir interpretasiyası Ulpan və Qaragöz tamaşaları nümunəsində araşdırılır. Məqalədə klassik irsin müasir bədii və sosial tendensiyalar kontekstində yenidən düşünülməsi prosesi təhlil olunur. Xüsusi diqqət rejissor

yanaşmalarına yönəldilir ki, burada diqqət sosial-tarixi kontekstdən obrazların daxili psixoloji dərinliyinə və simvolik interpretasiyasına keçir. Qadın obrazlarının əsas cəhətləri üzə çıxarılır: Ulpan obrazında sosial məsuliyyət, mənəvi güc və dövlətçilik şüuru, Qaragöz obrazında isə daxili azadlıq, faciə və fərd ilə cəmiyyət arasındakı konflikt. Müqayisəli təhlil aparılır ki, bu da müasir teatrda qazax qadın obrazının çoxölçülü xarakterini və təkamülünü müəyyən etməyə imkan verir. Nəticə olaraq qeyd olunur ki, müasir səhnə interpretasiyaları klassik əsərlərin daha dərin fəlsəfi dərk olunmasına və onların bugünkü mədəni məkan daxilində aktuallığının qorunmasına töhfə verir.
Açar sözlər: *Qazax teatrı, qadın obrazı, müasir interpretasiya, Ulpan, Qaragöz, rejissorluq, dramaturgiya, simvolizm, xarakter psixologiyası.*

В процессе развития современного казахского театрального искусства переосмысление национального классического наследия через призму современного художественного мышления стало одним из ключевых направлений. Этот процесс не ограничивается новой сценической постановкой классических текстов, а направлен на формирование нового художественного смысла на пересечении национального сознания, культурного кода и современного общественного мышления. В этом контексте театр выступает важным духовным пространством, соединяющим прошлое и настоящее, традицию и новаторство. Образ женщины в казахском театре становится художественно обобщённым воплощением социальных и философских проблем.

На сцене женский образ не ограничивается бытовой или семейной ролью, а предстает как значимый художественный образ, отражающий духовную сущность нации, её историческую судьбу и общественные противоречия. Через судьбу женщины раскрываются уровень развития общества, проблемы власти и свободы, взаимоотношения личности и общества. Поэтому в казахской драматургии женский образ отличается сложностью и зачастую трагическим характером. В этом отношении особое значение имеют произведение «Улпан» Габита Мусрепова и трагедия «Карагоз» Мухтара Ауэзова, раскрывающие художественный образ казахской женщины. В этих произведениях женская судьба предстает не только как личный жизненный путь, но и как отражение целой эпохи и общественного сознания. Улпан и Карагоз являются исторически и психологически разными, но взаимодополняющими сложными образами казахской женщины.

Сценическая интерпретация этих произведений в разные периоды осуществлялась через различные режиссёрские взгляды. В постановках советского периода акцент делался на социально историческом контексте и общественных отношениях, тогда как в современной режиссуре на первый план вышли внутренняя психологическая глубина и символические решения. Эти изменения отражают не только эволюцию женского образа, но и направление эстетического развития казахского театра.

В современном театральном пространстве спектакли «Улпан» и «Карагоз» позволяют рассмотреть судьбу женщины в новом философском и социальном ракурсе. Режиссёры Г. Балпеисова и Ф. Молдагали, сохраняя классический текст, стремятся приблизить его скрытый смысл к мировосприятию современного зрителя. В этом контексте особое значение приобретает фигура режиссёра как организатора художественного целого. Как отмечал Владимир Сахновский, «Режиссура есть организация и творческое руководство спектаклем. Режиссер организует весь процесс по созданию спектакля и

руководит этой работой». Данная мысль подчёркивает, что именно режиссёрская концепция определяет сценическую форму, пластическое решение, мизансцену, работу со звуком и светом. В результате женский образ предстает не только как исторический персонаж, но и как живой образ, созвучный современному обществу и способный глубоко тронуть зрителя.

В спектакле «Улпан» образ женщины раскрывается через призму государственности, мудрости и духовной зрелости. Улпан является личностью, способной влиять на общественное устройство своего времени, участвовать в социально политических процессах, мыслить и принимать решения наравне с мужчинами. Этот образ доказывает, что женщина в казахском обществе могла выступать значимой исторической силой. Улпан выступает символом национального сознания, личностью, ответственно относящейся к судьбе народа. В современных сценических интерпретациях образ Улпан углубляется посредством символических приёмов и отходит от традиционного реалистического повествования. Минималистичные решения сценического пространства, костюм, свет и звук подчёркивают её внутренний духовный мир. В актёрской игре на первый план выходит не внешняя эмоциональность, а внутренняя собранность и духовная сила. Эти приёмы поднимают образ женщины на новый уровень и позволяют воспринимать её как масштабную личность. Через образ Улпан обозначается место казахской женщины в общественном пространстве. Она предстает как воплощение материнской заботы, мудрости и гражданской ответственности. В современных режиссёрских решениях этот образ перекликается с проблемами сегодняшних женщин и поднимает темы лидерства, ответственности и свободы. Спектакль «Улпан» открывает путь к переосмыслению исторической личности в контексте современности.

Трагедия «Карагоз» является одним из самых сложных художественных образцов женской судьбы в казахском театре. В произведении глубоко раскрывается конфликт внутренней свободы женщины и общественных запретов, противоречие между любовью и традицией. Карагоз представляет собой не просто трагедию отдельной личности, а символ духовного кризиса общества. Через её судьбу проявляется несоответствие между жёсткими законами общества и тонкой природой человеческой души.

В истории театра «Карагоз» в разные периоды предлагалась в различных сценических решениях, не утратив своей художественной силы. Каждый режиссёр осмысливает этот образ, соотнося его с социальными и философскими проблемами своего времени. В результате образ Карагоз постоянно обновляется и обретает новые смыслы. В постановке Ф. Молдагали режиссёрские решения выдвигают на первый план внутреннюю драму героини. Сценическое пространство приобретает символический характер, а свет, звук и пластическое движение передают её психологическое напряжение и духовное одиночество. В актёрской игре доминирует не внешняя эмоциональность, а внутренний конфликт, разрушение души и трагическое звучание. В спектакле Карагоз предстает не как покорная судьбе слабая женщина, а как трагическая личность с внутренним сопротивлением, стремящаяся к свободе.

Образ женщины в спектакле «Карагоз» непосредственно перекликается с проблемами современной женщины. Право на личный выбор, конфликт между любовью и общественными нормами, вопрос духовной свободы остаются актуальными и для

сегодняшнего зрителя. Таким образом, образ Карагоз выходит за рамки классической трагедии и приобретает современное социальное и философское значение.

Сравнивая спектакли «Улпан» и «Карагоз», можно отметить, что сценический образ казахской женщины раскрывается в двух различных аспектах. Улпан является символом исторического сознания и общественной ответственности, Карагоз выступает воплощением внутренней свободы личности и трагедии. Первая олицетворяет общественную ответственность и мудрость, вторая выражает жертву во имя любви и свободы. Оба образа демонстрируют сложность духовной природы казахской женщины и многогранность её места в обществе.

Современная интерпретация женского образа в казахском театре, беря начало в национальной традиции, развивается в русле новых художественных решений, созвучных мировому театру. Сценическая символика, пластика, мизансцена, звук и свет позволяют раскрыть женскую личность на глубоком психологическом и философском уровне. Этот процесс обозначает новый этап художественного развития казахского театра и укрепляет его позицию в современном культурном пространстве.

Подводя итог, можно сказать, что спектакли «Улпан» и «Карагоз» являются значимыми художественными явлениями, ярко отражающими современную интерпретацию образа женщины в казахском театре. Через эти постановки историческая, духовная и трагическая сущность казахской женщины раскрывается в новом свете и находит глубокую связь с современным обществом. Современный режиссёрский взгляд и актёрская интерпретация подтверждают жизнеспособность классических произведений и поднимают художественный потенциал казахского театра на новый уровень.

Список использованной литературы:

1. Габит Мусрепов. *Улпан.* — Алматы: Жазушы, 1975.
2. Мухтар Ауэзов. *Карагоз.* — Алматы: Өнер, 1997.
3. Владимир Сахновский. *Режиссура и организация спектакля.* — Москва: Искусство, 1969.
4. Театроведение / Нургалиева К. *Современный казахский театр: традиция и новаторство.* — Алматы: Қазақ университеті, 2018.
5. Театроведение / Абдихалык А. *Женский образ в казахской драматургии и театре.* — Астана: Фолиант, 2020.

Абикен Зейнеп
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова,
Специальность Театроведение, бакалавриат

Театр и современная интерпретация трагедии «Қарагөз»

Резюме: В статье анализируются современные сценические интерпретации трагедии Мухтара Ауэзова «Қарагөз» на примере постановок Фархата Молдагали и Гульназ Балпейисовой. Рассматриваются режиссёрские концепции, сценографические решения и трактовки персонажей, раскрывающие новые смысловые аспекты произведения. Особое внимание уделяется соотношению классического текста и современных театральных подходов. Делается вывод, что режиссёрские интерпретации расширяют художественный потенциал пьесы, однако обновление классики должно сохранять её национально-культурную основу и авторский замысел.
Ключевые слова: *казахская драматургия, Мухтар Ауэзов, «Қарагөз», режиссёрская интерпретация, современный театр, национальная традиция, классическая драматургия.*

Theatre and the Contemporary Interpretation of the Tragedy “Karagoz”

Abstract: The article analyzes contemporary stage interpretations of Mukhtar Auezov’s tragedy Karagoz through the productions of Farhat Moldagali and Gulnaz Balpeisova. It examines directorial concepts, scenographic solutions, and character interpretations that reveal new semantic dimensions of the work. Particular attention is given to the relationship between the classical text and contemporary theatrical approaches. The study concludes that directorial interpretations expand the artistic potential of the play; however, the renewal of classical drama should preserve its national and cultural foundation as well as the author’s original intent.
Keywords: *Kazakh dramaturgy, Mukhtar Auezov, Karagoz, directorial interpretation, contemporary theatre, national tradition, classical drama.*

Teatr və “Qaragöz” faciəsinin müasir interpretasiyası

Xülasə: Məqalədə Muxtar Auezovun “Qaragöz” faciəsinin müasir səhnə interpretasiyaları Farhat Moldagali və Gulnaz Balpeisovanın quruluşları əsasında təhlil edilir. Tədqiqatda əsərin yeni semantik qatlarını üzə çıxaran rejissor konsepsiyaları, səhnəqrafik həllər və obraz interpretasiyaları araşdırılır. Xüsusi diqqət klassik mətn ilə müasir teatr yanaşmaları arasındakı qarşılıqlı əlaqəyə yönəldilir. Tədqiqatın nəticəsində müəyyən olunur ki, rejissor interpretasiyaları əsərin bədii potensialını genişləndirir; lakin klassik dramaturgiyanın yenilənməsi onun milli-mədəni əsaslarını və müəllifin ilkin niyyətini qoruyub saxlamalıdır.
Açar sözlər: *Qazax dramaturgiyası, Muxtar Auezov, Qaragöz, rejissor interpretasiyası, müasir teatr, milli ənənə, klassik dramaturgiya.*

Театр – одна из древнейших и наиболее выразительных форм человеческой культуры. Он представляет собой не только вид художественного искусства, но и особое явление, определяющее духовную жизнь общества, его мировоззрение и эстетические ориентиры.

В настоящее время театр формируется не только как центр культуры, но и как значимый социальный институт с выраженной воспитательной функцией. Он побуждает человека к размышлению, внутреннему переживанию и самопознанию. Посредством спектакля зритель соучаствует в радостях и трагедиях персонажей, заново осмысляя собственный жизненный опыт. Следовательно, назначение театра заключается не только в развлекательной функции, но прежде всего в воздействии на внутренний мир личности и в содействии её духовному очищению.

Зритель, как правило, обращается к сценическому искусству в поиске произведений исторической направленности, способствующих укреплению национального духа. В театральном репертуаре должны органично сосуществовать как классические произведения, так и пьесы, отражающие проблематику современности, а также исторические драмы. Каждый человек обладает собственным пониманием искусства и жизни. Однако способен ли театр в полной мере реализовать свою миссию, если он не затрагивает сознание зрителя? Может ли театр существовать как целостное искусство вне аудитории? Эти вопросы сохраняют актуальность.

В истории казахской литературы имя Мухтар Ауэзов является символом непреходящей духовной высоты. Его произведения отражают не только реалии своей эпохи, но и универсальные общечеловеческие проблемы. Ауэзов выступил реформатором художественного слова, внесшим значительный вклад в развитие казахского литературного языка. Одним из его выдающихся произведений является трагедия “Карагоз”, написанная в 1926 году. Данная пьеса ознаменовала новый этап становления реалистической драмы в казахской литературе.

В трагедии «Карагоз» автор синтезирует национальные традиции и сложный внутренний мир человека, выводя на сцену духовный кризис общества. В центре произведения находится не только судьба двух молодых людей, но и дыхание целой эпохи. Это произведение, раскрывающее конфликт между любовью и традицией, личной свободой и общественными ограничениями.

Пьеса впервые была поставлена в 1926 году в городе Кызылорда и с того времени вошла в золотой фонд казахской драматургии. Начиная с этого периода, «Карагоз» неоднократно интерпретировалась различными режиссёрами. В последние годы особое внимание привлекли сценические версии Фархат Молдагали и Гульназ Балпейисова. Несмотря на опору на единый драматургический текст, их идейно-эстетические позиции, художественные решения и трактовка персонажей существенно различаются.

Фархат Молдагали осуществил постановку трагедии в Северо-Казахстанском областном казахском музыкально-драматическом театре имени Сабита Муканова. По мнению актёра Нуржан Асылхан, режиссёр не стремился к радикальной модернизации классического текста, а сосредоточился на раскрытии его подтекстовых смыслов. Вместе с тем постановка содержит чётко выраженные режиссёрские акценты: в отличие от традиционных интерпретаций, где центральное внимание уделялось любви Сырыма и Карагоз, Молдагали выводит на первый план образ Нарши, глубже раскрывая его внутреннюю драму.

Режиссёр акцентирует внимание на национальном коде произведения и стремится обозначить те национальные вопросы, которые в советский период не получали открытого освещения. В результате постановка предстаёт не только как история трагической любви,

но и как философская драма о внутреннем надломе личности и жестокости социальной среды.

Сценографическое решение отличается минимализмом: декорации и реквизит сведены к минимуму, сценическое пространство выглядит почти пустым. Данный приём усиливает ощущение одиночества Карагоз и психологического давления. Световые и цветовые решения играют важную роль в передаче эмоционального состояния персонажей. Постановка опирается преимущественно не на вербальный компонент, а на действие и звуковую среду. Микрофоны, размещённые в двух углах сцены, транслируют внутренние монологи персонажей и общественное мнение посредством акустического эффекта эха.

В начальной сцене, при открытии занавеса, в центре пространства располагаются Нарша и Карагоз, что создаёт впечатление смещения трагического фокуса в сторону судьбы Нарши. Лаконичность декорационного решения и затемнённое пространство символизируют процесс внутреннего созревания и надлома персонажей.

Постановка Гульназ Балпеисовой, осуществлённая в Карагандинском областном академическом казахском драматическом театре имени Сакена Сейфуллина, вызвала широкий общественный резонанс. По утверждению режиссёра, классическое произведение затрагивает вечные общечеловеческие темы и потому не имеет временных границ. Однако в данной интерпретации на первый план выдвигаются проблемы современного общества, что сопровождается трансформацией образов персонажей.

В этой версии центральный акцент переносится на образ Моржан. Проблематика внутрисемейного насилия и тирании супруга раскрывается через образ Нарши. А персонажи Асан, Матай, Акбала и другие представлены в обновлённой трактовке.

Символическим художественным решением становится превращение Карагоз в памятник после её смерти, что аллегорически указывает на столкновение традиционного и нового мировоззрения. Вместе с тем часть зрительской аудитории подвергла критике интерпретацию национального образа, что свидетельствует о сложности и ответственности процесса современного прочтения классических произведений.

В современный период некоторые режиссёры, стремясь актуализировать острые социальные проблемы, рискуют нанести ущерб художественной целостности произведения. Жизнеспособность классики определяется глубиной её содержания и способностью раскрывать новые смысловые грани с течением времени. Следовательно, новаторство не должно разрушать национальные ценности, а напротив — способствовать их более глубокому осмыслению.

Вклад М. Ауэзова в развитие казахского искусства является неоценимым. Превращение «Карагоз» в классическое произведение напрямую связано с высоким художественным уровнем. По мнению Б. Кундакбаев, независимо от выбранной режиссёрской методологии, историческая среда и национальная специфика должны быть раскрыты с позиций художественной правды. Иными словами, подлинное художественное произведение не может существовать вне дыхания эпохи и национальной почвы.

В заключении следует отметить, что в постановке Ф. Молдагали сохраняется атмосфера эпохи при одновременном раскрытии новых граней персонажей, тогда как интерпретация Г. Балпейисовой выдвигает на передний план современные социальные проблемы. Обе постановки являются результатом творческого режиссёрского поиска.

Театровед Б. Нурпеис подчёркивает: «Независимо от применяемых режиссёрских методов, идея и основная мысль спектакля должны быть чётко донесены до зрителя. В этом и заключается главный критерий театрального искусства». Мы полностью разделяю эту позицию. На практике нередко происходит обратное: авторская мысль теряется, не достигая зрителя, тогда как акцент смещается на внешние выразительные средства - музыкальное и сценографическое оформление. Между тем именно глубина режиссёрского замысла и убедительность актёрского воплощения определяют художественную ценность постановки.

Список использованной литературы:

1. Қарагөз трагедиясы. Махаббат мұңы | Материал
2. Гүлназ Балпейісова: Классикада шекара жоқ. Шексіздік бар - 20 Сәуір, 2022
3. Құндақбаев Б. Уақыт және театр: (Зерттеулер мен мақалалар).
4. https://nazarmedia.kz/temirtas-birzhan-sal-spektaklinin-premerasynan-kejingi-oj/

Айжан Кабылданова
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова,
Специальность Театроведение, бакалавриат

Репрезентация исторической травмы в спектакле «Chanel №5» Асхата Маемирова

Резюме: В статье анализируются способы репрезентации исторической травмы в спектакле Асхата Маемирова «CHANEL №5», посвящённом судьбам узниц АЛЖИРа. Рассматриваются режиссёрские решения, сценография, музыкально-световая партитура и система символических образов, через которые на сцене раскрываются память, утрата, насилие и духовная стойкость. Особое внимание уделяется взаимодействию человеческого переживания и художественного кода как основы сценического осмысления исторической памяти.
Ключевые слова: *историческая травма, театр, Асхат Маемиров, CHANEL №5, АЛЖИР, историческая память, режиссёрская интерпретация, сценография, символика, репрессии.*

The Representation of Historical Trauma in the Performance “Chanel No. 5” by Askhat Mayemirov

Abstract: The article analyzes the representation of historical trauma in Askhat Mayemirov’s performance CHANEL No. 5, dedicated to the fate of the women imprisoned in ALZHIR. It examines the directorial solutions, scenography, musical and lighting score, and symbolic imagery through which memory, loss, violence, and spiritual resilience are revealed on stage. Particular attention is paid to the interaction between human experience and artistic code as the basis for the theatrical interpretation of historical memory.
Keywords: *historical trauma, theatre, Askhat Mayemirov, CHANEL No. 5, ALZHIR, historical memory, directorial interpretation, scenography, symbolism, repression.*

Asxat Mayemirovun “Chanel No. 5” tamaşasında tarixi travmanın təmsili

Xülasə: Məqalədə ALJİR-də həbs olunmuş qadınların taleyinə həsr edilmiş Askhat Mayemirovun “CHANEL No. 5” tamaşasında tarixi travmanın təmsili təhlil olunur. Tədqiqatda yaddaş, itki, zorakılıq və mənəvi davamlılığın səhnədə necə ifadə olunduğunu göstərən rejissor həlləri, səhnəqrafiya, musiqi və işıq partiturası, eləcə də simvolik obrazlar araşdırılır. Xüsusi diqqət tarixi yaddaşın teatr interpretasiyasının əsası kimi insan təcrübəsi ilə bədii kodun qarşılıqlı əlaqəsinə yönəldilir.
Açar sözlər: *tarixi travma, teatr, Askhat Mayemirov, CHANEL No. 5, ALJİR, tarixi yaddaş, rejissor interpretasiyası, səhnəqrafiya, simvolizm, repressiya.*

История казахского народа отмечена масштабными трагическими событиями: гражданскими конфликтами, голодомором, политическими репрессиями, уничтожением национальной интеллигенции. Эти процессы оставили глубокий след в исторической памяти и продолжают формировать коллективное сознание общества. Доктор исторических наук Ж.Уркинбаева опираясь на труды историков М.К. Козыбаева, Ж.Б. Абылхожина и

демографа М.Б. Татимова подчеркивает долговременный характер этой травмы: "Эхо голодомора доносится до сих пор. Исследователи считают, что последствия голодомора будут отражаться на демографической ситуации еще долго – в течение 150-170 лет, напоминая о трагедии 30-х годов через смену каждого нового поколения" [1]. Память о пережитых катастрофах сохраняется не только в архивных документах и научных исследованиях, но и в художественных практиках, в том числе в театральном искусстве. Театр обладает особой способностью не просто воспроизводить историческое событие, но интерпретировать его, создавая атмосферу переживания и вовлекая зрителя в реконструкцию прошлого. Через систему режиссерских решений, пластический рисунок, световую партитуру и звуковое оформление сценическое пространство становится медиатором между прошлым и настоящим. В этом контексте показательным примером является спектакль «CHANEL №5» режиссера Асхата Маемирова.

Литературной основой постановки послужила одноименная драма казахстанской писательницы Мадины Омаровой, основанная на документальных свидетельствах узниц Акмолинского лагеря жен изменников Родины (АЛЖИР). Сценическая версия сохраняет драматургическое ядро текста и расширяет его посредством пластического театра, музыкальной партитуры и системы визуальных символов. Цель данного доклада рассмотреть, каким образом в спектакле «CHANEL №5» раскрывается взаимодействие духа и кода исторической памяти.

В центре повествования судьбы жен репрессированных деятелей культуры, науки и искусства: Гулжамал Майлиной, Жанбике Шаниной, Дамеш Ермековой, Гульбахрам Сейфуллиной, Натальи Сац, Рахиль Плисецкой и других. Их сценические образы формируют полифоническую структуру памяти, в которой индивитуальная история становится частью коллективного национального нарратива. Открывающая сцена спектакля выстраивается как визуальный пролог памяти. Действие начинается при открытом занавесе. По бокам сцены размещены высохшие камыши, прямая отсылка к степному ландшафту АЛЖИРа. Перед авансценой выстроены надгробия репрессированных представителей казахской интеллигенции, которые были репрессированы, что сразу задает мемориальный тон спектакля. Световое решение усиливает трагическое звучание. Красные лучи ассоциируются с насилием и кровью, а музыкальная тема Макса Рихтера «Path 5» формирует напряженную атмосферу. Высокий женский голос с эффектом эха воспринимается как голос коллективной души узниц. Горизонтально разделяющая сцену решётка вводит ключевой образ изоляции. По эту сторону дети в красных галстуках, стоящие спиной к зрителю, по другую заключенные мужчины с табличками номеров. Этот визуальный контраст усиливает эффект отчуждения и подчеркивает разрыв поколений. Щелчки фотоаппарата воспроизводят процедуру лагерной фиксации личности, превращение человека в архивную единицу. Контрапункт писем детей матерям и молчаливого прикосновения узников к решётке формирует трагическую вертикаль разрыва семейной связи.

Значимым моментом становится сцена молитвы одной из заключенных. Передаваемый из рук в руки крест функционирует как запрещенный символ веры. Насилие заместителя начальника лагеря, раздавливающего пальцы девушки и избивающего ее кнутом, направлено не только против тела, но и против права на внутреннюю свободу. Таким образом, физическая боль здесь становится в метафорой подавления духовной

идентичности. Однако даже в условиях тотального контроля молитва продолжает звучать, утверждая несокрушимость человеческого духа.

Кульминационным символом спектакля выступает сцена появления француженки Жюльет с шалью, пропитанной ароматом "Chanel №5". Запах мгновенно возвращает женщин к довоенной жизни. Наталья Сац вспоминает первый бал под «Вальс №2» Шостаковича, Евдокия оплакивает разрушенную семью, Кира тоскует по родине, а Жюльетт проживает утрату любви в Париже. Эти внутренние переживания раскрываются не через прямой рассказ, а прежде всего через актерское существование на сцене. Именно поэтому будет уместно вспомнить мысль В. И. Карпа, который в книге "Основы режиссуры" отмечает, что "...основным материалом творчества режиссера, является Актер, выражающий через свой психофизический аппарат замысел режиссера. Актер находится в самом центре сценических событий. Он - живая связь между текстом автора, сценическим решением режиссера и восприятием зрителя." [2, с.13] В этом эпизоде слова В.И.Карпа обретают зримое воплощение: пластика актрис смягчается, лица озаряются улыбками, а движения наполняются утраченной женственностью. Аромат становится триггером памяти, пробуждая забытые идентичности. Помимо этого, каждое воспоминание визуализируется через появление духов прошлого. Световое решение также меняется: холодная палитра уступает место теплому свету, формируя атмосферу кратковременного возвращения к нормальной жизни.

Особой трагической силой обладает сцена Жанбике Шаниной, теряющей младенца в поезде. Чемодан, ставший символической могилой ребенка, превращает частную боль в коллективный образ утраченного поколения. Этот эпизод соединяет личную трагедию с историческим масштабом репрессий.

Параллельно развивается линия следователя, раскрывающая иной, глубоко личный аспект исторической травмы. В детстве он пережил голодомор и был спасен семьей Майлиных. Сцена его воспоминаний воспроизводит образы обессиленных людей, умирающих в степи. Когда сценическое пространство заполняется лежащими телами, появляется фигура духа, выкатывающего шанырак. Он катит его вдоль авансцены, словно «собирая» погибших. Пластическое решение предельно лаконично и символично. Шанырак выступает не как этнографическая деталь, а как знаковый код. В семиотическом смысле он символизирует дом, очаг, основу рода и связь поколений. Однако его движение по земле, а не поднятие вверх, воспринимается как метафора утраченной исторической опоры и сломленного национального основания. Позднее, когда следователь узнает в Гулжамал свою спасительницу, личная память вступает в конфликт с государственной обязанностью. Пережитая травма становится фактором нравственного выбора: он отказывается подписывать смертный приговор.

Финальная сцена несет мотив надежды, заканчиваясь хорошей вестью и положительным настроением. Узницы теперь с огромным воодушевлением смотрят в будущее и поют «Ave Maria», параллельно звучит исламский азан. Опускается решетка и женщины привязывают к ней платки. Это решение превращает сцену в символическую ограду памяти. Теперь по одну сторону остается вера и надежда, по другую – зритель,представляющий будущее поколение. В глубине сцены появляются духи умерших, завершая композицию.

Таким образом, спектакль «CHANEL №5» Асхата Маемирова представляет собой синтез драматургии, пластики, музыки, света и символических кодов. Постановка создает многослойное пространство исторической памяти. Дух спектакля проявляется в человеческом переживании, в голосах узниц и их надежде. Код в световой палитре, музыкальной партитуре, предметных символах и визуальной структуре. Их взаимодействие формирует театральный язык, в котором память становится проживаемым настоящим. Спектакль не только реконструирует трагедию АЛЖИРа, но переводит ее в актуальное художественное высказывание, формируя пространство диалога между историей и современностью.

Список использованной литературы:

1. Карп В. И. Основы режиссуры. [Электронный ресурс] Театральная библиотека Сергея Ефимова/ URL: https://theatre-library.ru/ (Дата обращения: 19.02. 2026)
2. Кыдыралина Ж. У. Исследование проблемы политических репрессий и голода 30-х гг. XX века в Казахстане / Ж. У. Кыдыралина // [Электронный ресурс] e-history.kz. — URL: https://e-history.kz/storage/upload/library_ru_files/iblock/065/0654211f661cd0665c4fbb84ae50ca6f.pdf (дата обращения: 19.02.2026)

Ятай Бибигуль
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова,
Специальность Театроведение, бакалавриат

«Карагоз»: современная сценическая интерпретация

Резюме: В данной работе анализируется современная сценическая интерпретация трагедии «Карагоз» Мухтар Ауэзов в постановке режиссёра Фархад Молдагали на сцене Казахский государственный академический театр для детей и юношества имени Габита Мусрепова. В исследовании рассматриваются особенности режиссёрского прочтения классического текста, включая семиотическую организацию сценического пространства, мизансценическую структуру, актерское исполнение и звуковое решение спектакля. Особое внимание уделяется трансформации образов персонажей, а также отказу от этнографической конкретики в пользу универсального художественного языка. Анализ проводится с опорой на теоретические положения Юрий Лотман, Константин Станиславский, Питер Брук и Бертольт Брехта. В результате выявлено, что постановка представляет собой целостную режиссёрскую концепцию, в которой национальный код сохраняется через систему внутренних конфликтов и духовных ценностей, а классический текст переосмысляется средствами современного сценического языка.
Ключевые слова: *сценическая интерпретация, режиссёрская концепция, национальный код, Карагоз.*

“Karagoz”: Contemporary Stage Interpretation

Abstract: This paper analyzes the contemporary stage interpretation of the tragedy “Karagoz” by Mukhtar Auezov, directed by Farhad Moldagali at the Gabit Musrepov Kazakh State Academic Theatre for Children and Youth. The study examines the director’s reinterpretation of the classical text, including the semiotic organization of stage space, mise-en-scène structure, acting performance, and sound design. Particular attention is paid to the transformation of characters and the rejection of ethnographic specificity in favor of a universal theatrical language The analysis is based on theoretical approaches developed by Yuri Lotman, Konstantin Stanislavski, Peter Brook, and Bertolt Brecht. The results demonstrate that the production represents a coherent directorial concept in which the national code is preserved through internal conflicts and spiritual values, while the classical text is reinterpreted through the language of contemporary theatre.
Keywords: *stage interpretation, directorial concept, national code, Karagoz.*

“Qaragöz”: müasir səhnə interpretasiyası

Xülasə: Bu məqalədə Muxtar Auezovun “Qaragöz” faciəsinin müasir səhnə interpretasiyası Fərhad Moldağalinin Qabit Musirepov adına Qazax Dövlət Akademik Uşaq və Gənclər Teatrı səhnəsində hazırladığı tamaşa əsasında təhlil olunur. Tədqiqatda rejissorun klassik mətnə yenidən yanaşması, o cümlədən səhnə məkanının semiotik təşkili, mizansəhnə quruluşu, aktyor oyunu və səs dizaynı araşdırılır. Xüsusi diqqət obrazların transformasiyasına və etnoqrafik konkretliyin universal teatr dili naminə rədd edilməsinə yönəldilir. Təhlil Yuri Lotman, Konstantin Stanislavski, Peter Brook və Bertolt Brecht tərəfindən işlənmiş nəzəri yanaşmalara əsaslanır.

Nəticələr göstərir ki, tamaşa vahid rejissor konsepsiyasını əks etdirir: burada milli kod daxili konfliktlər və mənəvi dəyərlər vasitəsilə qorunur, eyni zamanda klassik mətn müasir teatrın dili ilə yenidən şərh olunur.
Açar sözlər: *səhnə interpretasiyası, rejissor konsepsiyası, milli kod, Qaragöz.*

Классик казахской литературы Мухтар Ауэзов занимает особое место в истории национальной литературы и театрального искусства [1]. Его произведения, раскрывающие национальный код казахского народа, традиции и общественное мировоззрение, продолжают поднимать актуальные проблемы современности. Творчество М. Ауэзова является не только свидетельством национальной культуры, но и классическим наследием, гибким к различным сценическим интерпретациям в соответствии с требованиями времени.

Сегодня Казахский государственный академический театр для детей и юношества имени Габита Мусрепова в Алматы остаётся авторитетной сценической площадкой, развивающей национальное театральное искусство и поддерживающей профессиональную творческую деятельность молодого поколения режиссёров и актёров [2]. Театр соединяет классическую драматургию с современным сценическим языком, предлагая зрителю новое художественное прочтение. Молодой, но уже заявивший о себе режиссёр Фархад Молдағали также сформировал свою творческую позицию именно на этой сцене. Одной из таких работ стала трагедия М. Ауэзова «Карагоз», получившая положительные отклики как современная интерпретация классического текста [3].

В постановке на первый план выходит не историческая реконструкция, а идейное содержание. Пластика сцены и организация пространства выстраиваются как семиотическая система, при минимальном использовании этнографических деталей. Такой подход соотносится с культурно-семиотической концепцией Юрий Лотман, рассматривавшего художественный текст как систему знаков [4]. Режиссёрская позиция позволяет раскрыть национальный код не через внешние фольклорные атрибуты, а через внутренние ценности и духовные конфликты.

Современный характер костюмов также является частью режиссёрской концепции. Отказ от точной исторической стилизации выводит спектакль за пределы конкретной эпохи. Данный принцип соотносится с идеями режиссёрского театра Питер Брук, утверждавшего, что основой театра являются живой актёр и пространство [5]. Тем самым подчёркивается, что тема любви и социального давления актуальна не только для прошлого, но и для современного общества.

В мизансценической структуре особое значение приобретают дистанции и расположение персонажей. Этот приём соотносится с принципами системы Константин Станиславский, в частности с понятием «внутреннего действия» [6]. Пространственная отдалённость или сближение персонажей в моменты конфликта визуализируют динамику их внутренних взаимоотношений. Пустота сцены в эпизодах одиночества усиливает ощущение внутренней изоляции, тогда как интенсивность движения в ансамблевых сценах подчёркивает давление социума.

С точки зрения образной интерпретации персонаж Нарша раскрывается в оригинальном режиссёрском решении. В исполнении Нуржана Асылхана Нарша выходит за рамки традиционно второстепенного героя и предстаёт нравственно устойчивой

фигурой. Подобная трактовка соотносится с аристотелевским пониманием трагедии и катарсиса, разработанным Аристотель [7].

Образ Сырыма в исполнении Алихана Карибаева представлен с выраженной эгоистической доминантой. В его сценическом существовании заметны нерешительность и внутренняя неустойчивость. Подобная интерпретация может быть сопоставлена с положениями Бертольт Брехт о соотношении личности и социальной среды [8].

Сценическая трактовка Акбалы не сводится к однозначно отрицательной характеристике. Актриса передаёт не только жёсткость, основанную на традиции, но и чувство ответственности и страха, тем самым подчёркивая социальное давление среды.

Мадина Усербаева, исполняющая роль Карагоз, передаёт психологическое напряжение героини посредством естественной интонации и пластики. Образ строится на эмоциональной нестабильности. Более чётко выстроенное внутреннее действие усилило бы финальную трансформацию персонажа

Финал спектакля отличается от классического текста: Карагоз не умирает, а остаётся стоять под струями воды, подняв руки в жесте молитвы. Вода выступает символом очищения и духовного обновления, что также может быть рассмотрено в семиотическом аспекте [4].

Звуковое решение спектакля сочетает национальные музыкальные интонации с современными ритмами. Технологические средства используются не как декоративный элемент, а как инструмент усиления смыслового содержания.

Таким образом, постановка «Карагоз» в режиссуре Фархад Молдағали представляет собой целостную режиссёрскую структуру, в которой классический текст переосмысляется в контексте современного сценического языка. Национальный код сохраняется не через этнографическую форму, а через систему духовных ценностей и психологических конфликтов. Спектакль становится художественным явлением, соединяющим традицию и современность.

Список использованной литературы:

1. Мухтар Ауэзов. Исследования по драматургии и литературе.
2. Казахский государственный академический театр для детей и юношества имени Габита Мусрепова. Официальные материалы театра.
3. Фархад Молдағали. Интервью и рецензии о постановке.
4. Юрий Лотман. Труды по семиотике культуры.
5. Питер Брук. «Пустое пространство».
6. Константин Станиславский. «Работа актёра над собой».
7. Аристотель. «Поэтика».
8. Бертольт Брехт. Теоретические работы о театре.

Əsmər Həbibli
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Aktyor sənətinin tarixi və nəzəriyyəsi ixtisaslaşması, Magistrant

Səhnə sənətinin inkişaf tarixi

Xülasə: "Səhnə sənətinin inkişaf tarixi" adlı məqalədə səhnə sənətinin təşəkkül tapması, tarixi inkişaf mərhələləri və onun struktur elementləri nəzərdən keçirilir. Mətndə teatrın ritual və dini mərasimlərdən çağdaş dövrə qədər keçdiyi təkamül yolu təhlil edilir. Bundan başqa aktyor oyunu, rejissura, dramaturgiya kimi komponentlərin teatrdakı rolu qeyd edilir.
Açar sözlər: *Səhnə sənəti, teatr tarixi, rejissura.*

The Relationship Between Theatre and Society in Azerbaijan: A Sociological Evaluation

Abstract: The thesis titled "The History of the Development of Stage Art" examines the formation of stage art, its historical stages of development, and its structural elements. The text analyzes the evolutionary path of theater from ritual and religious ceremonies to the modern era. In addition, it highlights the role of such components as acting, directing, and dramaturgy in theater.
Keywords: *Stage art, theatre history, directing.*

Взаимосвязь театра и общества в Азербайджане: социологическая оценка

Резюме: В тезисе под названием «История развития сценического искусства» рассматриваются вопросы становления сценического искусства, этапы его исторического развития и структурные элементы. В тексте анализируется путь эволюции театра — от ритуалов и религиозных обрядов до современности. Кроме того, отмечается роль таких компонентов, как актерская игра, режиссура и драматургия в театральном искусстве.
Ключевые слова: *Сценическое искусство, история театра, режиссура.*

Giriş

Səhnə sənəti tarix dəfələrlə dəyişikliklərə məruz qalmış, müxtəlif zamanlarda ayrı-ayrı teatr islahatçıları tərəfindən aparılmış eksperimentlərlə fərqli aspektdən inkişafını yenidən davam etdirmişdir. Səhnə sənəti bir neçə istiqamətdən fəaliyyət göstərir və hər istiqamətin öz dəsti-xətti, rejissor və aktyor kollektivi mövcuddur.

Səhnə sənətinin yaranma tarixi

İlk növbədə səhnə sənəti, onun istiqaməti, əsas elementləri, tarixi inkişafı və səhnə sənətinin əhəmiyyətini araşdırmaq tədqiqatçı, teatrşünas alim və professorların bununla bağlı irəli sürdüyü fikir və fərziyyələrə nəzər salmaq yerinə düşər.

Səhnə sənəti bir neçə istiqaməti - teatr, opera, balet, musiqili tamaşalar (müzikl) və pantomimanı özündə əhatə edir. Bu istiqamətlər bir-birilə bağlı olsalar da, janr və üslub baxımından biri digərindən tamamilə fərqlidir. Məsələn, operada musiqili və vokal ifa təqdim edilirsə, pantomima sözsüz, yalnız bədən dili ilə aktyorlar obrazlarını ifa edirlər. Yaxud balet və dram janrlı tamaşalar bir-birindən tamamilə fərqli istiqamətlərdir. Q.Kristi haqlı olaraq qeyd edir ki: "hər bir sənət müəyyən bilik, vərdiş və bacarıq tələb edir" (Q.Kristi, 1979, s.3).

Teatr, konkretləşdirsək, səhnə sənəti bir neçə vacib elementi özündə ehtiyac edir. Bu elementlər arasında aktyor oyunu, rejissura, dramaturgiya, dekorasiya, kostyumlar, işıq, səs və s. yer alır. İlk səhnəciklər, səhnə elementləri, həvəskar "aktyorlar"ın səhnə sənətinin inkişafı naminə gördüyü işlər, həvəskar "rejissorlar"ın quruluş verdiyi məişət və meydan tamaşaları, şəbih və təziyələr, misteriya və moralitelərin bu günkü teatrın əsaslı kökü olması danılmaz faktdır.

Bildiyimiz ki, səhnə sənətinin kökləri yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi qədim köklərə dayanır. Qədim Yunan teatrı isə ilk teatr forması hesab edilir. Daha sonra orta əsrlərdə dini tamaşaların təşəkkülünün və formalaşmasının şahidi oluruq. Regiona görə dəyişən teatr formaları, mövzu və janr rəngarəngliyi, həvəskar rejissor "üslubları" çağdaş dövrə qədər dəfələrlə gah tənəzzülə uğramış, gah da yeni forma və üslub axtarışında yenidən dirçəlib, təşəkkül tapmışdır.

XIX əsrin sonu, XX əsrdə səhnə sənəti

XIX əsrin sonlarından başlayaraq bütün dünyada sənətə, teatra böyük maraq yaranır. XX əsrin əvvəllərindən isə bu maraq tədricən geniş auditoriya zallarına ayaq açır, tamaşaçı kütləsini də öz arxasınca aparmağa "nail olur". Səhnə sənətinin yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi müxtəlif istiqamətləri öz tamaşaçı auditoriyasını toplayır və cəmiyyətdə mühüm mövqe tutaraq, yerini "möhkəmləndirir".

Qədim tarixə malik olan səhnə sənəti cəmiyyətdə hər zaman öz yerini qoruyub-saxlamış, auditoriyaya ötürdüyü mesajlarla insanları həm düşündürüb, əyləndirmiş, həmçinin tarixi salnamələrin səhnələşdirilməsi ilə onları uzaq keçmişə apararaq, bir anlıq da olsa "o dövrü" səyahət etmələrinə şərait yaratmışdır.

Səhnə sənətinin əhəmiyyətli yanlarından biri də odur ki, insanları duyğulandırıb, düşündürsün, cəmiyyətdəki problemlərə yaradıcı münasibət sərgiləsin, maarifləndirici və əyləndirici şəkildə onları ruhlandırsın və bütün bunlarla paralel olaraq mədəniyyətin inkişafına töhfə versin. Professor İsrafil İsrafilovun da vurğuladığı kimi "teatrda müxtəlif yaxşı və pis basillər mövcuddur" (İsrafilov İ., 2021, s.210)

Səhnə sənətinin ilkin nümunələri qədim dövrlərə aid olsa da, sənətin yaradılışının kökündə mədəni inkişaf dayanırdı. Maraqlıdır ki, ilkin nümunələr dini və ritual mərasimlər əsasında yaranmışdır. Biz bunu Qədim Yunan teatrındakı Dionis festivallarından, Qədim Misir və Mezopotamiyada dini və mərasim çıxışlarından, tanrı və ruhlara həsr edilmiş tamaşalardan, Qədim Hind və Çin teatrında rituallar və musiqili-dramatik oyunlardan, Orta əsr Avropa teatrındakı dini dramlardan, kilsə mərasimlərindən, faciə və moralitelərdən də aydın şəkildə müşahidə edə bilərik.

Səhnə obrazı aktyor vasitəsilə tamaşaçıya çatdırılır. Səhnə obrazı isə bədii-estetik mahiyyəti etibarilə bir neçə formada xarakterizə edilir. Aktyor səhnə obrazını yaradarkən həm xarici davranış, həm də daxili emosiyalardan istifadə edir. Bu zaman o, obrazın duyğu, fikir, konflikt, sevinc və kədərini düzgün şəkildə tamaşaçıya çatdırmalıdır. Aktyorun ifa etdiyi obraz cəmiyyətdəki problemləri, insani dəyərləri, həyat vəziyyətlərini simvolik formada özündə ehtiva edir. Bundan başqa səhnə obrazı tamaşaçıya vizual, emosional, intellektual estetik təcrübə yaşadır. Tamaşa zamanı kostyum, dekorasiya, işıq, musiqi və aktyorun oyunu ilə bu daha da güclənir.

Səhnədə gördüyümüz obrazlar hər hansısa hekayəni deyil, həmçinin ümumbəşəri dəyərləri – sevgi, nifrət, dostluq, xəyanət və s. bədii bil dillə tamaşaçıya çatdırır. Bununla bağlı K.S.Stanislavski qeyd edir ki: "hər bir səhnə obrazında aktyorun öz şəxsiyyəti, həyata baxışı və mənəvi aləmi bu və ya digər dərəcədə açılır" (Q.Kristi. 1979. s.42).

Aktyor işinin peşə xüsusiyyətləri XIX əsrin sonlarından etibarən daha professional şəkil alır. Belə ki, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, teatr sahəsində böyük islahatlar

həyata keçirilir, dünyanın bir çox yerində teatr sənəti ilə məşğul olan rejissor və aktyorlar böyük eksperimentlər həyata keçirirlər. Aparılan islahatlar arasında uğurlu nəticələr əldə edənlər də olur, uğursuzluğa düçar olanlar da. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, XX əsrin əvvəllərindən etibarən sənət öz nəzəri və elmi həllini tapmağa, yeni yaradıcı istiqamətlərdən fəaliyyətini davam etdirməyə başlayır.

Aktyor sənəti həvəskar sənət növü olmaqdan çıxır, daha professional, öz nəzəri bazası əsasında formalaşan bir sənət növünə çevrilir. Bütün bu proseslərin əsaslı şəkildə icra edilməsindəK.S.Stanislavski, V.Meyerhold, B.Brext, Y.Qrotovski, A.Arto, M.Çexov və başqalarının mühüm rolu olmuşdur.

İstər Rusiyada, istərsə də Avropada teatr sənəti sahəsində güclü islahatlar həyata keçirilir. Çoxlu sayda nəzəriyyəçi rejissorlar bu istiqamətdə eksperimentlər həyata keçirirlər. Aparılan araşdırmaların bir qismi tarixə qovuşaraq, sıradan çıxsa da, K.S.Stanislavski, V.Meyerhold, B.Brext və bir neçə sənətkarın yaratdığı məktəb öz aktuallığını bu günə kimi qoruyub-saxlamağa müvəffəq olur. Maraqlısı odur ki, V.Meyerhold özü K.S.Stanislavskinin şagirdi olmuş, B.Brext də onlarla eyni dövrdə yaşamışdır.

K.S.Stanislavskinin yaratdığı “Yaşama sənəti” metodu, V.Meyerholdun “Biomexanika nəzəriyyəsi”, B.Brextin “Epik teatr” nəzəriyyəsi bir-birilə oxşar və fərqli cəhətlərə malikdir. Bu metodların hər birinin əsaslı kökü var, rejissor-nəzəriyyəçilərin apardıqları islahatlarda qətiyyət hiss edilir, onlar bir aktyor üçün deyil, bütün aktyorlar üçün yararlı ola biləcək bir metod üzərində uzun illər təkrar-təkrar işləmişlər.

Səhnə obrazının formalaşması və ona sosial yanaşma ciddiyyət tələb edir. Hətta araşdırmalardan birində də görünür ki, səhnə obrazının yaradılması aktyor və rejissor arasında kollaborativ bir təcrübə hesab edilir, obrazın mənəvi-emosional qatları isə dialoq və mədəni kontekst əsasında formalaşır.

İstər K.S.Stanislavski, istərsə də B.Brext və V.Meyerhold, Y.Qrovotski, A.Arto, E.Kreq və M.Çexov hər biri ayrı-ayrılıqda dramatik teatrda obraz yaratma metodlarının təhlilini aparmışlar. Aparılan tədqiqat aktyorun xarakteri sadəcə xarici jest və davranışla deyil, daxili vəziyyəti və mədəni xüsusiyyətlərini də nəzərə alaraq formalaşdırmasına xidmət edir.

XX əsrin əvvəllərində və sonrakı dövrlərdə aparılmış araşdırmalar aktyor oyununda emosional ifadə metodlarını araşdırır və sübut edir ki, səhnə obrazının inandırıcı olması üçün duyğu, bədən dili və intonasiya paralel işlənməlidir. Biz bunu daha çox K.S.Stanislavski metodunda müşahidə edirik.

Teatr sənətində aktyor yaradıcılığı əsas elementlərdəndir, çünki səhnə obrazı və tamaşanın bədii-estetik uğuru birmənalı şəkildə aktyorun istedadı, təxəyyül və ifaçılığı ilə əlaqədardır. Aktyor səhnədə obraz yaradır, bu zaman o, daxili hisləri, emosiya, hərəkət və jestləri ilə fikrini tamaşaçılara çatdıra bilir. Bundan başqa tamaşaçı üzərində estetik və emosional təsir yaratmaq da aktyordan asılıdır. Aktyorun səhnədəki hər detalı, intonasiyası, jesti, ritmi, səhnə məlahəti və nitqi birbaşa auditoriyada duyğu reaksiyasını formalaşdırır. Rejissor nə qədər səhnə quruluşunu planlasa da, aktyorsuz o öz ideyasını formalaşdıra bilməz. Aktyor ona verilən obrazı öz təxəyyülü ilə zənginləşdirib, daha canlı və səmimi şəklə sala bilir.

Aktyor sənəti səhnə sənətinin ürəyidir desək yanılmarıq, çünki, məhz aktyor səhnədə unikal interpretasiya yaradır, hər tamaşaya fərqli dəyər qazandırır. Aktyor sənəti mürəkkəb və çoxqatlıdır və o, nəzəri və praktiki baxımdan teatrşünaslıq və psixologiya ilə sıx bağlıdır.

Aktyor işinin peşə xüsusiyyətləri arasında rolu dərk etməsi, dramaturji mətni təhlilini aparması, hadisələrin məntiqi ardıcıllığını müəyyən etməsi, obrazın məqsəd və daxili motivlərini düzgün təyin etməsi mütləqdir. Bu isə K.S.Stanislavski sistemində əsas yer tutur. K.S.Stanislavski belə hesab edir ki, obrazın canlı olması üçün aktyor onu "yaşamağı" bacarmalıdır. Obrazın yaşanması üçün emosional yaddaş, təsəvvür və empatiyanın obrazı vacibdir. Çünki, aktyor hər bir obrazın hislərini öz psixikasında yenidən qurur. Xarici ifadə vasitələrindən bəhs edərkən qeyd edilməlidir ki, daxili yaşantı səhnədə konkret formaya salınmalı, mimika və jestlər, bədən plastikasının quruluşu, səs tembri və intonasiya düzgün həll edilməlidir.

Nəticə

Bu məqalədə səhnə sənətinin tarixi və nəzəri aspektləri təhlil edildi, dini və ritual köklər araşdırıldı. Bundan başqa teatrın müxtəlif sənət sahələrini özündə birləşdirən məktəb olması və həmin janrların inkişaf tarixindən bəhs edildi. Bundan başqa müəllif qısa da olsa teatrın sosial və maarifçilik funksiyasından söhbət salaraq, tarixi davamlılıqla məruzəni yekunlaşdırdı.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. İ.İsrafilov. Stanislavski və aktyor sənətinin qrammatikası. Bakı, 2021.
2. Q.Kristi. Stanislavski məktəbi əsasında aktyor tərbiyəsi. Bakı, Maarif, 1979.
3. Захава Б. Мастерство актера и режиссера. Москва: Искусство, 1978.
4. Мейерхольд В. Статьи. Письма. Речи. Беседы. Москва, 1968.
5. Станиславский К.С. Работа актера над собой. Москва: Искусство, 1989.

Hasan Samadov
Anadolu Universiteti, Sosyoloji Bölümü,
Yüksək lisans

Azerbaycan'da Tiyatro ve Toplum İlişkisi: Sosyolojik Bir Değerlendirme

Özet: Azerbaycan'da tiyatro, yalnızca estetik bir sanat alanı olarak değil, aynı zamanda toplumla doğrudan ilişki kuran önemli bir kültürel kurum olarak değerlendirilmektedir. Nitekim, Azerbaycan tiyatro tarihine ve tiyatro-toplum ilişkisine odaklanan çalışmalar, tiyatronun modernleşme süreci, kamusal hayatın oluşumu, ideolojik yönlendirme ve toplumsal hafızanın üretimi bakımından dikkate değer bir işleve sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Azerbaycan'da tiyatro ile toplum arasındaki ilişkinin sosyolojik bir bakışla ele alınması, tiyatronun tarihsel gelişimi ile toplumsal işlevlerinin birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Çalışmada, Azerbaycan tiyatrosunun 19. yüzyıldaki ortaya çıkışından Sovyet dönemine ve bağımsızlık sonrasına uzanan gelişim çizgisi, tiyatro sosyolojisinin temel kavramları çerçevesinde incelenmiştir. Bu doğrultuda, tiyatronun kamusal pedagojik işlevi, hegemonya ile ilişkisi, kültürel üretim alanı içindeki konumu, kamusal alanla bağlantısı ve kolektif hafıza üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Azerbaycan'da tiyatro, toplumsal anlamların, siyasal yönlendirmelerin ve kültürel kimliklerin kurulmasında etkili bir rol oynamıştır. Ayrıca, tiyatronun farklı tarihsel dönemlerde değişen toplumsal ve siyasal koşullara bağlı olarak yeni işlevler kazandığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, Azerbaycan'da tiyatro ile toplum ilişkisi, yalnızca sanat tarihi açısından değil, sosyolojik açıdan da çok boyutlu biçimde incelenmesi gereken bir alan olarak önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: *Tiyatro sosyolojisi, sanat sosyolojisi, kamusal alan, hegemonya, Sovyet kültür politikası, toplumsal hafiza.*

The Relationship Between Theatre and Society in Azerbaijan: A Sociological Evaluation

Abstract: In Azerbaijan, theatre is considered not only as an aesthetic field of art but also as an important cultural institution that directly engages with society. Indeed, studies focusing on the history of Azerbaijani theatre and the relationship between theatre and society reveal that theatre has a significant function in terms of the process of modernization, the formation of public life, ideological orientation, and the production of social memory. In this context, examining the relationship between theatre and society in Azerbaijan from a sociological perspective necessitates evaluating both the historical development of theatre and its social functions. In this study, the developmental trajectory of Azerbaijani theatre—from its emergence in the 19th century to the Soviet period and the post-independence era—is analyzed within the framework of the fundamental concepts of theatre sociology. Accordingly, the pedagogical function of theatre in the public sphere, its relationship with hegemony, its position within the field of cultural production, its connection to the public sphere, and its impact on collective memory are examined. In Azerbaijan, theatre has played an influential role in the construction of social meanings, political orientations, and cultural identities. Furthermore, it is understood that theatre has acquired new functions depending on changing social and political conditions across different historical periods. Consequently, the relationship between theatre and society in Azerbaijan constitutes a field that

should be examined multidimensionally not only from the perspective of art history but also from a sociological standpoint.
Keywords: *Theatre sociology, sociology of art, public sphere, hegemony, Soviet cultural policy, social memory.*

Azərbaycanda teatr və cəmiyyət münasibətləri: sosioloji təhlil

Xülasə: Azərbaycanda teatr yalnız estetik bir sənət sahəsi kimi deyil, həm də cəmiyyətlə birbaşa əlaqədə olan mühüm mədəni institut kimi qiymətləndirilir. Doğrudan da, Azərbaycan teatrının tarixi və teatr–cəmiyyət münasibətləri üzərində aparılan tədqiqatlar göstərir ki, teatr modernləşmə prosesi, ictimai həyatın formalaşması, ideoloji istiqamətlənmə və sosial yaddaşın istehsalı baxımından mühüm funksiyaya malikdir. Bu kontekstdə Azərbaycanda teatr və cəmiyyət münasibətlərinin sosioloji baxımdan araşdırılması həm teatrın tarixi inkişafının, həm də onun sosial funksiyalarının qiymətləndirilməsini zəruri edir. Bu tədqiqatda Azərbaycan teatrının inkişaf yolu XIX əsrdə yaranmasından Sovet dövrünə və müstəqillikdən sonrakı mərhələyə qədər teatr sosiologiyasının əsas anlayışları çərçivəsində təhlil olunur. Bu baxımdan, teatrın ictimai sahədə pedaqoji funksiyası, hegemonluqla münasibəti, mədəni istehsal sahəsindəki mövqeyi, ictimai sfera ilə əlaqəsi və kollektiv yaddaşa təsiri araşdırılır. Azərbaycanda teatr sosial mənaların, siyasi istiqamətlərin və mədəni kimliklərin formalaşmasında təsirli rol oynamışdır. Bundan əlavə, teatrın müxtəlif tarixi dövrlərdə dəyişən sosial və siyasi şərtlərdən asılı olaraq yeni funksiyalar qazandığı müəyyən olunur. Nəticə etibarilə, Azərbaycanda teatr və cəmiyyət münasibətləri yalnız sənət tarixi baxımından deyil, həm də sosioloji aspektdən çoxşaxəli şəkildə araşdırılmalı olan bir sahədir.
Açar sözlər: *Teatr sosiologiyası, sənət sosiologiyası, ictimai sfera, hegemonluq, sovet mədəniyyət siyasəti, sosial yaddaş*

Giriş

Tiyatro sosyolojisi, tiyatronun toplumsal boyutlarını inceleyen, ancak literatürde görece sınırlı biçimde ele alınmış bir alandır (Hayes, 2006, s. 2). Tiyatro, tarih boyunca sahnede kurgulanan anlatıyla toplumsal yaşamın gerçek deneyimleri arasında sürekli bir ilişki kurmuştur. Bir yandan gündelik hayatın çatışmalarını ve gerilimlerini yansıtırken, diğer yandan bu çatışmaların hangi düşünsel, duygusal ve meşruiyet çerçeveleri içinde anlam kazandığını görünür kılar. Tiyatro sosyolojisinin esas meselesi de bu ilişkinin nasıl kurulduğunu anlamaya yöneliktir. Bu alan, tiyatroyu yalnızca metin ve estetik biçim üzerinden değil, aynı zamanda seyirci, kurumlar, iktidar ilişkileri, kamusallık ve toplumsal düzenin üretimi bağlamında da ele alır (Riccioni, 2021, s. 441).

Azerbaycan örneğinde tiyatro, modernleşme ve aydınlanma tartışmalarının içinden doğmuş; kentleşme, matbuatın gelişmesi ve yeni bir kamusal iletişim alanının oluşmasıyla birlikte toplumsal bilincin şekillenmesinde etkili bir araç olarak görülmüştür. Tadeusz Swietochowski de (1980), 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında tiyatro ve basını çağdaş iletişim araçlarının yükselişi bağlamında değerlendirerek, bu dönüşümün kültürel boyutuna dikkat çeker (Swietochowski, 1980, s. 4). Benzer biçimde Mirza Fetali Ahundzade de, tiyatroyu okuryazarlık oranı düşük toplulukların aydınlanmasında işlevsel bir araç olarak görmüştür (Gasımova, 2016, s. 43).

Azerbaycan tiyatrosu üzerine yapılan çalışmalarda, özellikle Türk literatüründe, tarihsel gelişim, tiyatro türleri, yazarlar ve dramaturji gibi başlıkların öne çıktığı görülmektedir. Buna

karşılık seyirci yapısı, kurumsal işleyiş, kültür politikaları, toplumsal tabakalaşma ve kamusallık gibi sosyolojik konular daha sınırlı biçimde ele alınmıştır. Nitekim Akın (2021), Azerbaycan tiyatrosu üzerine yapılan çalışmaların az olduğunu söyleyerek Azerbaycan Tiyatrosu Üzerine Bir İnceleme: Geçmişten Sovyet Dönemine Kadar başlıklı bir makale yayınlamıştır. Akın'ın çalışması daha çok Azerbaycan tiyatrosunun bağımsızlığın kazanılmasına kadar olan tarihsel gelişim sürecini ve halk oyunlarını ele almaktadır (Akın, 2021, s. 5586). Bu çalışma ise, söz konusu boşluktan hareketle, tiyatronun toplumla ilişkisini merkeze alan sosyolojik bir değerlendirme için tutarlı bir kuramsal çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi, tiyatro sosyolojisi ve sanat sosyolojisinde öne çıkan bazı temel kavramlara dayanmaktadır. Alan ve özerklik, hegemonya, kamusal alan, kültür endüstrisi, ritüel, liminalite ve etkileşim düzeni bu çerçevenin başlıca unsurlarıdır. Azerbaycan tiyatrosu da bu doğrultuda 19. yüzyıl modernleşmesi, Sovyet dönemindeki kurumsallaşma ve ideolojik denetim ile savaş sonrası repertuvar değişimleri içinde ele alınmaktadır. Böylece tiyatronun Azerbaycan toplumundaki yeri, tarihsel ve sosyolojik bir bütünlük içinde değerlendirilmektedir.

Tiyatro Sosyolojisi ve Tiyatro-Toplum İlişkisi

Tiyatro sosyolojisi, modern anlamda özellikle 1950'li yıllardan sonra tiyatroyu doğrudan toplumsal bir olgu olarak inceleyen bir araştırma alanı haline gelmiştir (Baykal, 2023, s. 4). Bu alanın başlangıcı çoğu zaman Georges Gurvitch'e dayandırılır. Gurvitch, The Sociology of Theater adlı çalışmasında tiyatroyu toplumla yakın ilişki içinde olan bir alan olarak tanımlar. Ona göre tiyatro hem toplumsal bir durumdur hem de toplumsal olarak bir araya gelmenin özel bir biçimidir. Seyirci kitlesi, belirli bir toplumsal bağlam içindeki performans, oyuncuların mesleki ve toplumsal konumu ile oyunların içeriği arasındaki ilişki, bu alanın temel inceleme konularıdır. Bu yaklaşım tiyatroyu metinle sınırlı görmez; seyirciyi, oyuncuyu, sahneleme düzenini, kurumsal yapıyı ve tiyatronun doğduğu toplumsal çevreyi birlikte düşünmeyi gerektirir.

Jean Duvignaud da tiyatro sosyolojisinin kurucu isimlerinden biridir. Duvignaud'ya göre toplum bazı tarihsel anlarda kendisini sahne üzerinden kurar, sınar ve görünür kılar. Özellikle kriz, geçiş ve çözülme dönemlerinde tiyatro, toplumsal gerilimlerin ve dönüşüm süreçlerinin en açık biçimde görünür olduğu alanlardan biri haline gelir (Duvignaud, 1965). Bu görüş Azerbaycan örneğini anlamak açısından önemlidir. Çünkü Azerbaycan tiyatrosu, modernleşmeden Sovyet ideolojik yapılanmasına, oradan bağımsızlık sonrası kimlik tartışmalarına uzanan bir dönüşüm çizgisi içinde şekillenmiştir.

Tiyatro sosyolojisi, sanat sosyolojisiyle de yakın ilişki içindedir. Nitekim Pierre Bourdieu'nün sermaye yaklaşımı, tiyatroyu, ekonomik, kültürel ve toplumsal sermayenin farklı oranlarda biriktiği bir mücadele uzamı olarak kavramaya imkan vermektedir. Bourdieu'nün sermayeyi ekonomik, kültürel ve toplumsal biçimlerde ayırması, tiyatro alanındaki eşitsizliklerin yalnızca "yetenek" ya da "başarı" üzerinden açıklanamayacağını göstermektedir (Bourdieu, 1986, s. 243). Çünkü tiyatronun üretim koşulları ekonomik sermayeyle; eğitim, repertuvar bilgisi, sahne eğitimi ve estetik kodlara aşinalık kültürel sermayeyle; alana giriş, ekip ilişkileri, kurumsal bağlantılar ve mesleki ağlar ise toplumsal sermayeyle doğrudan ilişkilidir. Ayrıca Bourdieu'nün kültürel sermayeyi bedenselleşmiş, nesneleşmiş ve kurumsallaşmış biçimlerde düşünmesi, oyunculuk ve yönetmenlik gibi pratiklerin yalnız teknik beceriye indirgenemeyeceğini açık biçimde ortaya koymaktadır (Bourdieu, 1986, s. 243). Özellikle bedenselleşmiş kültürel sermaye, uzun süreli bir içselleştirme sürecine dayanır; sahnede "doğal" görünen ifade, jest, ses kullanımı ve güven duygusu, gerçekte bedene yerleşmiş tarihsel bir birikimin ürünüdür (Bourdieu, 1986, s.

245). Bu nedenle tiyatro alanında tanınma, seçilme ve kalıcılaşma süreçleri, çoğu zaman görünenden daha derin bir sermaye dolaşımına bağlıdır. Prestijli sahnelerde yer alma, belirli ekollere yakınlık, usta-çırak ilişkileri ve kurumsal aidiyetler de bu dolaşımın simgesel boyutunu oluşturur. Bourdieu'nün belirttiği gibi, kimi sermaye türleri belirli koşullarda simgesel sermaye gibi işleyerek doğrudan güç olarak değil, meşru kabul edilmiş değerler halinde görünürlük kazanır (Bourdieu, 1986, s. 245). Türkiye'de tiyatro oyuncularının kariyer süreçlerine odaklanan Karadağ ve Poyraz'ın çalışması da bunu doğrular niteliktedir; araştırmacılar, sosyal sermayenin aile, aidiyetler ve piyasa ilişkileri ekseninde çalıştığını, dolayısıyla tiyatro gibi liyakat söyleminin güçlü olduğu bir alanda bile sosyal kapanma mekanizmalarının üretildiğini göstermektedir (Karadağ & Poyraz, 2024, s. 345–346).

Habermas'a göre kamusal alan, herkesin katılabildiği ve ortak meselelerin tartışılabildiği bir alandır; bu açıdan tiyatro da bir karşılaşma ve tartışma zemini olarak önem kazanır (Habermas, 1989, s. 36). Tiyatro bu yönüyle, seyir deneyimini ortaklaştıran ve toplumsal meseleleri görünür kılan bir kamusal pratik niteliği taşır. Ancak Habermas'ın asıl önemli katkısı, bu kamusallığın zamanla dönüşüme uğradığını göstermesidir. Ona göre modern toplumda kamusal alan, kültür-tartışan bir kamudan kültür-tüketen bir kamuya doğru kaymış; reklam, halkla ilişkiler ve medya teknikleri, kamusal aklın yerini giderek yönetilen kanaat biçimlerine bırakmıştır (Habermas, 1989, s. 193–194). Bu durum, bir yandan tiyatroyu eleştirel düşünce ve toplumsal tartışma için güçlü bir alan haline getirir; öte yandan gösteri, sponsorluk ve tanıtım dili içinde kamusal rızanın yeniden üretildiği bir alana dönüştürür. Nitekim Öngen (2025), tiyatro ve sinema sanatlarını farklı kesimlerden insanların ortak bir deneyim etrafında buluştuğu kamusal alanlar olarak tanımlarken, aynı zamanda bu alanların devlet ideolojisi ya da piyasa mantığı tarafından tek tipleştirilebileceğini söyler (Öngen, 2025, s. 681–682).

Kamusallık meselesi, Gramsci'nin hegemonya kavramıyla daha somut bir zemine oturur. Gramsci, iktidarın yalnızca zorla değil, rıza üreterek işlediğini söyler; bu yüzden iktidarın sürekliliği, rızanın sürekli olarak farklı biçimlerde yeniden üretilmesine bağlıdır (Gramsci, 1971, s. 245). Bu çerçevede tiyatro, duyguların, değerlerin ve düşünme biçimlerinin dolaşıma girdiği bir alan olarak görülür. Tiyatro, belirli hayat tarzları ve değer yargılarını meşrulaştırabildiği gibi, bunları tartışmaya da açabilir. Nitekim Cuşa (2025), sivil toplumu medya, eğitim, kültür ve sanatla birlikte rızanın üretildiği bir alan olarak değerlendirir ve hegemonyayı "tahakküm ve rıza" ilişkisi içinde açıklar (Cuşa, 2025, s. 401). Bu noktada önemli olan, metnin ne anlattığından çok, seyircinin nasıl bir konuma yerleştirildiğidir. Karşı-hegemonik tiyatro da burada ortaya çıkar; yerleşik kabulleri sarsabildiği ölçüde anlam kazanır.

Goffman'ın (1959) dramaturjik yaklaşımı, tiyatro ile toplumsal etkileşim arasındaki ilişkiyi mikro-sosyolojik düzeyde görünür kılarken, performansın her zaman belirli sınırlar, roller ve düzenlemeler içinde gerçekleştiğini gösterir. Bu çerçevede tiyatro, yalnızca sahnedeki temsil üzerinden değil, sahne arkası emek, kurumsal koordinasyon ve kendini sunma biçimleri üzerinden de bakılmalıdır (Goffman, 1959, s. 106). Adorno ve Horkheimer'ın (2002) kültür endüstrisi eleştirisi ise bu çerçeveyi genişletir ve tiyatronun modern kapitalist dolaşım içinde nasıl metalaşabildiğini gösterir. Bu durum, tiyatronun toplumsal işlevinin yalnızca ne anlattığıyla değil, hangi üretim ve sunum koşullarıyla da ilişkili olduğunu gösterir. Bu nedenle tiyatroyu, kurumsal olarak üretilen ve piyasa koşullarından bağımsız olmayan bir kültürel pratik olarak düşünmek gerekir (Adorno & Horkheimer, 2002, s. 114–115)

Tiyatro sosyolojisinin bir başka önemli boyutu da toplumsal çatışmanın ve duygunun sahnede nasıl örgütlendiği meselesidir. Victor Turner (1982), sosyal dramaları ihlal, kriz, onarım ve yeniden bütünleşme ya da kopuş aşamalarından oluşan süreçler olarak tanımlar (Turner, 1982, s. 69–71). Bu yaklaşım, tiyatronun toplumsal çatışmaları yalnızca konu edinmediğini, onları belirli bir ahlaki ve estetik çerçeve içinde seyirciye sunduğunu göstermektedir. Turner'ın, ihlalin kamusal alanda görünür hâle geldiğine ilişkin vurgusu, tiyatronun toplumsal kriz dönemlerinde neden daha önemli hâle geldiğini açıklar (Turner, 1982, s. 171).

Öte yandan Hochschild'in (1983) duygusal emek yaklaşımı, tiyatroyu insanı harekete geçiren duyguların nasıl üretildiği ve yönlendirildiği üzerinden düşünmeyi mümkün kılar. Hochschild, duygunun modern toplumda yönetilen ve belirli kurallara bağlanan bir emek biçimine dönüştüğünü belirtir (Hochschild, 1983, s. 119). Bu açıdan tiyatro, hem oyuncunun duygusal emeğini hem de seyircide korku, merhamet, öfke, rahatlama ya da suç ortaklığı gibi duyguları belirli estetik araçlarla düzenleyen bir alandır. Nitekim Alkan'ın (2022) kamusal şiddetin tiyatro metni üzerinden tartışılmasına ilişkin değerlendirmesi, tiyatronun şiddeti yalnızca yansıtmakla kalmadığını, onu seyirci için düşünsel ve duygusal bir yüzleşme alanına dönüştürdüğünü göstermektedir (Alkan, 2022, s. 359).

Azerbaycan Tiyatrosunun Toplumla İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme

Azerbaycan tiyatrosunun toplumla ilişkisi, yalnızca kurumsal olarak tiyatro tarihiyle açıklanabilecek bir mesele değildir. Bu ilişkinin kökleri, modern sahne düzeninden çok daha önce ortaya çıkan ritüellere, meydan oyunlarına ve sözlü kültür geleneklerine kadar uzanmaktadır. "Maral Oyunu", "Kosa-Kosa" gibi törenler ve aşık sanatı, toplumun ortak hafızasını canlı tutan erken dönem gösteri biçimleri olarak önemli bir işlev üstlenmiştir. (Salamzadə, 2023, s. 19). Bu gösteriler yalnızca estetik bir seyir sunmamış, aynı zamanda insanların bir araya geldiği, toplumsal bağların güçlendiği ve ortak kimlik duygusunun oluştuğu bir kamusal alan yaratmıştır. Pazar yerleri ve kervansaray gibi yerlerde sahnelenen bu gösteriler, tiyatronun başlangıçtan beri kamusal alanla iç içe olduğunu göstermektedir (Rəhimli, 2005, s. 4).

19. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan tiyatrosu daha belirgin bir modernleşme sürecine girmiştir. Özellikle petrol sanayisinin yarattığı ekonomik hareketlilik ve Avrupa etkisinin artması, tiyatroyu yeni bir rol kazandırmıştır. 1873 yılında Mirza Fetali Ahundzade'nin "Lenkeran Hanının Veziri" eserinin sahnelenmesiyle başlayan bu süreçte tiyatro, halkı eğitmenin ve aydınlatmanın etkili yollarından biri haline gelmiştir (Gasımova, 2016, s. 43). Ahundzade'nin eğitici ve maarifçi yaklaşımı, tiyatroyu cehaletle mücadelede etkili bir araç olarak görürken, onu izleyen Necef Bey Vezirov, 1896'da kaleme aldığı "Musibet-i Fahreddin" ile trajediyi toplumsal sorunların tartışıldığı bir alana dönüştürmüştür (Akın, 2018, s. 605). Feodal baskılar, eski alışkanlıklar ve toplumdaki sorunlar tiyatro aracılığıyla gündeme getirilmiştir. Böylece tiyatro, sanatın yanı sıra toplumsal eleştirinin dile getirildiği önemli bir alan haline gelmiştir (Akpınar, 1994, s. 59).

1920 sonrasında Sovyet yönetiminin kurulmasıyla birlikte tiyatronun işlevi değişmiştir. Bu dönemde sahne sanatları devlet ideolojisinin önemli ideolojik araçlarından biri haline gelmiş, Sosyalist Gerçekçilik anlayışı tiyatro üzerinde belirleyici olmuştur (Məmmədova, 2016, s. 14–15). Kadın hakları, dini bağnazlığın eleştirisi, yeni toplum idealinin kurulması gibi temalar oyunlarda öne çıkarılmıştır. Cafer Cabbarlı'nın eserleri bu dönüşümün dikkat çekici örneklerinden biri olmuştur. Ancak aynı dönemde tiyatro üzerindeki baskı da artmıştır (Koç, 2022, s. 340). 1937'de birçok aydının tasfiye edilmesi, sanat hayatında ciddi bir kırılmaya yol açmış; bu durum tiyatroda hem düşünce alanını daraltmış hem de güçlü bir korku ortamı yaratmıştır. Sonraki yıllarda ise

bireyin iç dünyasını, toplumsal yabancılaşmayı ve ruhsal çatışmaları ele alan eserlerin artması, tiyatronun bir ölçüde ideolojik baskıdan uzaklaşıp daha insani konulara yöneldiğini göstermiştir (Adıgüzel, 2006, s. 45).

Tiyatronun toplumla ilişkisini anlamada görsel anlatım ve özellikle afişler önemli bir yer tutar. Özellikle afişler, bir oyunun vermek istediği mesajı, ait olduğu dönemin ruhunu ve toplumsal hafızada bıraktığı etkiyi yansıtır. Celil Memmedguluzade'nin Ölüler adlı eserinin afişinde yer alan merdiven imgesi, aydınlanma ve toplumsal uyanış düşüncesini çağrıştırmaktadır. Yaşar oyununun afişi ise sınıfsal ayrımları ve aydın ile halk arasındaki kopukluğu simgesel bir şekilde göstermektedir (Zeynalov ve Özer, 2026). Cehennem Sakinleri afişinde kullanılan koyu tonlar, 1937'deki baskıların yarattığı korkuyu ve toplumda bıraktığı etkiyi yansıtmaktadır. "Anamın Kitabı eserindeki üç kapı imgesi, toplumun Rusya, İran ve Türkiye etkisi altında yaşadığı bölünmeyi ve ana dili koruma gereğini ortaya koymaktadır (Alizade, 1998, s. 55). Cengiz Aytmatov'un eserinden uyarlanan Mankurt ise hafıza kaybı üzerinden kültürel yabancılaşmayı ve kimlik kaybını anlatmaktadır (Zeynalov, 2023, s. 98).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, Azerbaycan'da tiyatronun yalnızca estetik bir sanat pratiği olmadığını, aynı zamanda toplumsal dönüşümün, kültürel kimlik inşasının ve ideolojik mücadelelerin önemli taşıyıcılarından biri olduğunu göstermektedir. Azerbaycan tiyatrosunun tarihsel gelişim çizgisi incelendiğinde, tiyatronun her dönemde değişen siyasal ve toplumsal koşullarla birlikte farklı işlevler üstlendiği görülmektedir. Özellikle 19. yüzyılda modernleşme ve maarifçilik hareketlerinin etkisiyle tiyatro, toplumsal bilinç oluşturmanın ve kamusal iletişim üretmenin etkili araçlarından biri hâline gelmiştir. Sovyet döneminde tiyatro, devlet ideolojisinin yeniden üretildiği kültürel alanlardan biri olarak şekillenmiş, bağımsızlık sonrasında ise kimlik, hafıza ve kültürel aidiyet tartışmalarının merkezinde yer almaya başlamıştır.

Çalışmanın ortaya koyduğu temel bulgulardan biri, Azerbaycan tiyatrosunun toplumla karşılıklı etkileşim içinde gelişmiş olmasıdır. Tiyatro yalnızca toplumsal gerçekliği yansıtan bir mecra değildir. Aynı zamanda toplumun düşünme biçimlerini, değerlerini ve kolektif hafızasını şekillendiren aktif bir kültürel üretim alanıdır. Bu durum özellikle hegemonya ve kamusal alan tartışmaları çerçevesinde daha belirgin hâle gelmektedir. Çünkü tiyatro, bir taraftan siyasal iktidarın kültürel meşruiyet üretimine katkı sağlayabilmekte, diğer taraftan eleştirel düşüncenin gelişebildiği bir kamusal tartışma zemini oluşturabilmektedir. Sovyet dönemindeki ideolojik yönlendirme ile bağımsızlık sonrası dönemde öne çıkan kimlik ve hafıza temalarının farklılaşması, tiyatronun toplumsal dönüşümlere bağlı olarak yeniden biçimlendiğini açık biçimde göstermektedir.

Araştırma ayrıca Azerbaycan tiyatrosunun yalnızca sahne performanslarıyla değil, görsel anlatılar ve sembolik üretim biçimleriyle de toplumsal anlam oluşturduğunu göstermektedir. Afişler, ritüeller ve simgesel imgeler, dönemin siyasal atmosferini ve toplumsal ruh hâlini taşıyan önemli kültürel göstergeler hâline gelmiştir. Özellikle savaş, baskı ve kimlik krizlerinin yaşandığı dönemlerde tiyatronun kolektif hafızayı canlı tutan bir anlatı alanına dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu yönüyle tiyatro, toplumun geçmişle kurduğu ilişkiyi yeniden üreten kültürel bir hafıza mekânı niteliği taşımaktadır. Son yıllarda sahnelenen ve vatan, toprak, aidiyet ve savaş hafızası gibi temaları öne çıkaran eserler de tiyatronun toplumsal birlik duygusunu güçlendiren işlevini devam ettirdiğini göstermektedir. Bu durum, tiyatronun yalnızca geçmişi temsil eden bir sanat alanı

olmadığını, aynı zamanda toplumun kendisi üzerine yeniden düşünmesine imkân veren canlı bir kamusal tartışma alanı olduğunu ortaya koymaktadır (Zeynalov, 2023, s. 113).

Bununla birlikte günümüz Azerbaycan tiyatrosu bazı yapısal sorunlarla da karşı karşıyadır. Ekonomik göstergelerdeki iyileşmeye rağmen tiyatro seyircisinin aynı düzeyde artmaması, kültürel tüketim alışkanlıklarında belirgin bir değişim yaşandığını göstermektedir (Mammadov, 2026). Gelir düzeyinin yükselmesi, her zaman tiyatroya yönelimi artırmamaktadır. Dijital mecraların yaygınlaşması, boş zamanın farklı biçimlerde değerlendirilmesi ve kültürel ilginin yeni alanlara kayması, tiyatronun seyirciyle kurduğu ilişkiyi zayıflatabilmektedir (Gafarov, 2013, s. 19). Tiyatroların büyük ölçüde Bakü'de yoğunlaşması, taşradaki nüfusun kültürel imkânlara erişimini sınırlamaktadır. Bu durum, tiyatronun toplumsal etkisinin ülke genelinde eşit biçimde yayılmadığını göstermektedir (Dövlət Statistika Komitəsi, 2024, s. 81). Ancak dijital çağın yarattığı bu dönüşümlere rağmen tiyatronun toplumsal hafızadaki yerini koruması, onun hâlâ güçlü bir kültürel ve sosyolojik işleve sahip olduğunu göstermektedir.

Bugün Azerbaycan tiyatrosu, tarihsel süreç boyunca olduğu gibi toplumun kendisini ifade ettiği, tartıştığı ve yeniden anlamlandırdığı önemli kamusal alanlardan biri olmayı sürdürmektedir. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmaların seyirci pratikleri, dijital tiyatro deneyimleri, kültür politikaları ve genç kuşakların tiyatro algısı gibi konulara yönelmesi, Azerbaycan'da tiyatro ile toplum arasındaki ilişkinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

1. Adıgüzel, S. (2006). İlyas Efendiyev: Hayatı, eserleri, üslup özellikleri, sosyalist gerçekçilik açısından kahramanları. Fenomen Yayıncılık.
2. Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). Dialectic of enlightenment: Philosophical fragments (G. S. Noerr, Ed.; E. Jephcott, Çev.). Stanford University Press.
3. Akın, Ü. (2018). Necef Bey Vezirov'un hayatı, sanatı ve eserleri [Doktora tezi, Ege Üniversitesi].
4. Akın, Ü. (2021). Azerbaycan tiyatrosu üzerine bir inceleme: Geçmişten Sovyet dönemine kadar. OPUS International Journal of Society Researches, 17(38), 5586–5630.
5. Akpınar, Y. (1994). Azeri edebiyatı araştırmaları. Dergâh Yayınları.
6. Alizade, M. Ə. (1998). Teatr: Seyr və sehr... Elm.
7. Alkan, E. (2022). Tiyatro sosyolojisi yoluyla yüzyıllar arası köprüler kurmak: T. S. Eliot'ın Katedralde Cinayet oyununda kamusal şiddetin Shakespeare tiyatrosu üzerinden tahlili. Sosyoloji Dergisi, 44, 359–388.
8. Baykal, Z. (2023). Scene of transformation of urban space, politics and theatre: Independent theatre in İstanbul and Ankara (Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi).
9. Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), Handbook of theory and research for the sociology of education (pp. 241–258). Greenwood Press.
10. Cuşa, H. (2025). Gramsci'nin hegemonya kuramına göre 141. Basamak oyununun analizi. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 9(1), 396–426.
11. Dövlət Statistika Komitəsi. (2024). Azərbaycan rəqəmlərdə 2024: Statistik məcmuə = Azerbaijan in figures 2024: Statistical yearbook.
12. Duvignaud, J. (1965). Sociologie du théâtre: Essai sur les ombres collectives. Presses Universitaires de France.
13. Gafarov, V. (2013). The theatre which has passed three centuries: Modern panorama and priorities. Problems of Arts and Culture, 45(3), 19–24.
14. Gasimova, T. (2016). The enlightenment movement and cultural revival in Azerbaijan in the late 19th century [Master's thesis, Central European University].
15. Goffman, E. (1959). The presentation of self in everyday life. Doubleday.
16. Gramsci, A. (1971). Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci (Q. Hoare & G. Nowell-Smith, Eds. & Çev.). International Publishers.

17. Habermas, J. (1989). The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society (T. Burger, Çev., with F. Lawrence). MIT Press.
18. Hayes, S. (2006). Building community: A sociology of theatre audiences [Doctoral dissertation, University of Salford].
19. Hochschild, A. R. (1983). The managed heart: Commercialization of human feeling. University of California Press.
20. Karadağ, M., & Poyraz, T. (2024). Tiyatro oyuncuları arasında sınıfsal eşitsizliğin yeniden üretiminde sosyal sermayenin rolü. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 52, 345–372.
21. Koç, E. (2022). Sovyet dönemi Azerbaycan tiyatrosu üzerine bir inceleme. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 54, 333–351.
22. Mammadov, E. H. (2026, January 27). Income and theater attendance in Azerbaijan.
23. Məmmədova, N. K. (2016). Azərbaycan səhnə sənətində teatr maarifçiliyi [Avtoreferat / doktora çalışması]. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi.
24. Öngen, O. (2025). Tiyatro ve sinema sanatlarının kamusallığı: İdeal bir kamusal alan tanımı önerisi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 15(1), 670–691.
25. Rəhimli, İ. Ə. (2005). Azərbaycan teatr tarixi. Çaşıoğlu.
26. Riccioni, I. (2021). Forms of public sphere: Theatre as a collective social builder. Învăţământ, Cercetare, Creaţie = Education, Research, Creation, 7(1), 437–448.
27. Salamzadə, Ə. (2023). Xalq oyunları təsviri sənətdə. İçinde İslam coğrafiyası və Azərbaycanda xalq oyunları və meydan tamaşaları. Folklor İnstitutu nəşri.
28. Swietochowski, T. (1980). National consciousness and political orientations in Azerbaijan, 1905–1920 (Occasional Paper No. 96). Kennan Institute for Advanced Russian Studies, The Wilson Center.
29. Turner, V. (1982). From ritual to theatre: The human seriousness of play. PAJ Publications.
30. Zeynalov, J. (2023). Sahne sanatlarında göstergeler: Tiyatro afişleri üzerine göstergebilimsel analiz: Roland Barthes'ın göstergebilim şeması üzerine inceleme [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi].
31. Zeynalov, J., & Özer, N. P. (2026). Sahne Sanatlarında Göstergeler: Tiyatro Afişlerinin Göstergebilimsel Çözümlemesi. İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 6(1), 109-141. https://doi.org/10.59534/jcss.1795770